

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים

עליית האיומים בעצימות בינונית והצורך בכוחות ממוכנים ניכרים בצה"ל

עדו הכט ואיתן שמיר

עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 125

אוניברסיטת בר-אילן
עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 125

**עליית האיומים בעצימות בינונית
והצורך בכוחות ממוכנים ניכרים בצה"ל
עדו הכט ואיתן שמיר**

עליית האיומים בעצימות בינונית והצורך בכוחות ממוכנים ניכרים בצה"ל

Medium-Intensity Threats: The Case for Beefed-Up IDF Ground Forces

Eado Hecht and Eitan Shamir

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים (בס"א)
אוניברסיטת בר-אילן
רמת גן 5290002
טל' 03-5318959
פקס 03-5359195

office@besacenter.org
ISSN 1565-9895

מרץ 2017

© כל הזכויות שמורות
תמונת שער: GPO צילום: משה מילנר

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים (מרכז בס"א) עורך מחקרים מכווני מדיניות בנושאים אסטרטגיים - במיוחד בנושאים הקשורים לביטחון הלאומי של ישראל ולמדיניות החוץ שלה - ובסוגיות אזוריות במזרח התיכון.

פרסומיו של מרכז בס"א מכוונים אל מקבלי ההחלטות הישראלים הבכירים במערכת הפוליטית, במסד הביטחוני ובשירות החוץ של ישראל, וכן אל הסגל הדיפלומטי, התקשורת, הקהילה האקדמית, מנהיגי הקהילות היהודיות ברחבי העולם והקהל המשכיל באופן כללי.

המרכז מקיים כנסים בין-לאומיים, הרצאות ותדרוכים המיועדים לקהל בין-לאומי ומקומי. באירועים אלה משתתפים מומחים מובילים בתחומם מן האקדמיה ואנשי מעשה מהארץ ומחו"ל. מרכז בס"א פיתח שיתופי פעולה פוריים עם מכוונים מובילים בתחום המחקר האסטרטגי בכל רחבי העולם.

ועדה מייעצת בין-לאומית

מייסד המרכז ויושב ראש הוועדה המייעצת: ד"ר תומס א' הכט
משנה ליו"ר הוועדה המייעצת: מר שאול קושיצקי

חברים: פרופ' משה ארנס, גב' מריון הכט, מר רוברט הכט, מר שלמה הלל, פרופ' ריבה הפט-הכט, גב' דרורית ורטהיים, השגריר יצחק לבנון, סנטור יוסף א' ליברמן, מר רוברט ק' ליפטון, מר בריאן מולרוני, השגריר נורמן ספקטור, מר יואל קושיצקי, מר גרג רוסהנדלר, מר סימור ד' רייך, השגריר זלמן שובל.

ועדה אקדמית מייעצת בין-לאומית

פרופ' איאן בקט אוניברסיטת קנט, פרופ' פטריק ג'יימס אוניברסיטת דרום קליפורניה, פרופ' סטיבן ר' דיוויד אוניברסיטת ג'ונס הופקינס, ד"ר אליוט א' כהן SAIS, פרופ' רוברט ג' ליבר אוניברסיטת ג'ורג'טאון, פרופ' לורנס פרידמן קינגס קולג', פרופ' ארווין קוטלר אוניברסיטת מקגיל.

צוות המרכז

מנהל המרכז: פרופ' אפרים קארש

חוקרים: ד"ר אפרת אביב, ד"ר יעלי בלוך-אלקון, פרופ' איתן גלבוע, אלוף (מיל') גרשון הכהן, ד"ר עדו הכט, אל"מ (מיל') אבי הר-אבן, ד"ר צילה הרשקו, תא"ל (מיל') מוני חורב, פרופ' יהושע טייטלבוים, ד"ר אודי לבל, ד"ר אלון לבקוביץ, אל"מ (מיל') ד"ר ערן לרמן, השגריר אריה מקל, ד"ר מקס סינגר, פרופ' שמואל סנדלר, אלוף (מיל') יעקב עמידור, פרופ' אפרים ענבר, פרופ' יונתן פאקס, ד"ר גיל פיילר, פרופ' הלל פריש, ד"ר מרדכי קידר, מר עוזי רובין, ד"ר יונתן ריינהולד, ד"ר דני שוהם, ד"ר איתן שמיר, פרופ' שלמה שפירא.

מנהל קשרי חוץ: דוד מ' וינברג

מרכזת: חוה וקסמן-כהן

עריכה בעברית: אלונה ברינר רוזנמן

עריכה באנגלית: יהודית לוי

תוכן עניינים

7	תקציר
9	מבוא
10	צורות המלחמה ותורת הביטחון של ישראל
16	תפקיד כוחות היבשה של צה"ל במסמך אסטרטגיית צה"ל 2015
19	תפקיד כוחות היבשה במלחמות בעולם
22	תפקיד כוחות היבשה בתורת הביטחון הלאומי של ישראל
31	האיום הצבאי על ישראל היום ובעתיד הנראה לעין
34	עלייתו של האיום בעצימות בינונית
48	התמודדות נגד איומים בעצימות בינונית
59	סיכום
63	הערות

תקציר

מאז 1982, נמנע צה"ל ככל שניתן מהפעלת כוחות תמרון יבשתיים משוריינים וממוכנים במבצעיו, והעדיף להסתמך על כוח אווירי ואש מנגד. נטייה זו הובעה במפורש בתכנית בניין הכוח האחרונה של צה"ל, הנותנת עדיפות לחיל האוויר ולאש המדויקת על פני כוחות היבשה.

ישנם פרשנים אשר טוענים, כי בהיעדר איום ישיר של צבאות מדינתיים, והיות והאיום העיקרי מורכב מהתקפות של טרור, גרילה ואיומי רקטות, אבד הכלח על הפעלתן של עוצבות משורינות וממוכנות גדולות. מחקר זה טוען את ההפך - אמנם השחקנים הלא מדינתיים המאיימים על ישראל עדיין אינם מסוגלים לנהל מלחמות בעצימות גבוהה כמו המדינות, אבל התעצמות כמה מהם בעשורים האחרונים ייצרה להם יכולת לנהל לחימה בעצימות העולה על המקובל במלחמות בעצימות נמוכה (טרור וגרילה); כלומר, מלחמות בעצימות בינונית - כפי שראינו במלחמת לבנון השנייה ובמבצע צוק איתן. המחקר מציג מספר תרחישי איום אפשריים המראים צורך ברור במערכי תמרון יבשתיים גדולים ובעלי יכולת גבוהה. מחקר זה מראה כי המוסכמה הנוכחית בדבר חוסר האפקטיביות של כוחות משוריינים וממוכנים ביחס לאיומים אלה היא שגויה, ותומך בבניית כוחות קרקעיים כבדים, אמינים ואפקטיביים.

עליית האיזמים בעצימות בינונית והצורך בכוחות ממוכנים ניכרים בצה"ל

עדו הכט ואיתן שמיר

מבוא

חיבור זה מציג מחקר שבחן שתי תופעות אסטרטגיות שונות ודן בקשר ביניהן: 1. תופעת איום המלחמה בעצימות בינונית על מדינת ישראל - תופעה שתורת הביטחון הישראלית הוותיקה לא התייחסה אליה באופן מפורש בהיותה ממוקדת במלחמות בעצימות גבוהה מצד אחד ובמלחמות בעצימות נמוכה מהצד האחר.

2. תפקידם ותועלתם של כוחות יבשה ממוכנים ומשוריינים במלחמות בעצימות בינונית, כגון אלה שישראל עלולה להתמודד בהן בעת הנוכחית ובעתיד הנראה לעין.

לפיכך, החיבור יכלול שלושה חלקים:

1. הכרת המושגים של תופעת המלחמה בעצימות בינונית בכלל ובהקשר הישראלי בפרט.

2. הצגת הדיון המתקיים בישראל על תפקידם ותועלתם של כוחות היבשה הממוכנים והמשוריינים בכלל ובצורות המלחמה השונות, כפי שהן מבוטאות בתורת הביטחון של ישראל, בפרט.

3. בחינתם של תרחישים סבירים וניתוח המאפיינים של המלחמות בעצימות בינונית שעלולות להיכפות על ישראל בעתיד הנראה לעין והתפקיד והתועלת שאפשר יהיה להפיק מכוחות ממוכנים ומשוריינים.

ד"ר עדו הכט הוא חוקר במרכז בנין-סאדאט למחקרים אסטרטגיים. מרצה באוניברסיטת בר-אילן, במרכז הבינתחומי בהרצליה ובאוניברסיטת חיפה. מלמד במכללה לפיקוד ומטה. סגן אלוף במילואים. ד"ר איתן שמיר הוא חוקר בכיר במרכז בנין-סאדאט למחקרים אסטרטגיים. מרצה באוניברסיטת בר-אילן ולשעבר ראש המחלקה לביטחון לאומי במשרד לעניינים אסטרטגיים.

צורות המלחמה ותורת הביטחון של ישראל

הבחנה בין רמות עצימות בעימותים צבאיים

למלחמה, טען קלאוזביץ, יש דקדוק משלה, הנובע מטבעה כאלימות הדדית מכוונת בין היריבים המשתתפים בה. להלכה, מטבע זה נובע, שרמת האלימות בכל מלחמה נוטה להסלים עד לעצימות שבה אחד הצדדים אינו יכול להתמודד יותר ומובס באופן מוחלט. אולם, הוסיף קלאוזביץ, בפועל, רוב המלחמות אינן מסלימות עד כדי כך והן מסתיימות גם מבלי שאחד הצדדים הובס באופן מוחלט. הסיבה לכך, אליבא דקלאוזביץ, היא שהמלחמה אינה מתנהלת לשם הלחימה, אלא מהווה כלי בלבד, המשך המדיניות בעירוב אמצעים נוספים - כלומר, אלימות שמטרתה כפיית הרצון המדיני על היריב ומשלבת אמצעים נוספים להחימה עצמה (מדיניים, כלכליים ועוד). לפיכך, אל מול הגורמים הנוטים לגרום להסלמת האלימות ההדדית, יש גורמים הנוטים למתן הסלמה זו. יש מלחמות שתגענה לעצימות המרבית לפני שאחד המשתתפים יובס ויש מלחמות שתתנהלנה בעצימות נמוכה יותר. העצימות בה מתנהלת מלחמה מסוימת תלויה אם כן הן ביכולת של היריבים (כמה עצימות של אלימות מסוגל כל אחד מהם לייצר) והן ברצון של היריבים (כמה עצימות של אלימות נראית לכל אחד מהם מתאימה להשגת המטרה על-פי שיקולים של עלות מול תועלת).¹ תכניות המערכה של כל משתתף במלחמה תותאמנה לעצימות המלחמה שבחרו המדינאים שלו, או שנכפתה עליו על-ידי האויב, והטקטיקות הצבאיות שתינקטנה בכל מערכה תותאמנה לתכנית אותה הן משרתות.

עצימותה של מלחמה נאמדת באופן גס כמכפלה של כמות אירועי הלחימה המתרחשים בפרק זמן נתון במידת העוצמה המופעלת בכל אחד מהם בנפרד. לשם המחשה, אם בשבוע מסוים מתרחשים מספר מסוים של אירועי לחימה שבמסגרתם מופעלת עוצמה נתונה ובשבוע אחר מתרחשים פחות אירועי לחימה אבל במסגרתם מופעלת יותר עוצמה, הרי, שהעצימות של הלחימה בשני השבועות הללו עשויה להיות דומה. בתוך קשת דרגות העצימות אפשר להבחין בין ארבע רמות: עצימות נמוכה מאוד, עצימות נמוכה, עצימות בינונית ועצימות גבוהה. תווק המעבר מרמה לרמה הוא עמום, כמו המעבר בין גוונים של צבע אפור, ואינו נמדד רק במספרים מוחלטים אלא גם בגורמים נפשיים. עם זאת, לכולנו ברור

שמלחמת יום הכיפורים התרחשה בעצימות שונה לחלוטין מאשר מלחמת גיאואת ושפל, ומנגד, רק בדיעבד הובן שמלחמת לבנון השנייה חרגה קצת מעל ללחימה בעצימות נמוכה והגיעה לעצימות בינונית ושהקושי לזהות זאת היה אחד הגורמים לקשיי צה"ל באותה מלחמה.²

הערך של מושג עצימות הלחימה אינו נובע מפנקסנות של כמויות ועוצמות למען רישום תולדותיה, אלא מכך שבעוצמות לחימה שונות נדרשות שיטות פעולה שונות כדי לנצח. באופן גס אפשר לראות שככל שעצימות המלחמה גבוהה יותר, גדל היקף המשאבים הדרושים ליריבים כדי להילחם בה והיקף הנזק הנגרם להם:

- מלחמה בעצימות גבוהה מאופיינת בהתנגשות רבתי שבה מופעלים כוחות צבאיים גדולים והקהילות המעורבות משקיעות מאמץ מרבי על מנת להשמיד זו את יכולת הלחימה של זו, את נכסי הקיום זו של זו, ולכבוש או למנוע כיבוש של שטחים. מטבע הדברים, את הניצחון ישיג הצד אשר יריבו אינו מסוגל להמשיך להילחם כי כוחותיו ונכסיו הושמדו ו/או שטחיו נכבשו, או שהיריב הבין שהוא עתיד להיִשָּׁמַד או להיכבש אם לא ייכנע כעת.

- לעומת זאת, מלחמות בעצימות נמוכה מאופיינות בהפעלת כוחות קטנים יחסית, המטרידים את היריב ברצף של התקפות פְּגֵעַ וְנֶרַח או התקפות ירי מנגד קטנות. היקף המשאבים הדרושים ליריבים כדי לקיים לחימה בעצימות נמוכה לאורך זמן והיקף הנזק הממשי הנגרם ליריבים מצומצמים למדי. מטבע הדברים, היקף המשאבים והיקף הנזק לא יגיעו לממדים שאחד היריבים או שניהם אינם יכולים לספוג אותם ולהמשיך להילחם, ולכן את הניצחון ישיג הצד אשר יריבו הותש נפשית מהלחימה - נמאס לו לשלם את מחיר המלחמה והוא מעדיף לוותר על מטרותיו גם אם מבחינה מעשית הוא יכול להמשיך להילחם.

האסטרטגיה של מלחמות בעצימות גבוהה מחייבת את הפעלת הכוחות בעיקר בשיטות הלחימה הסדורה, שכן רק באמצעות לחימה סדורה ניתן להפיק את העצימות הרצויה. לעומת זאת, האסטרטגיה של מלחמות בעצימות נמוכה מסתפקת בשיטות הלחימה הבלתי סדורה.³

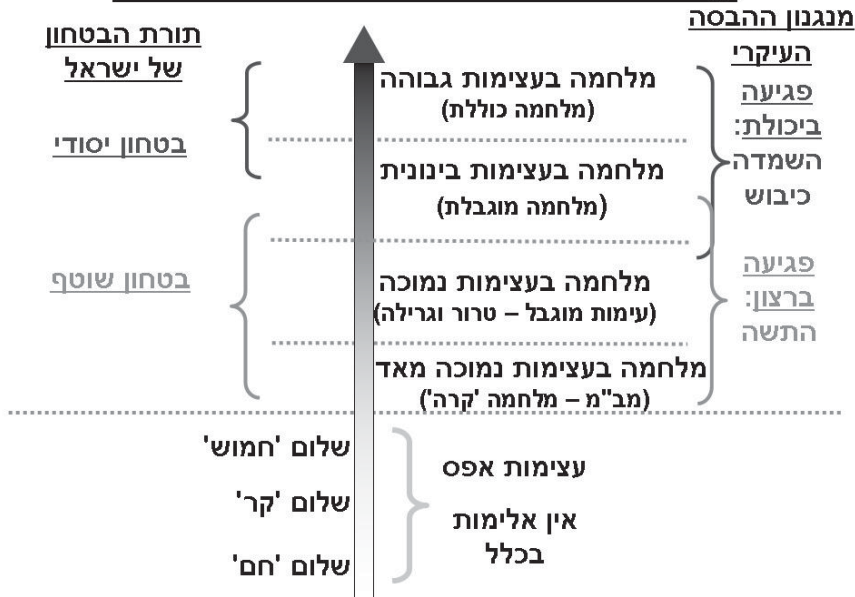
בני זמנו של קלאוזביץ סיווגו את מלחמותיהם כ"גדולות" (גבוהות עצימות) ו"קטנות"⁴ (נמוכות עצימות). הם היו מודעים גם למצב ביניים: מלחמות אשר מתנהלות מבחינה טקטית כמלחמות "גדולות", אבל מבחינה מדינית ואסטרטגית מנוהלות באופן מרוסן, ללא ניסיון להשמיד לחלוטין את נכסיו הקיומיים ואת צבאו של האויב ו/או לכבוש את כל ארצו. אולם, הם לא נתנו לצורת מלחמות זו שם ייחודי, והתייחסו אליה כאל צורת משנה של המלחמה "הגדולה". במהלך המאה העשרים הוחלפו בהדרגה המונחים ושונתה חלקית התפיסה: למלחמות "גדולות" החלו לקרוא "מלחמות כוללות" (על מנת להמחיש את היקף המאמץ הנדרש מהקהילה המנהלת אותן); למלחמות "קטנות" אומץ בכל העולם הכינוי שלהן בספרדית בעיוות קל - "גרילה"; ואילו ההתייחסות למלחמות בעצימות בינונית השתנתה כך שהחלו להתייחס אליהן כאל צורת מלחמה נפרדת ובהתאם קבעו להן שם משלהן: "מלחמות מוגבלות".⁵ הסיבה המרכזית לפיתוח ההבחנה החדשה הייתה ככל הנראה החשש שטבען הַעֲצִיּוֹת של מלחמות כוללות, כאשר היריבים מתאמצים להפיק יותר ויותר עצימות על מנת לגבור זה על זה, עלולה לגרום להסלמתן עד כדי הפעלת נשק גרעיני, אשר יביא לכליית העולם, ולכן הצורך המדיני להבהיר שבמלחמה מסוימת אין כוונה להסלים לכדי כך. כיוון שמידת ההסלמה של עצימות הלחימה נובעת בעיקר מחשיבות המטרה המדינית של המלחמה (התועלת המבוקשת), היא זו שקובעת את העלות שמוכנה החברה לשלם ומכאן את רמת ההשקעה הצבאית שבני החברה מוכנים להשקיע. ההצהרה שמטרות המלחמה "מוגבלות" ממתנת גם את רמת העצימות שהיריבים יינקטו.

לשם ההמחשה, הדוגמאות הברורות ביותר למלחמות גדולות/כוללות בארבע מאות השנים האחרונות היו מלחמת שלושים השנים באירופה בתחילת המאה השבע עשרה, מלחמות המהפכה הצרפתית ונפוליאון בשלהי המאה השמונה עשרה וראשית המאה התשע עשרה, מלחמת האזרחים בארצות הברית באמצע המאה התשע עשרה, ושתי מלחמות העולם במחצית הראשונה של המאה העשרים. בראייה ארוכת טווח, היו אלו הבלחות של הסלמות קיצוניות כשביניהן רווחים גדולים ללא מלחמות מסוג זה; לעומתן, מלחמות קטנות/גרילה, התנהלו כל העת באימפריות שכבשו האירופים ברחבי העולם ודוגמאות מובהקות הן מלחמות הכובשים האירופים נגד האינדיאנים בצפון אמריקה במהלך המאה התשע עשרה, השלב השני של מלחמת הבורים בדרום אפריקה בתחילת המאה העשרים,

המרד הערבי נגד האימפריה העות'מנית בשולי מלחמת העולם הראשונה, רוב הלחימה במרידות הקומוניסטיות ברחבי אירופה ובמזרח אסיה במאות התשע עשרה והעשרים, והמלחמות הרבות לגירוש האירופים מהאימפריות שלהם באסיה ובאפריקה באמצע המאה העשרים. בין לבין התנהלו מלחמות רבות בעצימות בינונית - כך היו רוב המלחמות בין ממלכות אירופה במאה השמונה עשרה עד למהפכה הצרפתית (1789), רוב המלחמות בין מדינות אירופה במהלך המאה התשע עשרה אחרי תבוסת נפוליאון - למשל, מלחמת קרים (1853-1856), מלחמות איחוד איטליה ומלחמות איחוד גרמניה באמצע המאה התשע עשרה, וכן מלחמות כגון מלחמת קוריאה (1950-1953), הפלישה הטורקית לקפריסין (1974), מלחמת בריטניה נגד ארגנטינה על איי פולקלנד/מלבינס (1982), מלחמת כווית (1990-1991) ומלחמת קוסובו (1999). זוהי רשימה חלקית בלבד, מגוון הדוגמאות המוצג כאן ממחיש שגם בתוך כל אחד מתחומי עצימות המלחמה יש מנעד מסוים.

יודגש שהעצימות שבה מתנהלת מלחמה מסוימת תלויה בשני גורמים: מצד אחד, היכולת של היריבים; ומהצד האחר, הרצון שלהם, והיא יכולה להשתנות תוך כדי המלחמה. ניהול לחימה בעצימות נמוכה היא הקלה ביותר משום שהיא זולה יחסית במשאבים ובתשומות ארגוניות וניהוליות. אם רוצים להעצים את הלחימה נדרשת השקעה של משאבים רבים יותר ודפוסי ארגון וניהול קהילתיים וצבאיים מורכבים יותר. הכוח הצבאי שקהילה מסוימת מסוגלת להקים ולקיים מותנה בגודל הקהילה, בתרבות החברתית-מדינית שלה, במבנה הארגוני ניהולי שלה, ביכולת הכלכלית שלה ובגורמים נוספים. עצימות הלחימה שאותה קהילה מסוגלת לממש מותנה במאפייני הכוח הצבאי שהיא מקימה ובמשאבים שהיא מסוגלת להשקיע במלחמה. לא כל ארגון צבאי מסוגל לבצע לחימה בעצימות גבוהה ולא כל קהילה מסוגלת להקים ארגון צבאי המסוגל לנהל לחימה בעצימות גבוהה. גם כשבידי קהילה מסוימת קיים הכוח לנהל לחימה בעצימות גבוהה, ייתכן שתסתפק בלחימה בעצימות נמוכה יותר משום שאינה מעוניינת להשקיע את המשאבים הדרושים לכך (התועלת אינה נראית כמצדיקה את העלות), או בגלל אילוצים שונים, למשל, צרכים אחרים שדורשים משאבים שאינם קשורים ישירות לעימות המתנהל, או אילוצים מדיניים הנובעים מכך שהיא תלויה ברצונם הטוב של שחקנים אחרים במערכת הבין-לאומית הדורשים ממנה לצמצם את העצימות ועוד.

עצימות משתנה = צורות של מלחמה

ישראל

כבר בראשית קיומה של מדינת ישראל הבחינה הצמרת המדינית-ביטחונית שלה בין שתי רמות של איום:

- איומים בעצימות נמוכה - אשר כונו בתורת הביטחון של ישראל "איומים שוטפים".
- איומים בעצימות גבוהה - אשר כונו בתורת הביטחון של ישראל "איומים יסודיים".

שני סוגי האיומים נתפסו כבעלי השלכות קיומיות על ישראל - האיום היסודי כיוון שהתכוון להחריב את מדינת ישראל ולכבוש את שטחיה במתקפה מרוכזת רבת עוצמה, והאיום השוטף כיוון שהתכוון להתיש את אוכלוסיית ישראל שתמאס בחיים של חשש ומתח מתמידים, הנובעים מהתקיפות החוזרות ונשנות הממרות את חייה, ותעדיף להגר מהמדינה.⁶

מטבע הדברים, האיום השוטף הוא שהעסיק את המדינאים והמצביאים רוב הזמן, שכן הלחימה בעצימות נמוכה התנהלה ברציפות כל העת, בעוד שהאיום היסודי התממש רק אחת לכמה שנים וגם אז לפרקי זמן קצרים בלבד (שבוע עד שלושה

שבועות) עקב אי-היכולת הבסיסית של אויבי ישראל לקיימה לאורך זמן. מנגד, האיום היסודי נתפס כחמור יותר ולכן בניין הכוח של צה"ל ומדיניות הביטחון של ישראל (היישום בפועל של תורת הביטחון לפי ההקשרים המדיניים והאחרים המשתנים) מוקדו קודם כל אליו, הגם שלא הזניחו לחלוטין בניית יכולות ייחודיות שנדרשו ללחימה השוטפת. יתר על כן, יכולות שנבנו ללחימה בעצימות גבוהה התאימו לעתים גם ללחימה בעצימות נמוכה.

מעניינת התופעה, שלמרות האילוצים הרבים שהגבילו את הפעלת העוצמה הצבאית של ישראל בפרט, ושל אויבותיה בכלל, לא התפתחה בתורת הביטחון של ישראל התייחסות מפורשת למדרגת הביניים שבין האיום השוטף לבין האיום היסודי. מדרגת ביניים זו כוללת בתוכה הן לחימה שהסלימה מעצימות נמוכה ומשלבת בתוכה יותר מרכיבים של לחימה סדורה, אבל עדיין מתנהלת על-פי אסטרטגיה של התשת היריב ולא השמדתו או כיבושו (למשל השנה השלישית של מלחמת ההתשה בין ישראל לבין מצרים, מלחמת לבנון השנייה, מבצע צוק איתן), והן לחימה שבה היריבים מפעילים את עוצמתם הצבאית בעצימות גבוהה, כלומר - שעיקר הלחימה היא סדורה, אבל מגבילים מאוד את הישגים המבוקשים בשטח ומסתפקים בכיבוש מצומצם של שטח או השמדה מצומצמת של נכסי היריב בלבד על מנת לדחוק את היריב להתנהגות מדינית מסוימת, אבל לא מנסים להביסו באופן מוחלט (למשל, מלחמת יום הכיפורים).⁷

בעוד שמדינות ערב יכולות היו לבחור את העצימות בה תלחמנה נגד ישראל על-פי השיקולים המדיניים והצבאיים המתאימים להם (השוו את עצימות הלחימה בתקריות הגבול בשנות החמישים ומלחמת ההתשה לעצימות הלחימה ב"מלחמות" הגדולות), הרי שעד לאחרונה, למעט בחודשים הראשונים של מלחמת הקוממיות, הפלסטינים בכלל, וארגוניהם הצבאיים בפרט, לא היו מסוגלים לייצר לישראל איום שחרג מעצימות נמוכה.⁸ גם חזבאללה, כשהצטרף ללחימה נגד ישראל בשנות השמונים לא היה מסוגל לנהל לחימה בעצימות העולה על נמוכה.

מאז סיום מלחמת יום הכיפורים ירדה בהדרגה סבירות מימוש האיום בעצימות גבוהה (האיום היסודי) נגד מדינת ישראל - תחילה בעקבות שניונים בסדרי העדיפות המדיניים של חלק ממדינות ערב (ובראשן מצרים וירדן) ובהמשך בעקבות ירידה ביכולותיהן הצבאיות של מדינות ערביות אחרות (ובראשן עיראק וסוריה). מנגד,

התעצמותם של ארגונים לא מדינתיים רבים, שגדלו באופן ניכר בהיקף כוח האדם הלוחם שלהם, הצטיידו באמצעי לחימה עוצמתיים יותר ולומדים לנהל לחימה סדורה בנוסף ליכולות הלחימה הבלתי סדורה. הדבר מאפשר להם לחרוג מהלחימה בעצימות נמוכה נגדה מכוונת תפיסת הביטחון השוטף של ישראל, הגם שעדיין אינם מסוגלים לנהל לחימה בעצימות גבוהה. ההבחנה ביכולת מתפתחת זו במהלך מלחמת לבנון השנייה היא שהולידה את המושג "לוחמת כלאיים", שבא להסביר את התופעה של שילוב שיטות לחימה סדורה ולחימה בלתי סדורה באותה מערכה.⁹ עם כך, בעוד האיום בעצימות נמוכה ממשיך למקד אליו את תשומת הלב הביטחונית בשגרה, האיום בעצימות בינונית החליף את האיום בעצימות גבוהה. מצב חדש זה מחייב עדכון של תפיסת הביטחון של ישראל כדי להתייחס במפורש לתחום ביניים זה, קודם על-ידי הגדרתו ואחר כך על-ידי זיהוי האסטרטגיות והטקטיקות המיטביות הדרושות על מנת להתגבר על איומים אלה. עם זאת, יודגש שאף כי סבירות התממשותו הצטמצמה, האיום היסודי לא נעלם לחלוטין ואין לבטלו, לא מתורת הביטחון ולא ממדיניות הביטחון.

תפקיד כוחות היבשה של צה"ל במסמך אסטרטגיית צה"ל 2015

מראשית כינונה של מדינת ישראל הוטל על כוחות היבשה התפקיד המרכזי במתן המענה לכל קשת ורמות האיומים, ובתוכם הודגשו בהדרגה יותר ויותר הכוחות המשוריינים והממוכנים. מאז אמצע שנות התשעים, ככל שמימוש האיום בעצימות גבוהה נהיה סביר פחות והלחימה בעצימות נמוכה מסלימה, וככל שהטכנולוגיה של נשק מדויק ארוך טווח משתכללת, מושמעות טענות שתפקידם של כוחות היבשה בכלל הולך ומצטמצם, ושל הכוחות המשוריינים והממוכנים בפרט. טענה מרכזית של חיבור זה היא שגישה זו שגויה וכי מגוון האיומים הנוכחיים והצפויים בעתיד הנראה לעין מחייב המשך קיומו של כוח יבשה ממוכן ומשוריינ גדול.

להלכה, נראה כי יש בצה"ל הבנה ברורה של האיום והצורך בכוחות יבשה. בקיץ 2015 פרסם צה"ל מסמך בחתימת הרמטכ"ל, אסטרטגיית צה"ל, המאפשר לבחון את האופן בו מתייחס צה"ל לסוגיה זו.¹⁰ בבחינת מסמך זה יש לזכור כי הוא הגרסה הקצרה והלא מסווגת של מסמך מקיף שנועד כמסגרת רעיונית לתכנית הרב שנתית החדשה של צה"ל - תר"ש גדעון.¹¹

המסמך מציג ומפרט נושאים רבים, אך אותנו מעניינת התייחסותו לתפקידי כוחות היבשה של צה"ל. בנושא זה המסמך קובע מפורשות, כי לנוכח האיומים בהווה ובעתיד הנראה לעין, חייב צה"ל לשמר את היכולת האפקטיבית של כוחות היבשה אשר משימותיהם המוצהרות הן:

הגנה מפני התקפות בהיקף קטן או גדול על ישראל,¹² אם כי הסבירות להתקפה רבתי פחותה בעת הזאת בהינתן המלחמות הפנימיות בעולם הערבי.¹³

פשיטות ממוקדות בהיקף קטן או גדול בשטח האויב לצורך השמדת נכסים צבאיים או הפעלת לחץ על הנהגת האויב.¹⁴

תפיסה זמנית של שטחי אויב נרחבים כדי לטהרם מארטילריה או מאיומים צבאיים אחרים.¹⁵

לפי המסמך, על מנת להצליח במשימות אלה סבור צה"ל כי כוחות היבשה צריכים עדיפות על פני יריביהם האפשריים בכוח אש, בניידות ובשרידות.¹⁶ ואולם עליונות איכותית אינה מספיקה - צריך גם כמות מסוימת, "מסה קריטית",¹⁷ שבפחות ממנה לא יוכל צה"ל לעמוד בהיקף המשימות המוטלות עליו.

ברם, בחמש השנים האחרונות, ביטל צה"ל שש חטיבות שריון, שני אגדי ארטילריה, ומספר לא מדווח של גדודי אבטחה עורפיים. קיצוץ חד זה הוא צעד נוסף בצמצום ההדרגתי המתמשך בכוח הלחימה של כוחות היבשה שהחל כבר בשנות התשעים ואשר התמקד רובו ככולו בכוחות משוריינים, ממוכנים ותותחנים.¹⁸ כאשר מוסיפים לצמצומים אלה הצהרות של קצינים בכירים המביעים ספק באשר לערך הממשי של מבצעים התקפיים יבשתיים, מתעורר ספק לגבי רצינות ומחויבות צה"ל לנהל את אותם מבצעים.¹⁹ אמנם יש קולות המושמעים בעד חיזוק כוחות היבשה והפעלתם, אבל אלה מהווים דעת מיעוט.²⁰

יתר על כן, מסמך אסטרטגיית צה"ל מדגיש את האש המדויקת - רובה מוטלת מהאוויר - ואף קובע כי אחת המטרות העיקריות של תמרון יבשתי הוא איתור מטרות שצה"ל יוכל להשמיד על-ידי אש מדויקת.²¹

בפרקים הבאים תוצג התפתחות התפקידים של כוחות היבשה וכוחות האוויר והאש במהלך מלחמות ישראל והמעבר ההדרגתי של צה"ל לכיוון הסתמכות רבה

יותר על כוח אווירי ופחות על כוח יבשתי. מגמה אשר מחברי מחקר זה טוענים, שהלכה רחוק מדי ופוגעת ביכולת צה"ל לממש חלק מהצרכים הביטחוניים של מדינת ישראל, במיוחד אלו הנובעים מהתמודדות עם תופעת האיומים בעצימות בינונית, כפי שתוארה לעיל.

תפקיד כוחות היבשה במלחמות בעולם

מטבע בריאתם, בני אדם נלחמים על היבשה מקדמת דנא. לפני כמה אלפי שנים, עם התפתחות הארגון החברתי, התורות המדיניות והטכנולוגיה, נוסף ממד חדש: המלחמה בים. עם זאת, כוחות היבשה שמרו על מקומם כאמצעי ההכרעה העיקרי. אמנם לעתים השליטה בים חשובה ביותר, ובעת הנוכחית חשיבות זו אף גברה עקב יכולות טכנולוגיות חדשות למצות את עושר הים וקרקעיתו לצרכים כלכליים, אבל נדירים המקרים בהם הוכרעו מלחמות בים בלבד והנסיבות המדיניות והאסטרטגיות של המקרים הללו היו חריגות²² - לרוב ההכרעה לטובת צד מסוים בים שיפרה את יכולתו להכריע ביבשה, אבל לא החליפה את הצורך להביס את האויב גם ביבשה.

עם המצאת כלי התעופה, נסקה המלחמה אל הממד האווירי. הוגים צבאיים כמו ג'וליו דואה טענו כי מהפכנות הכוח האווירי הופכת את כוחות היבשה לבלתי רלבנטיים. המציאות של מלחמת העולם השנייה ורוב המלחמות מאז הוכיחה אחרת: למעט במקרים חריגים, הכוח האווירי הוכיח את היותו כלי הכרחי אך לא מספיק להשגת ניצחון במלחמה, בעוד כוחות היבשה נותרו היסוד המכריע. כמו במלחמות שהתנהלו באמצעות כוח ימי בלבד, גם המקרים החריגים שבהם כוחות אוויריים הכריעו מלחמות ללא הפעלת כוחות יבשתיים מאופיינים בנסיבות מדיניות ואסטרטגיות בלתי רגילות - שבראשן, החשיבות המועטה יחסית של מטרת המלחמה לצד המובס ובנוסף פער מובהק בעוצמה הצבאית, הכלכלית והמדינית לטובת הצד המסתפק בהפעלת כוח אווירי בלבד. כך, למשל, לכאורה, נאט"ו ניצחה במלחמה בקוסובו (1999) באמצעות כוח אווירי בלבד, אך סביב ניצחון זה עדיין נסובה מחלוקת בין החוקרים האם הוא הוכחה לתיאוריה או אנומליה נסיבתית. למרות נתונים מוצקים המורים על כך שהישגיהם הטקטיים והאסטרטגיים של חילות האוויר במלחמה זו היו פחותים בהרבה משנטען תחילה, וכי היו גורמים נכבדים נוספים שתורמו להחלטת ממשלת סרביה להיכנע, ואי-הצלחת הכוחות האוויריים לבדם להביא ניצחון מובהק באף עימות צבאי משמעותי מאז,²³ אפשרות ניהול ה"מלחמה מרחוק" מתקבלת בברכה בחברות מערביות המבקשות להימנע מהסתבכויות ומנפגעים.

טכנולוגיות חדשות נוספות הוסיפו ממדי לחימה חדשים. במהלך שנות התשעים של המאה העשרים, עם פריצת "מהפיכת המידע" ותפיסות "המהפכה בעניינים

צבאיים" (RMA - Revolution in Military Affairs), שוב הוצף הרעיון שכוחות יבשתיים נועדו לעבור מן העולם. חימוש מונחה מדויק (חמ"מ) ארוך טווח, המשוגר מכל מקום לכל מקום, יחד עם מודיעין מדויק והיכולת להשיג Information Dominance, שימוש בכלי טייס בלתי מאוישים הנשלטים מרחוק ופיתוח אמצעי לחימה עצמאיים לחלוטין (רובוטים), הובילו כמה פרשנים לטעון כי במלחמות העתיד לא יהיה צורך בכוחות יבשתיים.

מהפכת המידע לא רק שכללה את האמצעים הוותיקים, אלא הוסיפה ממד לחימה חדש, רביעי: הממד הקיברנטי. החלפת פצצות במחשבים, תקיפה המשתקת מערכות תלויות מחשב צבאיות ואזרחיות חיוניות, כדי לגרום לאנדרלמוסיה אצל האויב ולהביא אותו לידי קריסה תפקודית - ללא שימוש בכוח פיזי. חזון מהפכני זה, כמו חזון הלחימה האווירית של דואה, טרם הוכח בפועל, אך רוב הממשלות והממסדים הביטחוניים מתייחסים אליו ברצינות רבה.²⁴

אך טבעי הוא, שהשימוש באמצעים בלתי מאוישים במקום בחיילים אנושיים, ועוד יותר מכך - שימוש באמצעי אל הרג, כגון התקפות ממוחשבות, אשר מכניעות את האויב ללא לחימה כלל, במבצעים "כירורגיים" לכאורה, תופעה המכונה על-ידי החוקר אדוארד לוטוואק: "מלחמות פוסט-הרואיות", קורץ למדינאים ולציבור הרחב כאחד.²⁵

אולם לא כל הפרשנים מסכימים עם תפיסות אלו. כך, לדוגמה, מפקדי כוחות היבשה של ארצות הברית טוענים כי במבצעי ייצוב ובלחימה נגד התקוממות, אין תחליף למספר רב של חיילים בשטח ("נעלי צבא על הקרקע") וכי היעדר כמות מספקת של חיילים בשנים הראשונות של המלחמות באפגניסטן ובעיראק הוא הגורם הראשי לכישלון הכוחות האמריקנים ובעלי בריתם, לאחר שכבשו שתי ארצות אלה בקלות יחסית, לייצב את המשטרים החדשים שהאמריקנים הקימו מצד אחד ולהצלחת היריבים לעורר את המרידות הנרחבות נגד המשטרים החדשים מצד שני. הכישלונות הללו הם שהובילו בסופו של דבר לנסיגת מעצמות המערב מעיראק ומאפגניסטן ולאובדן הרצון של ממשלות מערביות ליזום התערבויות בקנה מידה גדול במשימות של "בניית מדינה" בעתיד הנראה לעין. המערב עובר מאסטרטגיה של מבצעי לחימה נגד התקוממות, הממוקדים ברכישת תמיכת האוכלוסייה, הגנה עליה מפני המורדים ורדיפה אחר האויב כדי לפגוע בו, למבצעי לחימה נגד

טרור - מבצעים הממוקדים בלעדית באיתור ובהרג של לוחמי אויב ומפקדיהם. בין היתר משום שמבצעים נגד טרור מסוג זה דורשים לכאורה בעיקר מודיעין איכותי, לוחמת סייבר, נשק מדויק המורכב על כלי טייס וכוחות מבצעים מיוחדים ומנגד אינם מחייבים נוכחות קבועה של כוחות מערביים כדי לבסס את הישגיהם.

התפיסות של לחימה מרחוק הוצעו בארצות הברית לא רק ללחימה נגד אויבים הנוקטים באסטרטגיה של לחימה בלתי סדורה, אלא גם כדי להתמודד עם אתגר של אויב "סימטרי" הצפוי לנקוט בלחימה סדורה גבוהת עצימות, למשל סין. מול אויבים כאלה פותחה תפיסת "הקרבת אוויר-ים" (AirSea Battle), המבוססת על יכולות של טכנולוגיות RMA: שימוש מסיבי באש מנגד מהים ומהאוויר, ללא השתתפות נרחבת של כוחות יבשתיים, המכה באויב עד שהוא נכנע. הניצחון במבצעים אלה יושג על-ידי שחיקה הדרגתית של נכסי וכוחות האויב. כיבוש שטח, אם בכלל יתבצע, יהווה רק ביטוי לניצחון שכבר הושג ולא אמצעי להשגתו.

תפקיד כוחות היבשה בתורת הביטחון הלאומי של ישראל

עיון בהתפתחות האיזון בין תפקידי כוחות היבשה, הכוח האווירי והאש מנגד באסטרטגיה הישראלית מאז קום המדינה מציג מעבר הדרגתי מהעדפה להפעיל בעיקר את כוחות היבשה, להעדפה להפעיל בעיקר את הכוח האווירי ואש מנגד. על מנת להבין התפתחות זו צריך לחזור ולעיין בהתפתחות תורת הביטחון הישראלית בכללותה. תורה זו מוצגת לרוב באמצעות התקציר הסיסמתי שלה: הרתעה - התרעה - הכרעה.²⁶ אולם, כדי להבין סיסמאות אלה ואת התורה בכללותה צריך להכיר את מה שעומד מאחוריהן.

מטרת העל המדינית הקבועה של תורת הביטחון של ישראל היא כמובן הישרדות המדינה ככלל ואחריה הישרדותם ורווחת חייהם של תושביה כפרטים. אולם, מלכתחילה היה ברור למנהיגים המדיניים והצבאיים של ישראל, שהיא אינה יכולה לממש מטרות אלה על-ידי הנחלת תבוסה חד-פעמית מוחצת אשר תכפה על אויבי ישראל לוותר על חלומם להשמיד את המדינה היהודית אחת ולתמיד, ובוודאי לא למנוע מהם להציק לתושביה. הישג כזה אולי רצוי, אבל אינו אפשרי בנסיבות המדיניות והצבאיות של מדינת ישראל מאחר שהפער בין ישראל לבין אויבותיה בגודלי האוכלוסיות, בגודל השטחים, המשאבים הכלכליים והעוצמה המדינית הוא כה עצום לרעתה.²⁷ בנסיבות אלו הישראלים יכולים לכל היותר לקוות שהנחלת תבוסות חלקיות חוזרות ונשנות, אבל כואבות, יביאו בהדרגה להתפוגגות הנחישות הערבית להילחם נגד ישראל. בינתיים, יובילו ניצחונות חלקיים אלה להפוגות זמניות בין סבבי לחימה בעצימות גבוהה ויצמצמו את הלחימה התמידית בעצימות נמוכה לרמה "נסבלת". ההפוגות בין סבבי הלחימה גבוהת העצימות וצמצום היקפי הלחימה נמוכת העצימות ינבעו מכך שהמחיר שתגבה ישראל על מעשי תוקפנות נגדה יהיה יקר מזה שיירצו הערבים לשלם תמורת ההישגים שהם משיגים במעשים אלה.²⁸

לפיכך, כדי לממש את המטרות המדיניות העליונות, המטרה הצבאית הקבועה של מדיניות הביטחון של ישראל היא להרתיע את אויבי ישראל, ואם ההרתעה דעכה - לחדש אותה על-ידי הנחתת מכה עוצמתית על האויב, או, כפי שניסח זאת יצחק רבין: "צה"ל צריך להיבנות ככוח מרתיע, ואם ההרתעה לא תעמוד - ככוח מכריע."²⁹

משמעותו של הפער במשאבים הוא גם שישראל אינה יכולה לקיים צבא סדיר גדול מספיק כדי להרתיע או כדי להכריע את כל אויביה בבת אחת. החלק הארי של הצבא הוא כוח הפועל ב"משרה חלקית" ומיועד לגיוס רק כאשר הלחימה מתעצמת לרמה שהיא מעבר ליכולות הכוח הסדיר. אילוץ זה מחייב שהצבא יקבל התרעה מוקדמת על הצורך לגייס כוחות נוספים. יתר על כן, כדי לא לשבש את הכלכלה הלאומית, לחימה הדורשת גיוס כזה צריכה להיות קצרה מספיק על מנת לאפשר לחיילים המגויסים לחזור לחייהם האזרחיים בהקדם האפשרי.

השאלות המתבקשות כמובן, הן: כיצד אפשר להרתיע? וכיצד מכריעים כשההרתעה נכשלת?

מאז 1949 לא יזמה ישראל מבצעים צבאיים התקפיים מתוך רצון להרחבת שטחה, אף כשזו הייתה התוצאה בפועל. מבחינה מדינית, כל המבצעים הצבאיים, קטנים כגדולים, נחשבו לפשיטות לפרקי זמן שונים, והיחס לשטחים אותם כבשו במסגרתם היה כאל קלפי מיקוח במשא ומתן על הסדר ביטחוני משופר.³⁰ לכל מבצע צבאי יש מטרה מיידית המתייחסת לסיבה שהוחלט ליזום אותו באותו רגע, אבל גם מטרת רקע שמחברת אותו למטרות העל-ההירשדות וההרתעה. אלה יושגו על-ידי הפחתה זמנית של היכולות הצבאיות של היריב שהוא מושא המבצע במידה שתצמצם את הרצון שלו ושל יריבים אפשריים אחרים, הצופים מהצד בהסלמת הלחימה, לגרות תגובות ישראליות דומות בעתיד. ההרתעה מפני עימות חוזר עם ישראל תושג, כך נטען, אם ליריב ייגרם נזק שעלותו גבוהה מהתועלת של הפעולה בגינה תקפה אותו ישראל בעוד המחיר שישראל משלמת על כך נראה סביר.³¹

אותה תפיסה ביטחונית כוללת (אסטרטגיה) יושמה הן לגבי "איומים יסודיים" והן לגבי "איומים שוטפים", אם כי היישום המבצעי הותאם למאפייניו השונים של כל סוג איום וכל יריב כשלעצמו. כנגד "איומים יסודיים" יזמה ישראל מתקפות מהירות רבות עוצמה שרצוי שתונחתנה כמתקפת מנע או כמכה מקדימה; ואילו נגד "איומים שוטפים" ננקטו פעולות תגמול - בדרך כלל בעוצמה מצומצמת, שמטרתן יותר השפעה מצטברת מאשר הישג מבצעי מידי. באותם מקרים בהם עצימות הלחימה השוטפת הסלימה עד שגרמה לנפגעים ישראלים מרובים או לשיבוש ניכר בחיי אזרחי ישראל, הועצמה גם פעולת התגמול בהתאם. היה ברור תמיד, שההרתעה שתושג לעולם תהיה חלקית וזמנית.

בהקשר זה חשוב להבין שבתורת הביטחון של ישראל המושג "הכרעה" פירושו הנחתת מכה עוצמתית דיה כדי לשבור את האיום המיידי וליצור או לחדש את ההרתעה מפני הניסיון הבא לתקוף את ישראל, לא מעבר לזה.

תפקידי כוחות היבשה והכוח האווירי במסגרת הביטחון היסודי

מראשיתו ביכר צה"ל את הכוח האווירי על פני כוחות היבשה מכמה סיבות:

- כוחות היבשה אינם מסוגלים למנוע תקיפות אוויר על העורף האזרחי של מדינת ישראל. מראות הנזק לערי אירופה מהפצצות אוויר במלחמת העולם השנייה החדירו חשש קיצוני בצמרת המדינית בישראל מפני איום דומה.
- באופן יחסי להיקף כוח האדם המוקצה לו, מסוגל הכוח האווירי לייצר כוח אש רב יותר מאשר כוחות היבשה.
- קל יותר לשמר את המוכנות לקרב של הכוח האווירי מאשר את המוכנות של כוחות היבשה (בין היתר עקב הצורך להכשיר ולאמן פחות אנשים) ולכן כוחות האוויר מסוגלים להגיב מהר יותר לכישלון ההרתעה ואם האויב תקף בהפתעה הכוח האווירי מסוגל, בזכות כוח האש העדיף שלו, לעכב את האויב עד להשלמת גיוסם והבאתם לחזית של כוחות היבשה.

למרות האמור לעיל, לא האמינו בכירי מערכת הביטחון הישראלית שכוח אווירי מסוגל להכריע לבדו מלחמות גבוהות עצימות - הוא יכול להגן על העורף מפני כוחות האוויר של האויב ולאפשר את גיוס כוחות היבשה, אבל רק כוחות היבשה מסוגלים להביס את האויב, כשהם מסתייעים בכוח האש מן האוויר.

במבצע קדש, במלחמת ששת הימים ובתקופות לחימה עצימה במלחמת ההתשה היה הכוח הארטילרי היבשתי הישראלי מצומצם יחסית וכוחות היבשה נעזרו בכוח האווירי כארטילריה מעופפת.

באף אחת מהמלחמות גבוהות העצימות לא ניסתה ישראל להפעיל את הכוח האווירי ככוח הכרעה אסטרטגי. אולם, לאחר הישגיו הטקטיים העצומים של הכוח האווירי במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה (ראו להלן), ציפו המתכננים הביטחוניים הישראליים שהכוח האווירי יהווה את הזרוע המכריעה במלחמה הכוללת הבאה. הם ציפו שכוחות יבשה סדירים קטנים יחסית (אוגדה בסיני וחצי אוגדה ברמת הגולן) המסתייעים בכוח האווירי רב העוצמה שנבנה (יותר מפי 1.5 מכוחו ב-1967) יוכלו לבלום כל מתקפה ערבית בהיקף מלא (תשע אוגדות מצריות וחמש סוריות). תפיסה זו קרסה ביומיים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים. העוצמה האווירית לא הצליחה לכפר על הפער הכמותי בכוחות היבשתיים, בעיקר בגלל עוצמת ההגנה האווירית של האויב.

לקחי המלחמה הובילו להגדלה ניכרת בכוח הסדיר של צה"ל ועד קיץ 1977, בערך שלוש שנים וחצי לאחר המלחמה, כלל סדר הכוחות הישראלי פי שניים תותחים, פי 1.5 טנקים ופי תשעה נגמ"שים³² ולחיל הרגלים נוספו כמה אלפי לוחמים. הגידול נמשך גם בשנים הבאות, הגם שקצבו הואט. הגדלת חיל התותחנים בשיעור גדול יותר משאר החילות בא לפצות על הזנחתו קודם ועל אי-היכולת של חיל האוויר לספק את הסיוע שנדרש ממנו במלחמת יום הכיפורים. במבצע שלום הגליל סיוע האש האווירית ואש התותחים ממנו נהנו כוחות היבשה הישראליים היה זריז ועוצמתי בהרבה מכפי שהיה במלחמת יום הכיפורים.³³ לאחר שפתר את בעיית השרידות מפני עוצמת האש נגד מטוסים, ששיבש את יכולת הפעולה שלו במלחמת יום הכיפורים, השמיד חיל האוויר את מערכת ההגנה האווירית הסורית בלבנון וביצע תקיפות אמנעה רבות וגם סיוע אווירי התקפי קרוב.

מאז 1973, אף מדינה ערבית לא ניסתה ליזום מלחמה כוללת עם ישראל. בשנת 1982, הסורים, שנגררו בחוסר רצון לתוך הלחימה בלבנון, נמנעו מפתיחת חזית שנייה ברמת הגולן. לכאורה, הושגה המטרה של הרתעה לטווח ארוך מפני האיום היסודי. מכל מקום ברור שעם כל תרומתו הנכבדה והחשובה של הכוח האווירי, היה זה הכוח היבשתי שהכריע שוב ושוב את צבאות מדינות ערב ואילץ את המדינאים הערביים להסכים להפסקת אש בתנאים נוחים יותר לישראל.

תפקידי כוחות היבשה והכוח האווירי במסגרת הביטחון השוטף

הדיו על הסכמי שביתת הנשק שנחתמו באביב 1949 טרם יבשה כשהתחדשו ההתקפות על ישראל, אם כי בעצימות נמוכה מאוד. התגובה הישראלית הראשונית הייתה הגנתית, בדרך של מארבים וסיוורים בגבול. לא עבר זמן רב עד שהפיקוד הבכיר הסיק שרק תגובת ענישה התקפית תפחית את היקף ההתקפות הערביות.

בתחילה נתפס הכוח האווירי ככלי הנוח יותר והמסוכן פחות לניהול פעולות תגמול. פעולת התגמול הראשונה נגד סוריה, ב-5 באפריל 1951 (תגובה להריגתם של שבעה חיילי סיוור של צה"ל בדרך לחמת גדר), נערכה באמצעות שמונה מטוסי קרב שתקפו עמדות צבא סוריות בדרום הגולן. עם זאת, בניגוד מוחלט למקובל היום, הביקורת הבין-לאומית כנגד הפעולה האווירית הייתה חריפה יותר מאשר כנגד פשיטות התגמול היבשתיות. כדי לפייס את הקהילה הבין-לאומית, אסרה ממשלת ישראל על השימוש במטוסים לפעולות אלה במשך מספר שנים, ומשימת פעולות התגמול הועברה בלעדית לכוחות יבשה.³⁴ הפעלת מטוסים במשימות כאלה הותרה שוב מעת לעת רק בנסיבות חריגות.

שימוש בכוח אווירי בקרבות הגבול התחדש בנובמבר 1964 בתגובה להסלמת הפגזות התותחים הסורים על ישובי עמק החולה והכינרת.³⁵ רק בשנת 1969, במהלך מלחמת ההתשה, כשמצרים הסלימה את הפגזותיה על כוחות צה"ל במערב סיני, נקרא שוב הכוח האווירי לשמש כלי תקיפה עיקרי בלחימה השוטפת. מסיבות מדיניות, ישראל לא יכלה להגיב להפגזות התותחים רבות העוצמה של מצרים (אלפי פגזים ביום לחימה ולפעמים גם רבבות פגזים ביום אחד) ולעשרות פשיטות הקומנדו המצריים במהלך קרקעי רחב היקף, שישמיד את הכוחות המצריים שמעבר לתעלת סואץ. עקב פער כמותי ניכר לטובת המצרים, ישראל גם לא יכלה לענות במידה כנגד מידה על-ידי הפעלת התותחנים והקומנדו שלה, הגם ששניהם השתתפו בלחימה במלוא יכולתם. על כן הוחלט להטיל על חיל האוויר להצטרף לדו-קרב האש בחזית על-ידי תקיפת הכוחות המצריים הערוכים סמוך לתעלה.

בינואר 1970 ניסתה ישראל לראשונה להשתמש בכוח האווירי כנשק אסטרטגי על-ידי ביצוע שורה של תקיפות אוויריות על מטרות צבאיות ותעשיות צבאיות ליד קהיר. המטרה המדינית של תקיפות אלה - שלא הושגה - הייתה להביך את המשטר המצרי ולא לצו להסכים להפסקת אש בגלל כישלוננו למנוע מישראל לתקוף סמוך

לבירה המצרית. לעומת ההסתמכות הניכרת על הכוח האווירי בחזית המצרית, הרי שבחזית ירדן, סוריה ולבנון במלחמת ההתשה, תפקידי כוחות היבשה והאוויר היו מאוזנים יותר.

משנת 1971, לאחר שירדן גירשה מתוכה את אש"ף, עבר המוקד הגאוגרפי של הלחימה כנגד הפלסטינים ללבנון. חיל האוויר השתתף בלחימה, אבל עיקר הנטל נותר על כוחות היבשה, שביצעו פעולות הגנתיות והתקפיות חוזרות ונשנות משני צדי הגבול, בישראל ובלבנון.

בשנת 1978, לאחר פשיטה פלסטינית קטלנית במיוחד שחדרה לשטחה בדרך הים, הגיבה ישראל בפשיטה קרקעית רחבת היקף בת שמונה ימים לתוך דרום לבנון. הכוחות הפלסטינים גורשו מעבר לאזור שמדרום לנהר הליטני.

הפלסטינים הגיבו על-ידי העצמת ירי רקטות ותותחים שהוצבו מצפון לנהר הליטני לתוך צפון ישראל.³⁶ בקיץ 1981 הגיע הירי לשיא חדש כאשר במשך עשרה ימים ירו הפלסטינים כאלף מאתיים ושלושים רקטות ופגזי תותחים לעבר יישובים בצפון ישראל. ממשלת ישראל החליטה להסתפק בתגובה באש בלבד. על חילות האוויר והתותחנים של צה"ל הוטל לפגוע בתשתיות של אש"ף כדי לגרום לו לבקש הפסקת אש ובה בעת לתקוף את משגרי הרקטות והתותחים עצמם ואת מערך הובלת התחמושת אליהם כדי לדכא את הירי. האש לא דוכאה והפסקת האש שהושגה בסופו של דבר לא הייתה בתנאים שרצתה ממשלת ישראל.

לקח מרכזי שצה"ל למד מ"עשרת ימי ההתשה" בקיץ 1981, היה שהכוח האווירי והתותחנים אינם יכולים למנוע ירי ארטילרי פלסטיני לתוך ישראל, ולכן אם תתרחס הסלמה דומה בעתיד, יידרש שימוש בכוחות התמרון היבשתיים כדי להפסיק את הירי.³⁷ כתוצאה מכך, ב-6 ביוני 1982, בעקבות הסלמה בירי הארטילרי מלבנון, החלה ישראל במבצע שלום הגליל.³⁸ כוחות יבשה ישראליים הביסו את הכוחות הצבאיים הפלסטינים, מה שהוביל לגירושם הכמעט מלא מלבנון ולימים גם יצירתה של רצועת הביטחון בדרום לבנון.

בשנות התשעים רצועת הביטחון וצפון הארץ באו תחת התקפה מצד אויב חדש: ארגון החזבאללה בגיבוי איראני.³⁹ ככל שהסלימה הלחימה, כוחות יבשה ישראליים שימשו בעיקר לפעולות הגנתיות, כשחיל האוויר משמש כלי התקיפה

העיקרי. פעילויות התקפיות ישראליות מצפון לרצועת הביטחון התנהלו בעצימות נמוכה, ככל הנראה לא יותר מעשר-עשרים תקיפות מהאוויר בכל חודש - כאשר בכל תקיפה הוטלו פצצות מעטות על מטרה צבאית מוגדרת. רוב התקיפות היו תגובתיות - במטרה לשתק ירי לעבר כוח של צה"ל או צד"ל או להגיב לירי שהסתיים.

במשך שבוע אחד בשנת 1993 (מבצע דין וחשבון) ושבועיים בשנת 1996 (מבצע ענבי זעם), הוסלמו תקיפות חיל האוויר הישראלי באופן יזום עד להיקף של מבצעים אוויריים גדולים, שכללו מאות תקיפות אוויריות, בעוד כוחות היבשה נשאר בהגנה, למעט התותחנים שירו אלפי פגזים במשימות התקפיות. בשנת 2000, ישראל שינתה את האסטרטגיה. היא הסיגה את כוחות היבשה שלה מרצועת הביטחון, תוך הבטחה להגיב בהתקפה נרחבת על כל התקפה מלבנון לשטח ישראל. עם זאת, רק ב-2006, לאחר כמאתיים התקפות מצד חזבאללה, שהגיעו לשיא בפשיטה מוצלחת במיוחד על סיור ישראלי ליד הגבול, קיימה ישראל את הבטחתה במה שנועד להיות מבצע תגמול אווירי בלבד, אבל התפתח למלחמת לבנון השנייה. מבצע התגמול האווירי השמיד את הרוב המוחלט של המאגרים והתשתיות של מערך הרקטות לטווח בינוני של חזבאללה וגם מטרות תשתית נוספות, אך, כמו ב-1981, 1993 ו-1996, לא הצליח לעצור את ירי התגובה של האויב לתוך ישראל. התוצאות הלא מספקות של התקיפות האוויריות הכריחו את ישראל לערב בהדרגה כוחות יבשתיים.

בעוד שהכוח האווירי היה מעורב מאוד בלחימה בלבנון כבר משנות השבעים המוקדמות, עד להסלמת הלחימה בספטמבר 1996 (אירועי מנהרת הכותל) הוא נעדר לחלוטין מהלחימה נגד פלסטינים בעזה, ביהודה ובשומרון, וגם אז השתמשו רק במסוקי קרב ובאופן מצומצם ומוגבל מאוד. עם החרפת הלחימה בסתיו 2000 הורחבה בהדרגה המעורבות של כוחות אוויריים בלחימה נגד הפלסטינים. תחילה השתמשו רק בטילים בעלי ראש נפץ קטן יחסית ובהמשך הוטלו גם חימושים עוצמתיים יותר.

ביהודה ובשומרון המשיכו כוחות היבשה להיות אמצעי הלחימה העיקרי הן בהגנה והן בהתקפה. כוחות היבשה ערכו פשיטות רבות, גלויות וסמויות, בהיקפי כוחות משתנים ולמשכי זמן משתנים באזורים שבשליטה פלסטינית כדי לעצור או להרוג

מחבלים ולהשמיד תשתיות טרור, כגון מפעלי ייצור פצצות. התקיפות האוויריות ביהודה ושומרון, גם כאשר הופעלו כדי לסייע לפעולות יבשתיות גדולות (כמו במקרה של מבצע חומת מגן), היו מעטות במספר הכולל, וכל תקיפה בפני עצמה הפעילה רק מעט כלי טייס ונעשה שימוש בחימושים קטנים בלבד.

בשנים הראשונות היו מאפייני הפעלת הכוח האווירי ברצועת עזה דומים מאוד למאפייני הפעלתו ביהודה ובשומרון - אם כי כמות הפעולות הייתה רבה יותר ונעשו לא מעט מבצעים ממוקדים להריגת בכירים בארגונים הפלסטינים, שכללו שימוש בחימושים עוצמתיים יותר. בשנת 2004 הופעל לראשונה הכוח האווירי כמרכיב מרכזי, הפועל בתיאום הדוק עם כוחות היבשה שניהלו פשיטות נגד הארגונים הפלסטינים בשטחי A של הרשות הפלסטינית ברצועת עזה. פשיטות אלה של כוחות היבשה משכו אליהם את החמושים הפלסטינים, ובכך חשפו אותם לתקיפה מהאוויר. לאחר נסיגת ישראל מרצועת עזה בקיץ 2005, הופעלו כוחות היבשה הישראליים בעיקר במשימות הגנתיות ורק מעט לעת יזמה ישראל מבצעים יבשתיים התקפיים (גשמי קיץ, עופרת יצוקה וצוק איתן). בין לבין רוב הפעילות ההתקפית הוטלה על הכוח האווירי ולפעמים בוצעה פשיטה יבשתית מצומצמת וממוקדת. מבצע עופרת יצוקה (דצמבר 2008 - ינואר 2009) החל כמבצע אווירי והוחלט סופית על פעולה יבשתית משלימה רק כאשר התברר שהפעולה האווירית אינה מאלצת את האויב להפסיק את הירי. כאשר קצב התקיפות מעזה הסלים שוב, יזמה ישראל את מבצע עמוד ענן שכלל תקיפות אוויריות בלבד (נובמבר 2012). כמו בכל המבצעים הקודמים בעזה וכמו בלבנון, תקיפות אוויריות לא עצרו את ירי הרקטות לתוך ישראל, אבל המבצע הקצר והמוצלח הוביל אנשים בהנהגה המדינית-ביטחונית לראות בו דגם לעתיד.

כעבור שנתיים, כאשר הירי לתוך ישראל שוב הסלים, יזמה ישראל את מבצע צוק איתן (יולי-אוגוסט 2014). שוב נעשה ניסיון להסתפק בתקיפות אוויריות בלבד, אולם כעבור כעשרה ימים נאלצה ממשלת ישראל להורות על הפעלת כוחות יבשתיים כדי להרוס את מנהרות התקיפה של חמאס שהתבררו כבלתי פגיעות לתקיפות אוויריות.

לסיכום, מאז תחילת שנות החמישים ביקשו מנהיגים ישראלים לנצל את הכוח האווירי כאמצעי הלחימה העיקרי של ישראל בלחימת הביטחון השוטף, מתוך רצון לצמצם את מידת חשיפת החיילים הישראלים לאש אויב ומתוך תקווה שעוצמת

התקיפה האווירית די בה כדי לשכנע את יריבי ישראל לחדול מהתקפותיהם. עם זאת, שאיפה זו אozנה תמיד במספר שיקולים מדיניים, טכניים ואסטרטגיים:

- מבחינה מדינית: בשנות החמישים והשישים השימוש בכוח אווירי נחשב כפעולה הסלמתית יותר מאשר שימוש בכוחות יבשה, ולכן עורר ביקורת בין-לאומית חריפה יותר. בהדרגה, התהפכה האווירה הבין-לאומית ותקיפות מהאוויר הפכו מקובלות יותר מאשר פשיטות יבשתיות - כל עוד לא גרמו נזק אגבי משמעותי.

- מבחינה טכנית: ישנן מגבלות טכניות רבות על יכולתו של הכוח האווירי. בעבר רמת הדיוק הנמוכה הקטינה את ההסתברות שמטרות תושמדנה והגדילה את הסבירות לנזק אגבי. השיפור בדיוק, בעוצמה ובמגוון סוגי התחמושת האווירית של ימינו הרחיבו את גבולות ההישגים האפשריים, אך עדיין ישנן מטרות החסינות לתקיפה מהאוויר, או שמידת הנזק שנגרם להן הוא מזערי בלבד - למשל, רוב המנהרות בעזה.

- מבחינה אסטרטגית: מוכנותו הנפשית והחומרית של האויב לספוג תקיפות מהאוויר מצמצמת את השפעתן ולכן, כיוון שתקיפות אוויריות נתפסות כתגובה הטיפוסית של ישראל, השפעתן האסטרטגית מצטמצמת. כאשר האויב החליט לפעול הוא שקל את המחיר שישלם בתמורה לפעולתו ונערך לספוג את התקיפות הצפויות כדי לצמצם את הנזק. על כך ניתן להתגבר חלקית על-ידי הגדלת כמות וגודל הפצצות המוטלות וסוג היעדים המותקפים - אך זה מביא להתנגשות מחודשת עם המגבלות המדיניות שהוזכרו לעיל.

בהדרגה, ככל שהתפתחו סביבות מדיניות וחברתיות חדשות והומצאו יכולות טכנולוגיות חדשות, הוטלו על חיל האוויר הישראלי עוד ועוד משימות שנלקחו מכוחות התמרון היבשתיים.⁴⁰ מגמה זו קיבלה חיזוק ממסקנות מוטעות שהוסקו על-ידי קצינים ישראלים רבים מהישגי הכוחות האוויריים במלחמות בקוסובו (1999), בעיראק (1991, 2003) ובאפגניסטן (2001). הבנה שגויה, מגזימה, של ההשפעות האסטרטגיות היחסיות האמיתיות של הישגי הכוח האווירי מול הישגי הכוחות היבשתיים במלחמות אלה ומידת הישימות המוגבלת של שיטות הפעולה שננקטו במלחמות ההן במקרה של ישראל, הוביל בחלק מהמקרים לאי-השגת התוצאות האסטרטגיות המצופות. כישלון זה הפחית את מידת ההישגים המדיניים ואת עמידותם, דבר המוכיח כי לא כל מה שיעיל יותר הוא בהכרח גם מועיל יותר.⁴¹

האיומים הצבאי על ישראל היום ובעתיד הנראה לעין

כדי להעריך את דרישות ההווה והעתיד מכוחות היבשה של צה"ל נדרשת הערכת טבעם של האיומים הנוכחיים והצפויים בעתיד על ישראל. קביעת הדרכים האפקטיביות להתמודדות עם אותם איומים חושפת את תפקיד כוחות היבשה בהבסתם.

הדיון להלן לא יתייחס לכל טווח האיומים הקיימים, אלא רק לאלה הרלבנטיים לכוחות היבשה של צה"ל; כלומר, אותם איומים השוכנים במגע יבשתי ישיר עם ישראל, יהיו אלה מדינות או ארגונים לא מדינתיים. לכן, למשל, איום התקפות טילים ארוכי טווח מאיראן אינו רלבנטי ישירות לדיוננו, אם כי ההתמודדות נגד איום זה מתחרה על תקציבים וכוח אדם שיהיו ייעודיים מולו ולכן משפיעה בעקיפין על היקף המשאבים הפנויים להתמודדות נגד איומים אחרים.

איומים בעצימות גבוהה: הצטמצמו אך לא נעלמו

אחת הטענות שהושמעו בפומבי שוב ושוב מפי מפקדי צה"ל בכירים רבים בשני העשורים האחרונים, והובעו רשמית במסמך אסטרטגיית צה"ל,⁴² הוא, כי בעתיד הנראה לעין אין איום של פלישת כוח יבשתי גדול לתוך ישראל מצד צבא סדיר של מדינה. לפיכך, הם הסיקו כי יש לשנות באופן קיצוני את הרכב הכוחות של צה"ל כדי להתאימו להרכב האיומים השונה:

ראשית, ניתן להקטין באופן חד את כלל כוחות היבשה, מכיוון שהתמודדות נגד האיומים שנתרו אינה דורשת כוחות גדולים כפי שנדרשו נגד ברית של מדינות ערביות. מסקנה זו יושמה במהלך שני העשורים האחרונים על-ידי פירוק מספר רב של יחידות מילואים של כוחות היבשה וקיצור משך השירות הסדיר.⁴³

שנית, צריך לשנות את ההרכב הפנימי של הכוח היבשתי. על-פי הנחת יסוד זו נדרשות כעת בעיקר יחידות רגלים "קלים", רצוי איכותיים (קומנדו), המסתייעות בחימוש מדויק ארוך טווח.⁴⁴ יישום מסקנה זו מתבטא במיקוד הצמצום של כוחות היבשה ביחידות הטנקים והתותחים ובאותה עת הוספת יחידות רגלים סדירות - רובן ללא רק"ם.⁴⁵

שלישית, יש לאמן את הכוחות הרגליים יותר ללחימה בנוסח מבצעי קומנדו או מבצעי לחימה נגד גרילה ופחות בתמרונים רחבי היקף.⁴⁶

ברם, להבנתנו, מספר הנחות עליהן נשענות המסקנות הללו אמנם תקפות כרגע, אבל עשויות לאבד תוקף במהירות בלתי ניתנת לחיזוי. נכון שאף מדינה או ברית מדינות ערביות לא ניסתה ליזום פלישה מסיבית לשטח ישראל מאז 1973, אך חשוב להבין מדוע, וחשוב להבין את מגמות ההתעצמות של הארגונים הלא מדינתיים לעבר יכולות לחימה התקפית סדורה.

הסיבה הראשונה לכך שאף מדינה ערבית לא יזמה מתקפה רבתי לתוך מדינת ישראל מאז מלחמת יום הכיפורים היא התבוסות הצבאיות החוזרות ונשנות שנגרמו להן במלחמות בעצימות גבוהה, החל מתבוסת הפלישה הערבית במאי 1948 למדינת ישראל שאך זה הוקמה, דרך מבצע קדש, מלחמת ששת הימים, מלחמת יום הכיפורים והגזרה המזרחית במבצע שלום הגליל. לגבי מלחמת יום הכיפורים, על אף שמבחינה צבאית נקודת הפתיחה של צבאות האויב הייתה הטובה ביותר שיכלו לבקש, ולמרות תחושת המחדל שאחזה בציבור הישראלי, בסופו של דבר הישגי צבאות ערב היו מזעריים ותוך כמה ימים צה"ל הפך את הקערה על-פיה - הגם שבמחיר יקר במושגים ישראלים. העליונות הישראלית המוכחת בלחימה סדורה בעצימות גבוהה יצרה הרתעה ממושכת מהתמודדות איתה בצורת לחימה זו.

לעוצמת ההרתעה נוסף הסכם השלום בין מצרים לבין ישראל, אשר הרחיק משורת מדינות האויב את המדינה הערבית החזקה ביותר. המלחמות בין ארצות הברית לבין עיראק (1991, 2003) ריסקו את המדינה והצבא היחידים שהתיימרו להתפתח לעוצמה העלולה להחליף את מצרים⁴⁷ והמלחמות הפנים ערביות שמתנהלות מאז 2011 ריסקו גם את צבאות סוריה ולוב והסיטו את מיקוד העוינות מהסכסוך הערבי המשותף עם ישראל לסכסוכים בין הערבים לבין עצמם ובין לבין איראן. גם אם המלחמות הפנים ערביות תבואנה לסיומן בקרוב, לסוריה ולעיראק תידרשנה שנים על מנת לשקם כוחות צבא המסוגלים לנהל מלחמת שמד נגד ישראל.

לפיכך לפחות להלכה, אין כיום איום בעצימות גבוהה כנגד ישראל, אולם בפועל המציאות הזו עלולה להשתנות במהירות.

הסכם השלום עם מצרים, למשל, נשמר משום שהוא נחשב לאינטרס חשוב של האוליגרכיה הצבאית ששלטה בעבר וכעת שולטת שוב במצרים. עם זאת, האחים המוסלמים, ששלטו במצרים מקיץ 2012 עד קיץ 2013, ראו בעין שלילית את חוזה השלום, הגם שהעדיפו להתמודד עם סוגיות אחרות קודם.⁴⁸ לולא הודחו על-ידי הצבא המצרי שהקים את המשטר הנוכחי, סביר להניח כי יחסי ישראל-מצרים היו מתערערים בהדרגה ואולי היו מגיעים שוב לידי מצב של איום. יציבותו של המשטר המצרי הנוכחי אינו ברור, הוא מתמודד עם אתגרים קשים, והאחים המוסלמים עדיין מהווים איום רציני על קיומו.⁴⁹ יתר על כן, יודגש שהשלום נתפס כאינטרס חיוני של המשטר המצרי הנוכחי בעת הנוכחית - הוא אינו נתפס ככ על-ידי רוב הציבור המצרי ואין ודאות שהמשטר הנוכחי ימשיך לראותו ככזה בהינתן שינויים מדיניים או אסטרטגיים מתאימים.⁵⁰ מכל מקום, למרות היותו כרגע עסוק בעיקר בלחימה נמוכת עצימות נגד מורדים מבית, הצבא המצרי ממשיך להתעצם בעיקר ללחימה סדורה.⁵¹

התהפוכות במצרים מראות כמה קשה לחזות את המערך המדויק של אויבי ישראל מעבר לעתיד הקרוב ביותר - תקופה שהיא קצרה מדי לשינויים מהותיים בתכניות בניין הכוח. מה מידת יציבותו של המשטר המצרי הנוכחי? של המשטר הירדני? אם אחד ממשטרים אלה ייפול, האם גורל צבאו יהיה כגורל צבא סוריה? או שמא ישמור המשטר החדש את היכולת הצבאית שהקים המשטר הקודם ורק ישנה את מדיניותו, כמו באפיזודה הקצרה של האחים המוסלמים במצרים? ואם תאבד מצרים שליטה על הגבול עם ישראל בסיני והג'יהדיסטים יסלימו התקפותיהם משם על ישראל, האם תסכים לפעילות צבאית ישראלית נרחבת כנגדם או שתתנגד לכך כעניין של עיקרון?

יתר על כן, כפי שהוכח במלחמת יום הכיפורים ב-1973, ניתן לצאת למלחמה בעצימות גבוהה גם כדי להשיג מטרות מדיניות או צבאיות מוגבלות. לפיכך, השאלה היא לא רק האם ישנו איום קיומי בעצימות גבוהה, אלא, האם איום מוגבל בעצימות גבוהה עלול להתעורר בעתיד הנראה לעין. האסטרטגיה תהיה שונה, אך הטקטיקות והרכב הכוחות הדרושים להתמודד נגדו יהיו דומים.

עלייתו של האיום בעצימות בינונית

ככלל כאשר עסקו בסוגיות האיום ראו בכירי הממסד המדיני-ביטחוני הישראלי לנגד עיניהם את הארגונים הפלסטינים, ולימים גם את חזבאללה, כמסוגלים להוות איום בעצימות נמוכה בלבד, ואילו את מדינות ערב כמסוגלות לייצר איום במגוון עצימויות על-פי החלטתן. תורת הביטחון של ישראל הגדירה את איום המתקפה בעצימות נמוכה כ"איום שוטף" ואת איום המתקפה בעצימות גבוהה כ"איום יסודי". אל העצימות המוגברת של הלחימה בחזית המצרית במלחמת ההתשה⁵² התייחסו בכירי הממסד המדיני-הביטחוני כשייך לתחום האיום השוטף - כנראה עקב רמת האיום המצומצם לעורף הישראלי. אולם, לא התורה ולא בכירי הממסד המדיני-הביטחוני התייחסו באופן מפורש לאפשרות שאויב כלשהו יבצע מתקפה בעצימות גבוהה על מנת להשיג רק יעד מוגבל. בהנחות היסוד של תכניות המגננה של ישראל בראשית שנות השבעים התייחסו לשתי אפשרויות: חידוש לחימת ההתשה, שנתפסה כגרסה מועצמת של האיום השוטף, ומתקפה כוללת שמטרתה כיבוש שטחים נרחבים ואולי אף ניסיון להשמיד סופית את מדינת ישראל.⁵³ היעדר המודעות לאפשרות כזו הייתה אחת הסיבות לכישלון הממסד המדיני-ביטחוני הישראלי לזהות את האיום המתפתח ערב מלחמת יום הכיפורים. מנגד, באותה מידה, מתקשים בכירי הממסד המדיני-ביטחוני הישראלי להתייחס לאפשרות שהארגונים הלא מדינתיים מסוגלים לייצר עוצמת איום החורג מעבר למה שנכלל בעבר במסגרת תורת הביטחון כאיום שוטף, או כפי שמעדיפים לכנותו היום, כאל מערכה של טרור וגרילה. שני התהליכים האסטרטגיים הללו - שימוש בלחימה בעצימות גבוהה להשגת יעדים מוגבלים והעצמת היכולת של הארגונים הלא מדינתיים - מייצרים מדרגת ביניים אסטרטגית, מדרגת האיום של מלחמה בעצימות בינונית.

כיוון שמלחמת יום הכיפורים המחישה היטב את האפשרות של מדינות ערב לנקוט במדרגה הזו, נמקד את ההסבר שלהלן בהתעצמות הארגונים הלא מדינתיים. זאת גם כי עדיין אין מודעות מלאה לאפשרות זו והעיוורון התרבותי מנע מהצמרת הביטחונית הישראלית לזהות תהליכים אלה והוביל ישירות להפתעה מביצועיו הטקטיים של חזבאללה במלחמת לבנון השנייה. בעשור שלפני המלחמה, וביתר שאת בשנים שלפניה, פעלו בכירי צה"ל תחת ההנחה שנגמר עידן המלחמות הגדולות והעתידי מצוי רק בלחימה נגד טרור, או לכל היותר נגד גרילה, וכי

הארגונים הלא מדינתיים יודעים להילחם רק בשיטות אלה. המחיר של תפיסה זו בא לידי ביטוי במלחמת לבנון השנייה בהפתעה שהובעה על-ידי מפקדים טקטיים רבים שנכנסו ללבנון על אופן הלחימה שנתקלו בה מצד חזבאללה. על הפתעה זו ועל הפער שנוצר בין תפיסת מפקדי השטח לבין תפיסת המפקדים הבכירים את האויב אפשר ללמוד לדוגמה מכנס שהתקיים אחרי המלחמה. אחרי שמפקד פיקוד צפון השתמש כמה וכמה פעמים במונח "מחבלים" כדי לתאר את לוחמי חזבאללה, צעק לו אחד מקציני המילואים שהיו בכנס: "אתה עדיין לא הבנת שהם לא מחבלים אלא חיילים?"⁵⁴

כאמור, עליית חשיבותה היחסית ושכיחותה של הלחימה בעצימות בינונית היא תוצאה של הגידול בעוצמה וביכולות של הארגונים הלא מדינתיים אשר השיגו שליטה בפועל, גם אם לא תמיד שליטה רשמית, על שטחים ועל אוכלוסייה, והתמיכה הרבה שכמה מהם מקבלים ממדינות. בזכות המשאבים שהשיגו והשקעה מכוונת בהכשרה, ארגונים אלה מסוגלים לייצר עוצמה צבאית רבה יותר מאשר ארגוני הטרור או הגרילה שנלחמו נגד ישראל בעבר. בדומה למדינות, כוחותיהם הצבאיים כוללים תערובת של מפקדים ולוחמים סדירים המשרתים תקופות ארוכות ולוחמי מילואים המשרתים בתורנות, או לפי צורך, לתקופות קצרות יותר וצורות הארגון שלהם מאפשרות מיצוי יעיל יותר של כוח האדם והנשק שבידיהם; הם משתמשים במגוון אמצעי לחימה, כולל האמצעים המתקדמים ביותר, בינוניים וכבדים; תורות הלחימה שלהם כוללים מרכיבים של לחימה סדורה, והם מופעלים באופן מושכל כדי לממש יעדים מדיניים.

אחדים מהארגונים הלא מדינתיים המזרח תיכוניים חזקים דיים כדי לגרום נזק רב, שישתווה לעוצמתן של מדינות קטנות... אמנם הנזק שהם מסוגלים לגרום עדיין אינו משתווה לנזק שיכולים לגרום הצבאות הסדירים הוותיקים של מדינות ערב, מכיוון שהם עדיין לא צברו את העוצמה שמסוגלות להעמיד המדינות הוותיקות והגדולות, אבל, מנגד, הם כבר אינם רק ארגונים לא סדירים, ולכן יש להתייחס אליהם במדרגה משלהם: איום בעצימות בינונית, הנמצא בתחום האפור שבין האיום השוטף בעצימות נמוכה לבין האיום היסודי בעצימות גבוהה. פיתוח מענים אסטרטגיים, מערכתיים וטקטיים מתאימים לאיום כזה דורש הגדרתו המפורשת וניתוחו המפורש.

יודגש שאין זו תופעה חדשה גם אם לרבים בישראל ובעולם נדמה שכן. בעבר היו קהילות וארגונים רבים שפיתחו יכולות דומות - דוגמה אחת, מהעבר הלא רחוק, הם הקומוניסטים בסין, מ-1921 ועד להשלמת השתלטותם הסופית על מדינתם באביב 1950. תהליך דומה עברו הקומוניסטים הווייטנאמיים שנלחמו על עצמאות וייטנאם נגד הצרפתים ונגד היפנים, ומאוחר יותר נלחמו על איחוד צפון וייטנאם ודרום וייטנאם תחת שלטונם. על סמך ניתוח של תולדות המלחמות קבע מנהיג המרד הקומוניסטי בסין, מאו דזה דונג, ובעקבותיו גם המצביא של התנועה הקומוניסטית הווייטנאם, שעל התנועות שלהם לעבור שלושה שלבים בסיסיים כדי לנצח במלחמותיהם:⁵⁵

- בשלב הראשון על התנועה/ארגון להתנהל בעיקר במאפיינים של חתרנות כדי להפיץ את בשורתו ולעודד התגייסות לשורותיו. הפעילות הלחימתית היא רק תוספת לחתרנות. היא מתנהלת באורח בלתי סדור (טרור וגרילה) ומטרתה בעיקר להמחיש את קיומו ורצינותו של הארגון תוך ערעור הביטחון הציבורי והיראה של הציבור כלפי השלטון הקיים.

- בשלב השני, לאחר שהארגון יתעצם דיו, עליו להגדיר לעצמו אזורי בסיס, בהם חיה האוכלוסייה שתומכת בו ושם הוא מקיים את מרכזי הגיוס והאימון שלו ומחסני הנשק שלו ולכן הוא חייב להילחם עליהם באופן סדור כדי למנוע מצבא האויב לכבוש אותם ולפגוע באוכלוסייה, בלוחמים ובאמצעים שצבר. עקב פער העוצמה הצבאית בין הארגון לבין המשטר העוין, על אזורים אלה להיות מרוחקים ממרכזי העוצמה של המדינה כדי שזו לא תוכל למקד נגדם מבצעים צבאיים רבי עוצמה. עם זאת, עדיין לא בשלה היכולת לנהל לחימה התקפית סדורה ולכן את פעילותו מחוץ לאזורי הבסיס הנבחרים הוא ממשיך לנהל באורח בלתי סדור.

- בשלב השלישי, לאחר התעצמות נוספת, הארגון מתחיל לנהל התקפות סדורות כדי לכבוש שטחים נוספים מעבר לאזורי הבסיס שלו ולבסוף לכבוש את שאר הארץ שהוא מייעד לעצמו ולהשמיד סופית את אויביו. בשלב זה הלחימה ההתקפית הבלתי סדורה הופכת למשנית ומופנית בעיקר לזירות משנה או כדי לסייע למאמצים הסדורים על-ידי ערעור אזורי העורף של האויב.

ההתפתחות משלב לשלב ובתוך כל שלב היא כמובן הדרגתית ולפעמים בתפר בין שלבים מתנהלת פעילות בעלת מאפיינים משולבים. כאשר הארגון נחפז לעבור שלב ומובס, עליו לסגת ולהתחיל מחדש בתהליך ההתעצמות וצבירת היכולת. יצוין, שאצל הפלסטינים פעמיים החל תהליך של התגבשות ארגונית ובניית יכולת ללחימה סדורה, אך בכל פעם הוא נקטע באבו עקב תבוסה שנחלו מידי ישראל: בפעם הראשונה בחודשים הראשונים של מלחמת הקוממיות, כשניסו לכבוש ישובים יהודיים ולחסום את הדרכים הראשיות בארץ וארגון ההגנה הפעיל את תכנית ד'; ובפעם השנייה בשנתיים שלפני מבצע שלום הגליל כאשר אש"ף ערך איומים ראשונים של לחימה סדורה רב חילוית (רגלים, טנקים ותותחים) במשימות של כיבוש שטח.⁵⁶

לחימה טקטית נגד איום בעצימות בינונית דורשת יכולות הדומות לאלה המשמשות כנגד האיום היסודי. רבות מהטעויות הטקטיות שנעשו מול חזבאללה בשנת 2006 ניתן לייחס בעיקר לכישלון צה"ל להכיר בעובדה זו. צה"ל ניסה לנהל את המלחמה בעזרת טקטיקות שנועדו ללחימה באויב הנוקט בלוחמה בלתי סדורה, ולא נגד אויב הנוקט בלוחמה סדורה הגנתית (אם כי בעוצמה חלשה יחסית עדיין ובלי שזנח לחלוטין את הלוחמה הבלתי סדורה).⁵⁷ כפי שסיפר מפקד גדוד בצה"ל, שנלחם במלחמת לבנון השנייה, לאחד מכותבי חיבור זה: "נכנסתי ללבנון לבצע מעצר של "פלסטינים" ונתקלתי בצבא סדיר. לקח לי יומיים להבין את המצב ולשנות את הפעלת הגדוד שלי בהתאם".

בטווח הזמן המידי האיומים המוחשיים ביותר לישראל הם שתי "מיני מדינות", אחת בעזה, הנשלטת על-ידי חמאס, והאחרת ביהודה ובשומרון, הנשלטת על-ידי פת"ח. אחריהם בסדר הסבירות האיומים הם מצד חזבאללה בלבנון ומצד מי ששולט/ישלוט בעתיד הקרוב על הגולן הסורי, כרגע שטח זה מחולק בין משטרו של אסד, עם בעל בריתו חזבאללה, לבין ברית של כוחות מורדים בראשות ג'בהת פתח אל-שאם - לשעבר ג'בהת אל-נוצרה, שלוחת אל קאעדה בסוריה - וכוח מצומצם של המדינה האסלאמית. מאז 2013 עשו איראן וחזבאללה כמה פעמים "ניסויי כלים" נגד ישראל ברמת הגולן, אם כי בינתיים בעצימות נמוכה מאוד.

דוגמה נוספת לתהפוכות הרבות והמהירות שמאפיינות את אזורנו והתפתחות האיומים עלינו - עד לפני כחצי שנה היווה ארגון המדינה האסלאמית איום הולך ומתעצם, הנלחם להתקרב לגבולות ישראל בסיני וברמת הגולן.⁵⁸ אולם, בעקבות סדרת המפלות שספג וסופג בסוריה, בעיראק ומצרים, לעת עתה נראה שהארגון חוזר שלב למדרגת האיום נמוך העצימות בלבד (התקפות טרור או גרילה) כנגד ישראל ודווקא כוחות הברית השיעית בסוריה (חזבאללה, ליווה פאטימאיון, ליווה זינביאון, ליווה אסאד אללה אל-ע'ליב פי אל-עראק ואל-שאם, ועוד) מתעצמים תחת חסותה של איראן וצוברים יכולות של לחימה סדורה...⁵⁹

למעט הפלסטינים, האיומים האחרים ממוקדים לעת עתה בלחימה זה בזה - אבל, אין דרך לדעת כמה זמן מצב זה יותר על כנו. כולם רואים בישראל אויב, גם אם כזה שצריך לטפל בו לאחר שיביסו את יריביהם המיידיים. בעבר, יריבות פנים-ערבית הפחיתה את העוצמה של לחימת הערבים נגד ישראל, אך לא מנעה בריתות ערביות מזדמנות לפרקי זמן קצרים.

בהינתן כי התרחיש הסביר ביותר בעתיד הנראה לעין הוא סדרה של עימותים עם הפלסטינים, חזבאללה ו/או ג'בהת פתח אל-שאם, עלינו להעריך את יכולותיהם הצבאיות. כולם במהותם צבאות המבוססים על כוחות רגליים המצוידים בנשק קל ובינוני, עם כוחות ארטילריים במגוון גדלים. כל אחד מהכוחות הצבאיים הללו, להוציא את ארגון ג'בהת פתח אל-שאם הקטן יותר, מונים כמה רבבות לוחמים.⁶⁰ חמאס וחזבאללה פועלים כל העת כדי להגדיל את הפוטנציאל שלהם.⁶¹ יש להתחשב בכך שקריסתה הסופית של המדינה האסלאמית עלולה להביא למעבר של לוחמים רבים משורותיה לשורות ג'בהת פתח אל-שאם - עד כדי הכפלת עוצמתו. גם הידע המקצועי שצברו המפקדים והלוחמים של המדינה האסלאמית יעבור איתם ולכן נציג את יכולותיה הצבאיות של המדינה האסלאמית, כי גם אם תעלם היישות הזו, חלק מיכולותיה ומקצועיותה ימשיכו לאיים על ישראל במסגרת ארגונים אחרים.

בהינתן הסיוע של חזבאללה להצלת המשטר הסורי, גם אם הצבא הסורי הרשמי לא יפעל ישירות נגד ישראל, יתקשה אסד לסרב לתרום להם תגבורת מהמיליציה העלאווית הראשית, "צבא ההגנה הלאומי". מיליציה זו, אשר היקף כוח האדם שלה נאמד היום בשבעים עד שמונים אלף איש,⁶² יכולה לספק תגבורת משמעותית לכוח

הלוחם של חזבאללה. כמו כן, האיראנים הביאו לסוריה כמה רבבות "מתנדבים" שיעים מעיראק, מאפגניסטן ומפקיסטן וגם אלה עלולים לתגבר את חזבאללה במקרה של מלחמה נגד ישראל.⁶³

אמנם הכוחות הצבאיים של הארגונים הללו עדיין אינם מאורגנים באופן זה, אבל, בשקלול שווה ערך, היקפי כוח האדם של כל אחד מהיריבים האפשריים שקולים כנגד מספר אוגדות רגלים קלות (אם כי דלים מבחינת מספר אנשי הסיוע והתחזוקה המאפיינים אוגדות רגלים קלות בצבא אירופי או האמריקני).⁶⁴ בסך הכל, בגיוס מלא הכולל את אנשי המילואים שלהם, חמאס, חזבאללה וג'בהת פתח אל-שאם מסוגלים להעמיד בהתרעה קצרה כוח לוחם שווה ערך לשמונה או תשע אוגדות רגלים בסמוך לגבולות ישראל. בהינתן הפסקת אש, או אפילו ירידה חדה בלחימה בין המשטר הסורי לבין המורדים, הארגונים השונים הכפופים למשטר הסורי וליראן מסוגלים לתגבר את החזית נגד ישראל בלבנון ו/או ברמת הגולן בכוחות שווי ערך לעוד מספר אוגדות רגלים, וזאת בלי להתיחס לצבא המשטר הסורי הרשמי.

על אף שחלק מאויבים אפשריים אלה של ישראל הם גם אויבים זה לזה, ולכן ספק שיתאמו ביניהם מתקפה משותפת על ישראל, אין בכך כדי למנוע מלחמה בו זמנית בין ישראל לבין שניים או יותר מהם. כדוגמה לתופעה כזו, ראו את המערכות הלא מתואמות, אבל הבו-זמניות, המתנהלות נגד המדינה האסלאמית על-ידי אויביה בחזיתות השונות בסוריה ובעיראק, אשר תוך כדי כך גם מתכתשים מעת לעת זה בזה.

בהתחשב בגודל, בהרכב ובכשירות של הצבא הירדני (שווה ערך לארבע אוגדות מסוגים שונים) ושל הצבא המצרי (עשר אוגדות ממוכנות ומשורייות), השתלטות אסלאמיסטית על כל אחת משתי המדינות תעצים את האיום בסדר גודל שהוא מעבר לשאלת הכמות בלבד. המגבלה העיקרית על תוספת איום זה היא התלות של צבאות אלה בהספקה מארצות הברית. עם זאת, יש לזכור שגם איראן של טרום המהפכה האסלאמיסטית ב-1979 הייתה תלויה לחלוטין בארצות הברית ובמדינות מערביות אחרות, ועל אף שלאחר המהפכה איראן נותקה מהספקים המערביים שלה, היא עדיין הצליחה לנהל מלחמה בת שמונה שנים נגד עיראק.

יתר על כן, כוחות היבשה של צה"ל נדרשים לא רק לבלום מתקפת אויב לתוך שטח ישראל, אלא גם לנהל מתקפות מוצלחות לתוך שטחי הארצות השכנות. בחמישה העשורים האחרונים יצאה ישראל למספר מתקפות יבשתיות נרחבות נגד הארגונים הפלסטינים ונגד חזבאללה כדי לדכא הסלמה בהתקפותיהם עליה. היקף הכוחות, העצימות ושיטות הלחימה שישראל נאלצה להפעיל בחלק מהמבצעים הללו (העצימים ביותר היו מבצע שלום הגליל, מלחמת לבנון השנייה ומבצע צוק איתן) האמירו למאפייני מלחמות בעצימות בינונית. אמנם, למעט במבצע שלום הגליל, צה"ל לא נאלץ להעסיק בעת ובעונה אחת יותר משלוש או ארבע אוגדות, אבל רק משום שבכל אחד מהמקרים, הלחימה הייתה מוגבלת לחזית אחת והאויבים היו קטנים יותר, חמושים פחות ומיומנים פחות מאשר היום. מבצע שלום הגליל היה המקרה החריג, צה"ל הפעיל שבע אוגדות - מהן שלוש נגד אש"ף (שכוחותיו היו שווי ערך לשתיים או שלוש אוגדות "קלות" בתוספת קצת ארטילריה וקצת טנקים) וארבע נגד הכוחות הסורים במרכז ובמזרח לבנון (שלאחר תגבור מנו בערך 2.5 אוגדות "כבדות").

ב-2002, במבצע חומת מגן כנגד אויב חלש בהרבה ביהודה ובשומרון, הפעיל צה"ל שתי אוגדות מעובות. אם בבת אחת עם מבצע זה הייתה הסלמה בלחימה בעזה או בלבנון, היה צה"ל צריך לגייס מספר אוגדות מילואים לחזיתות אלה. הניסיון של מבצע שלום הגליל, מבצע חומת מגן, מלחמת לבנון השנייה, מבצע עופרת יצוקה ומבצע צוק איתן מלמד, כי כדי לנהל פעולות התקפיות יבשתיות בו בעת בכל צירופי החזיתות האפשריות, צה"ל יצטרך כוח יבשתי שלכל הפחות ישווה בגודלו לכוחות האויב המשולבים, ועדיף שיהיה גדול מהם.

במילים אחרות, הגנה על כל גבולות ישראל בעת ובעונה אחת בעת ניהול מתקפה גדולה בחזית אחת, ואולי בשתיים, תדרוש לפחות עשר אוגדות ממוכנות של כוחות יבשה ובנוסף לכך שווה ערך למספר אוגדות של רגלים "קלים" למשימות הגנה ואבטחה בחזיתות האחרות ובעורף. סדר כוחות קטן מזה לא ישיג את "המסה הקריטית" שצה"ל טוען שהוא צריך על-פי מסמך האסטרטגיה הרשמית שלו.⁶⁵

הרכבם הפנימי הדרוש לכוחות יבשה אלה (היחס בין יחידות "כבדות", "קלות" והארטילריה המסייעת להם) נובע מהאסטרטגיות ושיטות הלחימה של האויב אשר נדון בהן בהמשך.

האסטרטגיה ושיטות הלחימה של לחימה בעצימות בינונית

ניתן לשער מה יהיו האתגרים שיעמדו בפני צה"ל במהלך השנים הקרובות על-ידי בחינת ניסיון המלחמות הקודמות והערכת ההתפתחויות ביכולותיהם של אויבים עתידיים אפשריים - כולל הניסיון שהם צוברים במלחמות הפנים ערביות שמתנהלות סביב ישראל. מאז מלחמת לבנון השנייה חזבאללה התפתח מאוד וחמאס נוטה לעקוב אחריו בשיטותיו. ג'בהת פתח אל-שאם, המדינה האסלאמית והארגונים העלאוויים והשיעים טרם נלחמו נגד ישראל, אך מטרותיהם ויכולותיהם דומות לאלה של חזבאללה וחמאס (גם אם הם פחות מיומנים) ולכן, על אף שיש הבדלים (כפי שעולה בבירור מהלחימה בסוריה ובעיראק), עדיין אפשר להעריך שארגונים אלה ינסו להתאים את האסטרטגיה ואת הטקטיקה שלהם ללחימה נגד ישראל.

על אף שהמטרה המדינית העליונה של אויבי ישראל - השמדת המדינה היהודית - לא השתנתה, הם הבינו מזמן כי אינם יכולים להשיג זאת במכת מחץ אחת ניצחת. על כן, המטרות המדיניות והיעדים הצבאיים הנגזרים מהן בלחימתם נגד ישראל בעשורים האחרונים היו צנועים יותר: השגת הישג מידי מסוים שיהווה צעד אחד נוסף במסגרת המסע ארוך הטווח לקראת מטרת העל הסופית.

כיוון שלא יכלו להביס את צה"ל באופן מובהק, אימצו הפלסטינים וחזבאללה אסטרטגיה של התשה נפשית הדרגתית של אוכלוסייה האזרחית של ישראל כדי לדכא את רוחה באופן שיגרור אותה ללחוך על ממשלת ישראל לוותר את הוויתורים המבוקשים על-ידי הארגונים בכל סבב של הסלמת הלחימה, ועל-ידי כך להכשיר את התנאים לכנת סיבוב נוסף שיתחיל מעמדה משופרת. הכלים הטקטיים בהם השתמשו הארגונים ליישום אסטרטגיה זו היו תקיפה ישירה של אזרחים ישראליים על-ידי תוקפים בודדים או על-ידי קבוצות קטנות של תוקפים המשתמשים בסכינים, בקבוקי תבערה, כלי ירי או מטעני נפץ, והפגזות ארטילריות ארוכות טווח על ריכוזי אוכלוסייה ישראליים. לאלה נוספו צליפות, הפגזות, מארבים ופשיטות בסגנון קומנדו של יחידות קטנות על כוחות צה"ל. האחרונים שימשו גם כדי לפגוע בחיילים וביעילות התפקוד של צה"ל וגם כדי לפגוע בעקיפין ברוח האוכלוסייה האזרחית. כיוון שהטילו את עיקר יהבם על הפגזות על העורף הישראלי, וחששו שישראל תנסה לעצור ירי זה על-ידי כוחות יבשתיים, חזבאללה וחמאס בנו יכולת

הגנתית סדורה שנועדה לכל הפחות לעכב, אם לא לעצור, את חדירת הכוחות היבשתיים הישראלים המתמרנים לתוך שטחם.

סביר להניח שלא יחול שינוי משמעותי במדיניות ובאסטרטגיה של הפלסטינים ושל חזבאללה בעתיד הנראה לעין. הערכה זו מבוססת על מספר גורמים:

- 1 הרטוריקה ובניין הכוח הנוכחי שלהם;
- 2 המגבלות על גודל והרכב כוחותיהם המוכתבות על-ידי אילוצים דמוגרפיים, חברתיים ותקציביים;

המשך הדגש שלהם על הצטיידות ברקטות ארטילריות ארוכות טווח,⁶⁶ יחידות קומנדו, חי"ר קל, וכלי נשק מתקדמים נגד טנקים, נגד מטוסים ונגד ספינות.

לג'בהת פתח אל-שאם חסר מקור מהימן שיספק לו אמצעי לחימה מתקדמים יותר ובינתיים הוא עסוק בלחימה נגד אויבים שונים מאוד ממדינת ישראל ולכן נשרך מאחור בכל תחומי הנשק המתקדם והכבד. לעומת זאת, על אף שחזבאללה וחמאס השתמשו במחבלים מתאבדים, הם מעולם לא השתמשו בהם בתכיפות או ביעילות המשתווים לשימוש בהם על-ידי ג'בהת פתח אל-שאם והמדינה האסלאמית.

בעוד האסטרטגיה של ארגונים אלה לא השתנתה בשנים האחרונות התרחשו התפתחויות בתחום הטקטי.

הטקטיקות המוכרות של ירי מנגד או חדירת יחידים וחוליות קטנות לתוך ישראל עדיין תקפים, אבל היום מדגישים פשיטות עוצמתיות יותר אל מעבר לגבול. אחד הלקחים שהפיק חמאס ממבצע צוק איתן הוא התועלת הטקטית והאסטרטגית של פשיטות מעין אלה.⁶⁷ באמצעות מנהרות או ציוד צלילה עלה בידם לעקוף את מערכות הגילוי הישראליות כדי לתקוף באופן מפתיע כוחות של צה"ל בשטח ישראל - שישית מהרוגי צה"ל במבצע צוק איתן היו מהיתקלויות של כוחות רגליים בצד הישראלי של הגבול. מספר חיילי קומנדו של חמאס עברו גם הכשרה בשימוש במצנחי רחיפה.⁶⁸ החידוש אינו בשיטות, אשר בכולן הפלסטינים עשו שימוש בעבר, אלא במאמצים להוציא לפועל פשיטות כאלו בזמן או בזו אחר זו, במסגרת תכנית מתואמת ולא רק כפעולות קטנות שאין ביניהן קשר טקטי או מערכתי מפורש.

יתר על כן, אמנם ב-2014 הפשיטות מעזה לתוך ישראל נשארו ליד הגבול, אבל חמאס ככל הנראה שוקל פשיטות יותר לעומק ישראל, עם מטרות תקיפה רחוקות יותר.⁶⁹ מנהיגי חזבאללה הצהירו על כוונתם "לשחרר את הגליל"⁷⁰ - פעולה שכרגע היא מעבר ליכולת הצבאית שלהם, אבל מעידה לכל הפחות על כוונה לנסות לפשוט על מטרות בעומק רב יותר מאשר ליד הגבול עצמו. פשיטות לעורף העמוק באמצעות כוח גדול הוא מרכיב מרכזי בשיטות הפעולה של המדינה האסלאמית וג'בהת פתח אל-שאם.

פשיטות אלה יכולות להתנהל על-ידי כוח בגודל כיתה (עשרה עד חמישה עשר לוחמים) - כפי שביצע חמאס במהלך מבצע צוק איתן, ועד כדי גודל של גדוד - כמו אלה שביצעו ועדיין מבצעים כוחות המדינה האסלאמית, וגם חזבאללה בהחלט מסוגל לבצעם.⁷¹ חמאס כנראה משתרך מאחור מבחינת גודל כוחות הפשיטה המאומנים שלו היודעים לפעול ככוח אחד, אך אם יבחר לפתח יכולת כזו, הרי שאין סיבה שלא יצליח בכך.

שינוי בגודל הכוח המשתתף בפשיטות אלה יצביע על שינוי במשימה: ככל שהכוח המשתתף גדול יותר, כך יהיה ההישג המבוקש גדול יותר והנחישות להשיג מטרה זו תתעצם. למעשה, יש שלב שבו, גם אם פעולה מוגדרת עקרונית כפשיטה, היא מהווה למעשה ניסיון לכבוש ולהחזיק שטח לפרק זמן ממושך ולא רק ל"עקיצה" מהירה. אפשרות זו מובילה אותנו לשינוי הדרמטי ביותר בכשירות הטקטית של ארגונים צבאיים אלה.

במהלך השנים האחרונות, חזבאללה, ג'בהת פתח אל-שאם והמדינה האסלאמית רכשו ניסיון רב בהפעלת אלפי לוחמים מאורגנים בצוותי לחימה מאולתרים או קבועים בלחימה סדורה, שמטרתה לכבוש או להגן על שטח, במיוחד באזורים בנויים.

חזבאללה הוא כנראה המתקדם והמיומן ביותר מבין הארגונים הללו. זאת, הודות להכשרה והכוונה איראנית,⁷² פעילות צמודה עם כוחות צבא סוריה ברמת החטיבה והאוגדה ולחימה משותפת איתם בקרבות משולבים. כך, למשל, בקרב על קוצייר (אביב 2013), הפעיל חזבאללה אלף שבע מאות לוחמים במסגרת צוות קרב בסדר גודל אוגדתי עם יחידות טנקים, רגלים ממוכנים ותותחנים של הצבא הסורי (חמשת אלפים עד ששת אלפים לוחמים סורים), אשר הסתייעו במטוסי קרב. לפי

כמה דיווחים הפיקוד העליון על הקרב כולו, כלומר על צוות הקרב האוגדתי, הוטל בידי מפקד חזבאללה בשטח.⁷³ מאז 2013 המשיך חזבאללה לפתח את יכולותיו בהפעלת כוחות גדולים ומשולבים ואף הקים יחידות טנקים ונגמ"שים משלו והפעיל גם מל"טים חמושים.⁷⁴

ניסיונם של מפקדי ולוחמי ג'בהת פתח אל-שאם בלחימה סדורה נצבר בעיקר בקרבות התקפיים והגנתיים מול כוחות חזבאללה וצבא סוריה ועד כה רמתם אינה גבוהה. היותם ארגון קטן יותר מהאחרים, הפרוס בזירות רבות, אינו מאפשר להם לצבור הרבה ניסיון בהפעלה טקטית של כוחות שמעל לצוות קרב גדודי (במקרים חריגים ריכוז כוחות גדולים מזה - למשל בקוצייר ב-2013 או בחאלב ב-2016). פעולות בסדר גודל של צוות קרב מחלקתי או צוות קרב פלוגתי היו הרבה יותר נפוצות. צוותי הקרב המחלקתיים והפלוגתיים התבססו על לוחמים רגליים, אבל כללו גם מרגמות, טנקים, משגרי טילים נגד טנקים ונשק ארטילרי קל. כפי שצוין לעיל, קריסת המדינה האסלאמית עשויה להביא לתגבור ג'בהת פתח אל-שאם במפקדים ולוחמים בעלי ניסיון בהפעלת כוחות גדולים יותר.

כוחות המדינה האסלאמית ניהלו מבצעים התקפיים רחבי היקף, שחייבו תיאום פעולות בין כוחות ניידיים הפועלים במרחק עשרות עד מאות קילומטרים זה מזה לעבר מטרה מבצעית משותפת. בקרב על פּוּבְּאֵי (סתיו 2014) הפעילה המדינה האסלאמית כוח בסדר גודל של אוגדת רגלים מתוגברת: כתשעת אלפים לוחמים, שלושים עד חמישים טנקים, כמה עשרות קני ארטילריה ממגוון סוגים ומזל"טי תצפית.⁷⁵ עם זאת, עוד יש להם רבות ללמוד. תיאורים כתובים ומצולמים של הלחימה בסוריה ובעיראק מראים כי גם כאשר לחמו כוחות גדולים של המדינה האסלאמית להשגת מטרה משותפת, צוותי הקרב הגדולים ביותר שפעלו יחד מבחינה טקטית, ולא רק זה לצד זה, היו לרוב שווי ערך לגדוד.

חמאס הוא כנראה הארגון המפגר ביותר בפיתוח יכולות אלה. עד כה צבר ניסיון הגנתי בלבד בלחימה פחות או יותר סדורה. למרות השיפור הניכר בהפעלת כוחותיו במבצע צוק איתן לעומת הפעלתם במבצע עופרת יצוקה, הוא עדיין לא הציג יכולת רבה בתיאום יחידות לחימה העולות על רמת מחלקה. עם זאת, נראה שהפיק לקחים בתחום זה ומנסה להשתפר בו.

על אף שכל הארגונים הלוחמים בסוריה מפעילים טנקים, נגמ"שי לחימה, נגמ"שים רגילים ותותחים, מספר הכלים המופעל מצומצם יחסית: בדרך כלל רק קומץ בכל קרב, לפעמים כמה עשרות. שיטות הלחימה מבוססות על כוחות רגליים המסתייעים בכלי נשק בינוניים (בעיקר מרגמות וטילים מונחים נגד טנקים). כאשר מופעלים כלי רק"ם הם לרוב מוכפפים בתפזורת לצוותי הקרב המחלקתיים או הפלוגתיים הרגליים על מנת להוות כוח מסייע באש שטוחת מסלול ולא כוח מסתער. רק לעתים רחוקות נראו טנקים מובילים הסתערויות - לרוב בלחימה בשטח בנוי.

ג'בהת פתח אל-שאם והמדינה האסלאמית משתמשים רבות ברכבי תופת בכל הגדלים - מאופנועים הנושאים עשרות קילוגרמים של חומרי נפץ ועד משאיות הנושאות חמש עד עשר טונות של חומרי נפץ. לעתים הם משתמשים גם בנגמ"שים שדחסו לתוך תא הנוסעים שלהם טונות של חומרי נפץ. כמו כן, הם מרבים להשתמש באנשים הנושאים חגורות תופת.⁷⁶ בקיץ 2014, הפעיל חמאס מתאבדי תופת באופן הגנתי כנגד כוחות צה"ל בעזה. אין סיבה להניח שהם לא ילמדו את שיטות ג'בהת פתח אל-שאם והמדינה האסלאמית אשר הצלחתן הוכחה בסוריה, בעיראק ובסיני ויאמצו אותן.

סיכום האיום

כאמור, ממאפייני הלחימה והאיומים של הארגונים השונים והתבטאויות של חלק מהמנהיגים, אפשר להסיק שבמקרה של עימות כולל הם ישאפו לא רק לירות אל מעבר לגבול או להחדיר חוליות קטנות להתקפות הטרדה, כפי שעשו בעבר, אלא להפעיל כוחות גדולים כדי לכבוש, לפחות באופן זמני, לא רק מוצב צבאי כזה או אחר (סוג פעולות שנקטו כבר בשנות השמונים והתשעים), אלא יישובים ישראלים סמוכי גבול ומתקנים אזרחיים או צבאיים בעלי ערך הממוקמים יותר בעומק.⁷⁷ בהינתן הפער הכולל בכוח צבאי, סביר שהתקפות כאלה תתבצענה למען הערך הפסיכולוגי שלהן יותר מאשר במטרה לכבוש ולהחזיק בשטח. לכיבוש של יישוב או חלק של עיר בישראל - ולו זמנית וגם אם האוכלוסייה פונתה מבעוד מועד - תהיה השפעה פסיכולוגית שלילית דרמטית על ישראל וחיובית דרמטית לא פחות על

הציבור הערבי.⁷⁸ עד כמה וכמה תתעצם ההשפעה אם יהרגו או יילכדו ישראלים רבים כבני ערובה. המחשה לאיום הגלום באופן פעולה זה אפשר לראות במבצעים התקפיים רבים של כוחות המדינה האסלאמית לתוך ערים ועיירות שמעבר לקווי אויביהם. במקרה אחד, ביוני 2015, על מנת לבלום התקפה של כוחות כורדים לתוך שטחה במזרח סוריה, שלחה המדינה האסלאמית צוות קרב פלוגתי (שמונים עד מאה לוחמים, שני רכבי תופת ושלושה או ארבעה נושאי חגורות תופת) אל העיר כובאני, יותר מחמישים קילומטרים בעורף הכורדי. כמאתיים ושישים אזרחים ולוחמים כורדים נהרגו וכשלוש מאות נפצעו לפני שהכוח התוקף הושמד. בנובמבר 2016, בעיצומו של הקרב על מוצול שבצפון עיראק, שם המדינה האסלאמית מצויה בקרב הגנה, נשלחו כוחות בסדרי גודל מגוונים לבצע פשיטות הרג בערים ברחבי עיראק (סמארה, תכרית, רמאדי, פלוג'ה, כרבאלה) במרחקים של עד כמה מאות קילומטרים מזירת הקרב העיקרי סביב מוצול...

לסיכום, האסטרטגיה של אויבי ישראל בהווה ובעתיד הקרוב היא להתיש נפשית את אזרחי ישראל על-ידי שימוש בשתי שיטות משלימות:

הפגזה ארטילרית - החל מכמה רקטות לחודש על מטרות צבאיות ואזרחיות סמוכות לגבול ועד כדי מתקפה בעצימות בינונית (כמה מאות רקטות בכל יום על פני תקופה ממושכת) כנגד רוב ריכוזי האוכלוסייה והתשתיות הלאומיות החיוניות של ישראל. מספר הרקטות במאגרים של חזבאללה מאפשר לו להמשיך לשגר בריציפות במשך חודשים וסביר שמלאי טילי היירוט שבידי ישראל ייגמר לפני שייגמר מלאי הרקטות של חזבאללה.⁷⁹

פשיטות יבשתיות - החל מתקיפות בכוחות מצומצמים להטרדת אזרחי ישראל וכוחות צה"ל מעת לעת ועד למאמצים מרוכזים לכבוש יישוב אחד או יותר ו/או מוצבים ומחנות צבאיים הסמוכים לגבול. ייתכנו גם ניסיונות לחדירה כדי לתקוף מטרות אזרחיות וצבאיות בעומק ישראל.⁸⁰

בהינתן ממדי הכוחות הצבאיים של הארגונים השונים, סביר שאף אחד מהם לא יוכל להפעיל לבדו כוח שגודלו גדול משלוש או ארבע אוגדות רגלים ברמת תיאום נמוכה (חזבאללה הוא חריג אפשרי לקביעה זו).⁸¹ עם זאת, לא ניתן לבטל את האפשרות של הסלמת הלחימה בו זמנית ביותר מחזית אחת - אפשרות המכפילה

ובמקרים מסוימים אף משלישה את גודל כוחות האויב שצה"ל צריך להילחם נגדם בו זמנית. בעתיד הרחוק יותר, בעיקר לאחר שוך מלחמות האזרחים המתנהלות בארצות השכנות, תצטרך ישראל להתחשב בגידול בממדי הכוחות המסוגלים להילחם בישראל - ובמיוחד במקרה של מלחמה נגד חזבאללה, אשר יוכל להסתייע בתגבורים ממגוון כוחות המקורבים ל"קשת השיעית".

יודגש, כי לחלוטין בלתי סביר שהישויות הערביות שתיווצרנה בתום המלחמות הפנים ערביות, באיזו צורה שתלבשנה בסופו של דבר, תוכלנה לפתח יכולת לכבוש את ישראל כולה - בהנחה שישראל לא תצמצם יתר על המידה את צה"ל. אבל לנוכח נכונות הקבוצות הלוחמות בסוריה לספוג נפגעים ונזקים רבים ולהמשיך להילחם, סביר מאוד להניח כי הן תהיינה מסוגלות לנהל לחימה ממושכת שתכלול גם מתקפות יבשתיות בקנה מידה בינוני לאזורי הגבול של ישראל בתוספת פשיטות קטנות יותר עמוק יותר לתוך ישראל.

בהתחשב בגודל הנוכחי של הכוחות הלוחמים של האויב, שיטות לחימה אלה לא מהוות איום קיומי למדינת ישראל. עם זאת, הן יכולות לשבש את רווחת החיים והכלכלה (ב-2006 מאות אלפי ישראלים בצפון הפכו זמנית לפליטים במרכז הארץ, וב-2014 הפכו מספר קטן יותר של אזרחים בדרום הארץ לפליטים) ולגרום אבדות רבות לצה"ל. התמודדות נגדן תדרוש מענה צבאי עוצמתי באופן משמעותי מהמענה המקובל במהלך הביטחון השוטף ואף יותר מעוצמת המבצעים הגדולים האחרונים שניהלה מדינת ישראל.

התמודדות נגד האימים: בחינת תפקיד כוחות היבשה במלחמות בעצימות בינונית

בהתחשב במאפייני האימים הסבירים ביותר שתוארו בפרק האחרון, עלינו להעריך כעת את דרכי ההתמודדות האסטרטגיות, המערכתיות והטקטיות ואת תפקידם של כוחות היבשה במסגרת דרכי ההתמודדות הללו. הדמיון בין המטרות המדיניות, היכולות ושיטות הפעולה הסבירות של האויבים השונים (גם אם רמות מיומנות היישום שונות) מאפשר לנו לבחון תרחישים גנריים וחוסך את הצורך לנהל דיונים נפרדים עבור אויבים נפרדים.

הרשות הפלסטינית והארגונים היהודי ושומרון הם חריגים, שכן יכולותיהם הצבאיות נחותות משמעותית מיכולותיהם של האויבים האחרים. לכן, כל יכולת שתפותח בצה"ל כנגד האחרים בוודאי שתהיה מספקת נגדם. למעשה, מסיבות מדיניות, ולנוכח המודיעין המעולה של צה"ל בזירת יהודה ושומרון, במקרה של הסלמת הלחימה שם, נראה שצה"ל יוכל להסתפק בהפעלת יכולת לחימה מופחתת מזו הנדרשת מול האויבים האחרים. יתר על כן, כיוון שיכולות הלחימה של הפלסטינים בזירה זו לא התפתחו מאז מבצע חומת מגן, צה"ל לא נדרש לפתח יכולות חדשות כדי להתמודד איתן. אם כן, בהקשר של נושא החיבור הנוכחי, ההשפעה המבצעית העיקרית של הסלמה בזירה זו תהיה למשוך כוח לוחם של צה"ל מחזיתות אחרות.

יש להדגיש שוב את הייחוד של מלחמות בעצימות בינונית - ברמת ניהול המלחמה (האסטרטגיה) הן דומות יותר למלחמות בעצימות נמוכה מבחינת עומק ההתערבות המדינית במהלכים הצבאיים ובשאיפה להשיג ניצחון צבאי מוגבל בלבד, אבל מבחינת ניהול הקרבות (הטקטיקה) נדרשת יכולת לחימה סדורה הדומה ליכולת הנדרשת במלחמות גבוהות עצימות. על התכנון המערכתי להתחשב בתכונות ייחודיות אלה כדי לבחור את הקרבות הנכונים עבור היעדים האסטרטגיים.

כפי שצוין לעיל, את הכישלונות הטקטיים של צה"ל נגד חזבאללה בשנת 2006 ניתן לייחס לפחות חלקית לכישלון של צה"ל להכיר בדרישות הטקטיות של צורת מלחמה זו ולהתאמן עליהן. צה"ל טעה כשהסתמך על שיטות שפותחו כדי להביס אויב המנהל לחימה בלתי סדורה במקום שיטות המיועדות להביס אויב המנהל לחימה סדורה - הגם שבעוצמה מופחתת ובשילוב של שיטות לחימה בלתי סדורה.

בדומה לכך, ניתן לייחס חלק מההחלטות השגויות באסטרטגיה ובניהול המערכות נגד מצרים וסוריה במלחמת יום הכיפורים לכישלון של הצמרת המדינית-ביטחונית הישראלית ושל המפקדים בשטח להבין, שעל אף שהאויב נלחם בשיטות של לחימה סדורה בעצימות גבוהה, המטרה האסטרטגית שלו מוגבלת ולמעשה הוא אינו מהווה איום יסודי לקיומה של מדינת ישראל. אילו הובנה נכון האסטרטגיה של האויב, ייתכן שצה"ל יכול היה להגיב באופן פחות נחפז למתרחש בחזיתות - כך, לדוגמה, לא היה צריך למהר לתקוף נגד בסיני ב-8 באוקטובר לפני שכוחות המילואים השלימו את הגעתם ולמדו לאשורו את המצב הטקטי בחזית.

התמודדות נגד האיום היבשתי

בהתחשב בכלי הנשק ובשיטות ההתקפיות הצפויות של חזבאללה ובעלי בריתו האפשריים, של ג'בהת פתח אל-שאם, וחלקית גם של חמאס, נדרש צה"ל לקיים יכולת לחימה יבשתית סדורה הן הגנתית והן התקפית. כבר הוכח שכוח אווירי לבדו אינו יעיל במשימת הגנה על שטח. הכוח האווירי יכול לסייע לכוחות היבשה המגנים על שטח והוא יכול לעכב או לשבש את יכולתו של האויב להניע ריכוזי כוח גדולים, אבל, כפי שהוכח במלחמת העולם השנייה ושוב ושוב אחריה (כולל בניסיונות הכושלים של כוחות אוויריים לבלום מהלכים של המדינה האסלאמית במהלך השנתיים האחרונות), הוא אינו יכול למנוע לחלוטין מהאויב לצבור כוחותיו להתקפה.⁸² קביעה זו נכונה עוד יותר כאשר האויב רובו הוא כוח רגלי שהפגיעה היעילה בו דורשת יכולת תקיפה של שטח נרחב ולא תקיפת מטרות נקודה.

לכן, בהיותו בהגנה נדרש צה"ל לפרוס כוחותיו לרוחב החזית (הגבול) בכמות ובאופן שיכסו את כולה בתצפית ובאמצעי אש המגיבים בזריזות ללא פראות המאפשרות הסתננות. בהתחשב בשיטות המוכרות של האויב לתקוף באמצעות הסתננות רבתי, יש להקיף את הישובים הסמוכים לגבול בכוחות מגנים קבועים. כוחות אלה זקוקים למיגון טוב (ביצורים ומכשולים) נגד ארטילריה קלה, טילים מתקדמים נגד טנקים ונגד רצף התקפות עוקבות של רכבי תופת גדולים (חמש עד עשר טונות חנ"מ).

הכוחות המגנים חייבים להיערך להגנה היקפית מלאה, שלוש מאות ושישים מעלות, ולהיות מסוגלים לעמוד נגד התקפות שמשותפות בהן עשרות עד מאות לוחמי אויב בעוד הם ממתנינים לתגבורת. כוחות התגבור הראשוניים חייבים להיות ככוננות גבוהה מספיק ובמרחק קרוב מספיק כדי להגיע ליעד המותקף בזמן קצר מאוד - במיוחד אם היעד הזה הוא ישוב אזרחי סמוך לגבול, ועם זאת לא קרובים או חשופים לירי מקדים משטח האויב. הם חייבים להיות מסוגלים לנוע דרך הפגזה של ארטילריה קלה (מרגמות ורקטות) ואש טילים נגד טנקים ארוכי טווח בעודם צולחים שטח קשה עבירות שמוטמנים בו זירות מטענים ושדות מוקשים חפוזים.

בתנאים כאלה הגנה באמצעות יחידות רגלים קלים תהיה עתירת נפגעים לצה"ל. המחשה מצומצמת לכך הוצגה במבצע צוק איתן, עת כוחות ברכב רך או ברגל ניסו ליירט קבוצות לוחמים של חמאס שחדרו דרך מנהרות לתוך שטח ישראל וספגו אבדות כבדות יחסית. שיעור הנפגעים של צה"ל יצמצם רק אם ייעשה שימוש מרבי בכלי רכב ממוגנים היטב ובאש ארוכת טווח.⁸³ חימושים מדויקים יעילים רק נגד אויב שמורכב ממספר קטן של מטרות צפופות או קטנות. כנגד אויב רגלי המפוזר על-פני שטח גדול צריך להפעיל מטחים גדולים של אש סטטיסטית (מאות פגזים על כל מטרה).

במילים אחרות, בניגוד למגמה המוצגת על-ידי קצינים בכירים רבים בצה"ל, נגד אויבים העומדים מולנו האמצעים הדרושים אינם יותר חמ"מ, יכולות סייבר וכוחות מיוחדים (הגם שגם להם יש ערך), אלא ארטילריה פשוטה (כולל מספר גדול של מרגמות פשוטות וזולות), טנקים, נגמ"שים כבדי מיגון והרבה מוצבי רגלים מבוצרים היטב וערוכים בצפיפות על מנת להקשות על חדירה ביניהם.

אמנם נכון שנגד אויבים אלה אין צורך במרכבה סימן 4. אבל כוח האש, המיגון והניידות של טנקים באשר הם מעניקים יתרון ניכר.⁸⁴ אפשר להסתפק בטנקים ישנים וזולים יותר שישודרגו במיגון מפני טילי נ"ט (כגון מערכת "מעיל רוח") ופגזים יעילים נגד אדם. לאורך מאה השנים האחרונות, הוכח שוב ושוב שתותחי שדה פשוטים ומרגמות פשוטות הם הנשק היעיל ביותר כנגד כוחות רגליים - בתנאי שמספקים להם די תחמושת. כדי להבהיר את הצורך בכמות, גם אם באיכות טכנולוגית ירודה יותר, הציג האלוף במילואים גרשון הכהן משל פשוט וברור: "נתבונן בשאלה, משפחה ברעננה - זוג הורים ושני בנים סטודנטים, וכולם נוסעים

יום יום לעבודתם וללימודיהם. מה יעניק למשפחה גמישות וניידות עצמאית יעילים יותר, מכונית אחת יוקרתית או ארבע מכוניות מיושנות?⁸⁵

התמודדות עם האיום הארטילרי

מאז 1969 התגובה המועדפת של ישראל להפגזות ארטילריות של אויביה היא הפעלת כוח אווירי לשתי משימות משלימות בו זמנית: הראשונה, לבלום את ההפגזה באמצעות תקיפה ישירה של אותם כוחות ארטילריים; והשנייה, להניא את ההנהגה הערבית הרלבנטית מלהמשיך בהפגזה על-ידי תקיפת מטרות בעלות חשיבות רבה שאותה הנהגה לא תרשה לעצמה לאבד.

בחינת הישגי הכוח האווירי הישראלי מאז מלחמת ההתשה ועד למבצע צוק איתן, כשניסה לדכא את אש הארטילריה של האויב על-ידי תקיפת קני הארטילריה עצמם, את מערכי התחזוקה ואת כוח האדם המפעיל, מראה שהעצימות הכללית של הירי הארטילרי הערבי כמעט שלא הושפע. אל מול שיפורים ביכולת התקיפה של הכוח האווירי הישראלי התרחשו שיפורים ביכולת השרידות והיתירות של מערכי הארטילריה של האויב.

אין זה אומר כי תקיפות דיכוי מהאוויר הן חסרות ערך. יש להם השפעה מצטברת, אף אם מוגבלת, ככל שהם מכלים בהדרגה את הכוח הארטילרי של האויב, במיוחד את כוח האדם שלו, ולכן עשויים בסופו של דבר לגרום להנהגת האויב לרצות הפסקת אש. אולם, נדרש זמן ממושך כדי לצבור מספר נפגעים ומידת נזק כזו שהאויב יעדיף לחדול את הירי, ובינתיים תמשכנה ההפגזות על העורף האזרחי של ישראל ועל כוחות צה"ל שבחזית.

בסופו של דבר, לא תקיפות דיכוי הירי הישראליות היו הגורם המכריע במערכות האש מנגד הרבות שהתנהלו בין ישראל לבין אויביה. לרוב, הפגיעות בכוח אדם בדרג בכיר ובינוני במדרג ההנהגה או הפיקוד של האויב, נזק מצטבר לתשתיות חשובות והצטברות נפגעים בקרב לוחמיו, הם אשר יצרו את התנאים להשגת הפסקת אש בתנאים נוחים עבור ישראל. עם זאת, גם שיטה זו לקחה זמן, שמשכו היה תלוי במידת הנחישות של המנהיגים הערבים (נחישות שנבעה מחשיבות המטרה המדינית שבגינה החליטו להסלים את הלחימה) וזמינות המטרות הרלבנטיות.

אפילו במונחים יחסיים, הנזק הכולל לנפש ולרכוש שגרמו התקיפות האוויריות הישראליות היה כאין וכאפס לעומת ממדי הנזק שגרמו זרועות האוויר של ארצות הברית ושל בריטניה לגרמניה ושל ארצות הברית לבדה ליפן ולצפון וייטנאם.⁸⁶ לכן אין זה מפתיע שכפי שההפצצות על גרמניה, על יפן ועל צפון וייטנאם לא הצליחו לכפות עליהן להיכנע, כך גם ההפצצות הישראליות על מדינות ערב והארגונים הלא מדינתיים הערביים כשלעצמם לא הצליחו להכניעם.

כל זה אינו אומר שלא היו מקרים שבהם הפצצות מהאוויר הספיקו כדי להביא לישראל את היעד המדיני שרצתה בו (למשל במבצע עמוד ענן). אבל אותם מקרים מאופיינים בכך שבעיני ההנהגה הערבית הרלבנטית חשיבות המטרה המדינית המיידית הייתה פחותה, וברוב המקרים ישראל גם הציעה ויתורים כלשהם שאותה הנהגה ערבית תוכל להציג כהישג.

מבצעים יבשתיים יעילים בהרבה מהפעלת אש מנגד ותקיפות אוויר בדיכוי אש ארטילרית של האויב וגם בשכנועו לבכר הפסקת אש מפני שהם כובשים את שטחי השיגור ואתרי אחסון ומסבים לאויב אבדות רבות בקצב גבוה יותר. אולם, יש להם גם חסרונות. החסרונות הללו הם הסיבות העיקריות מדוע ישראל מעדיפה לעתים שלא להפעיל כוחות יבשתיים:⁸⁷

גם מספר הנפגעים הישראלים מתרבה - ההנהגה הישראלית חשה שלחברה הישראלית רגישות קיצונית לנפגעים ולכן היא חוששת שהצטברות נפגעים תביא ללחץ לעצירת מבצעים לפני שמוצו. הציבור הישראלי אכן רגיש לאבדות, ובצדק, אבל מחקר שנערך לאחרונה מראה שמידת הרגישות תלויה במספר גורמים ויש נסיבות שבהן הציבור הישראלי מבין את הצורך לשלם נפגעים תמורת ההישגים המבוקשים.⁸⁸

- טווח - לסוגים רבים של נשק ארטילרי שבידי האויב טווח של עשרות קילומטרים ולחלקם טווח של מאות קילומטרים, ולכן הם מחוץ להישג ידיהם של כוחות היבשה.

- תגובה בין-לאומית - התגובה החריפה הטיפוסית של רוב מדינות העולם, ובמיוחד אלה שישראל חפצה בידידותם, כאשר ישראל מגנה על עצמה באופן תוקפני.

• הקושי למצוא אסטרטגיית יציאה - ישנם מצבים שבהם אסטרטגיית יציאה היא רק להסיג את הכוחות משטח האויב שנכבש ולתת ללחימה לדעוך, אבל מצבים אחרים דורשים הסדר מדיני, עם או בלי מעורבות בין-לאומית ולרוב במצבים אלה מתבטאת חולשת העוצמה המדינית של ישראל והיא נאלצת לוותר ויתורים מדיניים כדי לאפשר לה להשיב את כוחותיה לשטחה מבלי שיראה הדבר כנסיגה עקב תבוסה.

חסרונות אלה יוצרים מעגל קסמים. מפקדים בכירים בצה"ל יודעים כי ההנהגה המדינית הישראלית מהססת להשתמש בכוחות יבשה, לכן הם חוסכים את ההשקעה בכוחות אלו ובמקום זאת ממקדים את ההשקעה ביכולות אחרות המשפרות את יכולת האש מנגד. דבר זה בתורו מקטין עוד יותר את הנכונות להפעיל כוחות יבשה שכשירותם המבצעית הופחתה.

למרות החסרונות, הניסיון מראה שממשלת ישראל עלולה להיאלץ להורות על הפעלת כוח יבשתי להדיפת איום על גבול ישראל גם בניגוד לרצונה.⁸⁹ כפי שקרה בלבנון (1982, 2006) ובעזה (2008, 2014), הדבר יכול לקרות בגלל הסיבות הבאות:

- 1 כישלון של הניסיון לדכא אש ארטילרית של האויב באמצעות אש מנגד ותקיפות מהאוויר.
- 2 צפי להתמשכות מוגזמת של הלחימה אם ישראל תגביל עצמה להפעלת אש מנגד ותקיפות מהאוויר.
- 3 עקב מחירים, מספר הטילים ליירוט רקטות מועט מדי ביחס למספר הרקטות במאגרי האויב.
- 4 אי-היכולת של אמצעי האש מנגד או התקיפות מהאוויר לפגוע בסוגים מסוימים של אמצעים שמפעיל האויב - למשל, המנהרות ההתקפיות בעזה.

מתקפה יבשתית

על אף שמהבחינה הצבאית גרידא עדיף שלא לעשות כן, אפשר שבגלל אילוצים מדיניים תותיר ישראל את היוזמה למהלכים יבשתיים בידי האויב. ממשלת ישראל יכולה להורות לצה"ל להיערך להגנה בלבד או שתתיר רק פעולות התקפיות

מקומיות קטנות כדי לכבוש שטחים שולטים מסוימים מעבר לגבול, שההערכות עליהם משפרת את היכולת ההגנתית, בעודה ממתינה שהאש מנגד והתקיפות מהאוויר ישכנעו את האויב לחדול את התקפותיו.

אולם, כפי שצוין לעיל, אם יצטבר המחיר האנושי והכלכלי שמשלמים אזרחי ישראל בעוד מלאי טילי היירוט אוזל והאויב עדיין מסרב לחדול, יתעצם הלחץ להגן על אזרחי ישראל באמצעות התקפה על אזורי הבסיס של האויב (כפי שקרה במלחמת לבנון השנייה ובמבצע צוק איתן). הישגים מבצעיים של האויב בתוך שטח ישראל (כיבוש, ולו זמני, של ישובים או שכונות עירוניות, מוצבים, מחנות צבא, מארבים לאזרחים או לכוחות ישראלים בעומק ישראל וכיוצא באלה) יכפילו פי כמה את הלחץ על הממשלה להורות לצה"ל לתקוף באמצעות כוחות יבשתיים.

במילים אחרות, ממשלת ישראל תאלץ להורות על פעולה קרקעית, עם יעד מזערי של צמצום נגישות האויב לגבול ישראל ודחיקת משגרי הרקטות - לפחות קצרי הטווח - אל מחוץ לטווח שלהם, או עם יעד מרבי של אילוף האויב לבקש הפסקת אש מחמת האבדות והנזק שנגרם לו.

מטרות אסטרטגיות שונות למתקפה יבשתית ישראלית - הפחתת הפגזה ארטילרית על-ידי השתלטות על מרחבי שיגור רקטות לעומת השמדת כוחות יבשה של האויב כדי לכפות עליו לבקש הפסקת אש - יוצרים צרכים מבצעיים שונים. אבל, תהיה המטרה האסטרטגית אשר תהיה, ניהול פלישה יבשתית אפקטיבית תדרוש מכוחות היבשה של צה"ל יכולת טקטית לצלוח, לטהר ולכסות איזור נרחב, חלקו הררי ומיוער; לכבוש ולטהר שטחים בנויים רבים קטנים וגדולים; ולחפש מנהרות ואתרי אחסון מוסתרים היטב. על הכוחות הללו לעשות כל זאת תוך ספיגת ירי מרגמות וטילים נגד טנקים ארוכי טווח, מארבים של רגלים חמושים בנשק קל וברקטות נגד טנקים, מוקשים, מלכודות נפץ ומטעני נפץ המופעלים מרחוק בודדים ועד זירות מטענים נרחבות,⁹⁰ ולהדוף התקפות נגד של יחידות רגלים, מחבלים מתאבדים ורכבי תופת, תוך התגברות על מכשולים שונים, טבעיים ומלאכותיים.

בלבנון ב-2006 ובעזה ב-2014 הופתע צה"ל מעוצמת ההתנגדות של האויב. בעתיד חייבים מפקדי צה"ל להניח כמובן מאליו שזו תהיה רמת ההתנגדות המזערית שיאלצו להתמודד איתה. למעשה, ככל שהאויבים האפשריים צוברים

ניסיון קרבי משמעותי, מתאמנים ומתעצמים באמצעי לחימה נוספים, יש להניח שתשתפרנה היכולות המבצעיות ותתעצם ההתנגדות. על אף שאויבי ישראל בעת הזאת אינם גדולים, חמושים היטב או מאומנים היטב כמו שהיה צבא סוריה לשעבר וצבא מצרים גם היום, עדיין חייבים להתייחס אליהם לא כלוחמים בלתי סדירים בלבד, אלא כמו אל צבא מאומן. כדי להביס אותם יידרש יישום טקטיקות לחימה סדורות המותאמות לנסיבות המסוימות של כל זירה ואיב בהקשר המדיני שתסלים הלחימה.

צה"ל עמד בפני מצב כזה בשנת 1982. כוחות אש"ף בלבנון באותה העת היו שווי ערך בגודלם לכשתי אוגדות רגלים מתוגברות ונפרסו לרוחב חזית דרום לבנון ולאורך מישור החוף עד ביירות. על אף שהיו, ללא ספק, פחות מיומנים, מצוידים בטכנולוגיה פחות מתקדמת ופחות מבוצרים מחזבאללה היום, נדרשו לצה"ל שלוש אוגדות משורינות וממוכנות כדי להביס אותם.⁹¹

על-ידי ניצול כוח אש עדיף ועקיפת מרכזי ההתנגדות העיקריים, נדרשו לכוחות צה"ל ארבעה ימים להגיע לפאתי ביירות. כוחות אש"ף שנעקפו בצור ובצידון נלחמו עוד מספר ימים עד שהובסו סופית בלחימה מבית לבית. כששאלנו קצינים האם צה"ל יכול להשיג תוצאה דומה היום, הם הביעו ספקות.⁹² לאור הישגי צה"ל במלחמת לבנון השנייה ובמבצעים בעזה, נראה כי לספקנות זו יש על מה להתבסס.

ב-1982, כדי לצמצם את הפגיעה בחיילי צה"ל ובאזרחים הלבנוניים, הוחלט לא לכבוש את מערב ביירות בהסתערות אלא להסתפק במצור. בסופו של דבר, היה זה שילוב של חמישה שבועות של מצור ודיפלומטיה שהביאו להחלטת אש"ף לסגת מביירות. החלטה שחסכה לצה"ל את הצורך לכבוש את מערב ביירות בלחימה מבית לבית.

חזבאללה מחזיק כוח לחימה גדול, מצויד טוב יותר ומיומן יותר מאשר כוחות אש"ף ב-1982. הכוחות השיעים והעלאווים בסוריה ובעיראק, מהם עלולים לבוא כוחות תגבור לחזבאללה, ככל הנראה מיומנים ומצוידים פחות, אבל מסוגלים להביא יותר לוחמים לחזית מאשר אש"ף ב-1982. עקומת הלמידה וההתעצמות של חמאס מאז מבצע גשמי קיץ ב-2006 מראה שגם הוא עובר את אש"ף של אז. ג'בהת פתח אל-שאם והמדינה האסלאמית אמנם מפגרים בטכנולוגיה ובמיומנות

הטקטית הכוללת, אך נחישותם, פראותם, והיקף השימוש שלהם במתאבדים מעמידים גם הם רמת איום גבוהה יותר לכוחות צה"ל מזו שהעמיד אש"ף ב-1982.

כפי שצוין לעיל, אמנם נשק מהטכנולוגיות המתקדמות ביותר יעניק לצה"ל יתרונות במצבים מסוימים, אבל לא יהיה צורך בכמויות גדולות של נשק זה. צה"ל יזדקק לטנקים, לנגמ"שים ולארטילריה ויכול להסתפק בכאלה מסוגים ותיקים אם יעברו שדרוגים מסוימים - בעיקר בתחומי המיגון מפני טילים נגד טנקים, ארטילריה ומטענים עוצמתיים. יתר על כן, כפי שטען האלוף במילואים גרשון הכהן בראיון עיתונאי, כיבוש וטיהור בו זמניים של מרחבים גדולים ידרשו כמויות משמעותיות של כוחות החמושים באמצעים אלה.⁹³ הצהרה העולה בקנה אחד עם דרישת מסמך אסטרטגיית צה"ל לקיומה של "מסה קריטית".⁹⁴

איום איתו צה"ל לא היה צריך להתמודד בשבועות הראשונים של מבצע שלום הגליל היה אבטחה עורפית באזורים שכבש בלבנון. איום זה התפתח רק בהדרגה, בעיקר משום שרוב האוכלוסייה הלבנונית שמחה לראות את אש"ף מגורש מארצם ובתחילה ראו בצה"ל כוח משחרר. לא סביר שזה יהיה המקרה כמעט באף אחד מהתרחישים העתידיים המחייבים מתקפה ישראלית בלבנון, בסוריה או בעזה. על כן, בנוסף להתקדמות כוחותיו לתוך שטח האויב, יצטרך צה"ל להפעיל כוחות גדולים כדי לאבטח את צירי האספקה ולסרוק תמידית את העורף הטקטי שלו כדי למצוא ולהשמיד כוחות אויב שהסתתרו בעת שכוחות צה"ל חלפו או הסתננו לשם מאוחר יותר וממתינים להזדמנות לפעול בעורף הכוחות הישראלים. ככל שההתקדמות הישראלית תהיה עמוקה יותר, כך יידרשו יותר כוחות להבטיח את צירי האספקה.

למעשה, כדי להתמודד נגד האיום שמציבים טילים מונחים נגד טנקים ארוכי טווח (בינתיים עד חמישה קילומטרים) לשיירת הספקה, במיוחד דלק ותחמושת העוברת דרך שטח שנכבש זמן קצר לפני כן, יידרש שימוש בנגמ"שים ממוגנים היטב במקום במשאיות, או, להרוות את כל השטחים השולטים על נתיבי התנועה בכוחות מאבטחים כדי למנוע הסתננות של צוותי שיגור של האויב לעמדות המשקיפות על נתיבים אלה.

אם לא יהיו מספיק כוחות מאבטחים שיירות ההספקה תספוגנה אבדות רבות. כך, למשל, על אף שהאויבים שעמדו בפני הכוחות האמריקנים בעיראק ובאפגניסטן היו הרבה פחות מיומנים וחמושים הרבה פחות טוב מאשר חזבאללה וחמאס, המחסור בכוחות יבשה ביחס לגודל המרחב עליו התנהלה הלחימה היה הסיבה המרכזית לאובדן השליטה של ארצות הברית ובעלות בריתה על המרחבים הללו.⁹⁵

לסיכום, כל מתקפה של צה"ל המחייבת התקדמות לתוך לבנון או סוריה למרחק של אפילו עשרות קילומטרים בלבד, תדרוש כוחות גדולים לא רק לכיבוש השטח, אלא גם להשלמת טיהורו ולאבטחתו. אם למשל, נתייחס לתרחיש הקשה ביותר שאפשר לצפות לו בלחימה יבשתית בחזית יחידה נגד ישות לא מדינתית - מלחמת לבנון שלישית - בהינתן גודלו, חימושו ומיומנותו של חזבאללה יזדקק צה"ל לכל הפחות לארבע אוגדות משוריניות/ממוכנות מתוגברות למשימת כיבוש רדודה יחסית. תידרש לפחות אוגדה מתוגברת נוספת להגנה צפופה של שבעים ושמונה הקילומטרים של גבול מפני פשיטות של חזבאללה לתוך ישראל. משימה עמוקה יותר תדרוש אוגדות משוריניות/ממוכנות נוספות בהתאם לתוספת העומק וכוחות רבים נוספים לאבטחת צירי האספקה המתארכים. במידה שחזבאללה יתוגבר באופן משמעותי על-ידי כוחות מהארגונים העלאווים והשיעים בסוריה ובעיראק או כוחות של משמרות המהפכה האיראנים - יגדל בהתאם סדר הכוחות הדרוש לצה"ל. יוזכר שבמבצע שלום הגליל נדרשו לצה"ל שבע אוגדות כדי להילחם בכל רוחב לבנון נגד אש"ף ונגד הצבא הסורי ביחד. במקרה שהמלחמה מתארכת תידרש יכולת להחליף חלק מהיחידות שנלחמו כדי לרענן ולשקם כוחות.

בהינתן האיום של ניצול המיקוד של ישראל בחזית הלבנונית על-ידי גורמים אחרים, תידרש עוד אוגדה אחת לפחות לכל חזית נוספת (רמת הגולן, יהודה ושומרון, עזה, סיני). אם יידרשו מבצעים התקפיים משמעותיים בשתי חזיתות בו-זמנית (למשל, לבנון ועזה) תידרשנה עוד שלוש או ארבע אוגדות ממוכנות נוספות...

לסיכום, לכל תרחיש שידרוש מבצעים התקפיים משמעותיים בשתי חזיתות בו-זמנית זקוק צה"ל לעשר אוגדות משוריניות/ממוכנות לפחות וזאת בנוסף למספר אוגדות שתמשכנה לעסוק במשימות ההגנתיות השוטפות.

יצוין, שעל אף שהשתמשנו באוגדות כיחידת חישוב, הספירה אינה של מפקדות אוגדה, אלא של היקף הכוחות הלוחמים השווה פחות או יותר לסדר הכוח הלוחם של אוגדה טיפוסית מסוג מסוים. כמו כן, בכוונה לא נכנסנו לחלוקה היחסית בין אוגדות משוריינות לבין אוגדות ממוכנות או להרכב הפנימי המדויק של כל סוג אוגדה משום שההרכב המדויק תלוי בהקשר הנסיבתי - לא דומות הדרישות לגבי הרכב הכוח המיטבי ללחימה בלבנון לדרישות לגבי הרכב הכוח המיטבי ללחימה בסוריה, או ביהודה ושומרון או ברצועת עזה וכיוצא באלה. השיקולים העיקריים להרכב הנכון הם פני השטח, מאפייני כוחות האויב ומאפייני המשימה לשמה הכוח מתמרן לתוך שטח האויב.

סיכום

תורת הביטחון של ישראל מבחינה בין שתי רמות של איום צבאי:

1 האיום היסודי: מתקפה בעצימות גבוהה על-ידי צבאות מדינתיים המאיימת על קיומה של ישראל כמדינה.

2 האיום השוטף: מתקפה מתמשכת בעצימות נמוכה על-ידי ארגונים חמושים לא מדינתיים ו/או צבאות מדינתיים, המאיימת על חיי אזרחים יחידים והתפקוד התקין של חיי היומיום בישראל.

ההתמודדות נגד איומים אלה הדגישה את הפעילות ההתקפית על מנת להשמיד יכולות ולהרתיע כוונות. על אף שתקיפות אוויריות היו תמיד מרכיב חיוני בלחימת צה"ל נגד שתי רמות האיום הללו, הובן שהן פחות אפקטיביות מאשר תמרון יבשתי התקפי.

תבוסות חוזרות ונשנות של צבאות ערב בידי צה"ל, הסכמי שלום עם חלק ממדינות ערב והמלחמות הפנים ערביות המטלטלות את המזרח התיכון צמצמו את יכולת האויבים השונים לממש את האיום היסודי. התפתחויות מדיניות ואסטרטגיות אלה, בשילוב עם רגישות גוברת לנפגעים ושיפורים בכוח אש מדויק, דחפו את צה"ל להסתמך יותר ויותר על תקיפות אוויריות ואש מנגד כדי להשיג את מידת ההרס הנדרשת כדי לבלום ולהרתיע התקפות אויב בעוד צמצום ההסתמכות על תמרון יבשתי התקפי.

רעיונות הדומים לאופן ניהול מלחמת קוסובו (1999) על-ידי נאט"ו באמצעות כוח אווירי בלבד הועלו גם בישראל. מאז 1980, כלקח ממלחמת יום הכיפורים, מובילה ישראל בפיתוח "טכנולוגיות RMA"⁹⁶ ישראל השקיעה משאבים רבים בחיל האוויר שלה. אמנם השקעה זו נובעת בחלקה מהצורך להפגין כוח כלפי מדינות רחוקות (תחילה עיראק, אחר כך איראן) שממילא אין לישראל גישה יבשתית אליהן, אולם המניע הראשי המקורי היה הרצון לצמצם את עדיפותם הכמותית של כוחות היבשה של האויב על כוחות היבשה של ישראל עוד בטרם נוצר המגע הישיר ביניהם. במהלך שנות התשעים של המאה העשרים ובראשית שנות האלפיים, כמו בשאר מדינות המערב, הביאה ההצטלבות בין רגישות גוברת לנפגעים ושכלול הטכנולוגיות החדשות לכך שההנהגה המדינית-

ביטחונית של ישראל העדיפה מבצעי אש מנגד בכל הזדמנות אפשרית תוך הימנעות או לפחות צמצום ככל הניתן של מעורבות כוחות היבשה בלחימה. שינוי מסוים במגמה זו החל ב-2002 עת נאלצה ההנהגה הישראלית להודות בכישלון אסטרטגיית המגננה ("מדיניות ההכלה") שנקטה בה מול הפלסטינים מזה כשנה וחצי, לעבור לאסטרטגיה של מתקפה ולהורות על מבצעי כיבוש זמניים של השטחים הפלסטיניים ביהודה ובשומרון, על מנת לפגוע בלוחמים ובתשתיות של ארגוני המחבלים הפלסטינים באזורי המקלט שלהם. הכישלונות הטקטיים של מלחמת לבנון השנייה (2006) יוחסו בעיקר להזנחת יכולת הלחימה היבשתית הסדורה. לאחר המלחמה היא, השקיע צה"ל מאמצים רבים בשיקום יכולות כוחות היבשה - תהליך שכונה: "חזרה ליסודות".

על אף שלהלכה צה"ל עדיין דוגל בחשיבות התמרון היבשתי, כפי שעולה בבירור במסמך אסטרטגיית צה"ל שפורסם בקיץ 2015, ובניגוד לכאורה ללקחי מלחמת לבנון השנייה, אנו מזהים פער בין הצהרות לבין מעשים. הצמצום בפועל בהפעלת תמרון יבשתי הובילו לצמצום חד בכוחות היבשה של צה"ל המסוגלים לממש את ההלכה במעשה. התכנית הרב שנתית לבניין הכוח עליה הודיע צה"ל בשנת 2013 שוב מיקדה את משאביו המוגבלים ללוחמת מחשבים, מודיעין, חיל אוויר וכוחות מבצעים מיוחדים, ושוב נעשה הדבר על חשבון כוחות היבשה "הרגילים". חשוב להדגיש שהקמה מחדש של מסגרות יבשתיות גדולות דורשת זמן ממושך בעיקר בכל הקשור בהכשרה של דרגי הפיקוד והמטה המקצועיים שאורכת שנים.

המחקר הנוכחי מגלה כי האסטרטגיה של צה"ל בפועל, להסיט את כובד המשקל מכוחות יבשתיים והתמרון היבשתי, לעבר הכוח האווירי והאש מנגד, שגויה. ראשית, מפני שלא ניתן לשלול לחלוטין אפשרות של עימות גדול בין ישראל לבין מדינות ערביות, גם אם במציאות של היום אפשרות זו קלושה. פעם אחר פעם הוכח כי במזרח התיכון ההפכפך, הנסיבות יכולות להשתנות בין לילה. כפי שכתב האלוף במילואים ישראל טל: "כוח הרתעה הוא בבואה של כוח ההכרעה. שכן, בהיעדר יכולת הכרעה צבאית, או, למצער, היכולת להנחית מכות כואבות ונואשות על הצד השני ולגבות ממנו מחיר כבד - מרוקן מתוכנו, במוקדם או במאוחר, גם אפקט ההרתעה"⁹⁷.

שנית, מפני שבד בבד עם החלשות צבאות הערב המדינתיים, אנו עדים להתעצמות הגוברת של צבאות לא מדינתיים המסוגלים לייצר איום בעצימות בינונית. תופעה זו היא תוצאת לוואי של ההתעוררות האסלאמיסטית המחודשת והגדלת המימון וההכשרה והטכנולוגיות החדשות המעצימות מאוד את יכולותיהם הצבאיות של אותם ארגונים לא מדינתיים.

על אף שארגונים אלה עדיין חלשים בהשוואה לצבאות ערב המדינתיים, כבר היום מסוגלים רובם לנהל לחימה הגנתית סדורה בעצימות בינונית והם מתאמצים לבנות יכולת התקפית סדורה בעצימות בינונית - יכולת אותה כבר השיג חזבאללה. במילים אחרות, על אף שהארגונים הלא מדינתיים עדיין אינם מהווים "איום יסודי", אחדים מהם חזקים יותר מהעבר, האיום שהם מציבים עוצמתי יותר מאשר "האיום השוטף" המוכר מהעבר וכוחם הולך ומתעצם.

חיבור זה תיאר מספר תרחישי איום אפשריים הממחישים בבירור שטיפוח כוח יבשתי קטן ומיומן מאוד, המצויד בטכנולוגיה החדשה ביותר, הגם שהוא מועיל, אינו מספיק. כדי לענות על הדרישות המוצגות במסמך אסטרטגיית צה"ל, זקוק צה"ל לכוח יבשתי גדול, משוריין/ממוכן, כשיר ודרוך - גם אם חלק ניכר מכוח זה מצויד בכלי רק"ם ובכלי ארטילריה מדור ישן, המשודרגים רק במרכיבים חיוניים מסוימים (בעיקר הוספת מיגון מסוג "מעיל רוח" ותחמושת יעילה נגד אדם ומבנים).

מהניסיון המצטבר בישראל ובעולם, למעט קומץ מקרים חריגים, נכזבו הציפיות כי הטכנולוגיות החדשות ישיגו ניצחון במלחמה ללא כוחות יבשתיים. למרות ההתקדמות באמצעי הלחימה האחרים, ברוב המקרים כוחות היבשה עדיין חיוניים להשגת ניצחון. למעשה, בחלק מהמקרים בהם נרשם הניצחון לזכות האמצעים האחרים, הרי שעל אף שכוחות היבשה לא לקחו חלק פעיל באותם אירועים, עצם האיום שיופעלו היווה גורם משפיע. כפי שטען האלוף במילואים ישראל טל - שמירה על רמת אמינות של איום כזה מחייבת שמירה על כוחות יבשה אפקטיביים ומשמעותיים.

מסמך אסטרטגיית צה"ל קובע את הצורך ב"מסה קריטית" כלשהי כדי להצליח במשימותיו, אך אינו נוקב במספרים.⁹⁸ אנו מעריכים כי בתרחיש הכולל שמירה על מערך הגנה בכל החזיתות בעת ובעונה אחת, יחד עם כוח לחימה יבשתי גדול דיו כדי לנהל מתקפה גדולה בשתי חזיתות בו-זמנית (למשל, בלבנון ובסוריה, או בלבנון ובעזה), המסה הקריטית הנדרשת לכוחות היבשה היא שוות ערך לעשר אוגדות משוריינות/ממוכנות לפחות, בתוספת שווה ערך של עוד כמה אוגדות של כוחות "קלים" למשימות אבטחה שוטפות.

אם נקבל את ההערכה כי רוב מלחמות העתיד תמשכנה, כל אחת, מספר שבועות עד מספר חודשים, אז כוח בגודל כזה הכרחי עוד יותר כדי לאפשר סבב בין היחידות, כדי לאפשר מנוחה ושחרור מילואים. הצמצומים הנוכחיים והמתוכננים של צה"ל ביחידות כוחות היבשה מסכנים את יכולתו של צה"ל לעמוד בתקן שהוא עצמו מציב לעצמו במסמך האסטרטגיה שהוא כתב.

הערות

גרסה קודמת של מחקר זה פורסמה ב-*Survival*, Volume 58, Issue 5.

1 העלות נמדדת לא רק בעלות המשאבים והנפגעים, אלא גם במחירים מדיניים, תרבותיים ואחרים.

2 האיחור בהגעה להבנה זו היה אחד הגורמים לכישלונות הטקטיים הרבים במהלך המלחמה עקב בחירת תכנית מערכה לא נכונה וטקטיקות קרביות לא נכונות.

3 לשם הבהרה: "לחימה סדורה" מבוססת על הפעלה מרוכזת ומתואמת של כוחות גדולים העוסקים בהשמדה רבתי של נכסים וכוחות אויב ובכיבוש או החזקה של שטחים נרחבים, ומטרתן חיסול יכולתו החומרית של האויב להמשיך להילחם; לעומת זאת, "לחימה בלתי-סדורה" מבוססת על הפעלה מבוזרת בתיאום מזערי של כוחות קטנים העוסקים בעיקר בהתקפות פְּנֵעַ וְגֶרַח שמטרתן התשה נפשית של האויב.

4 במאות השמונה עשרה והתשע עשרה השתמשו כל הצבאות האירופים באותם מונחים לצורות המלחמה השונות, כל אחד בשפתו. למלחמות בעצימות גבוהה קראו פשוט "מלחמה": *War* באנגלית, *Krieg* בגרמנית, *Guerre* בצרפתית, *Guerra* בספרדית וכן הלאה; ואילו למלחמה בעצימות נמוכה קראו "מלחמה קטנה": *Small War* באנגלית, *Kleine Krieg* בגרמנית, *Petit Guerre* בצרפתית, *Guerrilla* בספרדית וכן הלאה.

5 הראשון שהציע את ההבחנה הברורה ואת השם לצורת מלחמה זו היה כנראה ההוגה האמריקני רוברט אוסגוד (Robert Osgood) בספרו *Limited War – The Challenge to American Strategy*, שיצא לאור ב-1957.

6 רמזים לאפשרות כזו נוצרו בתקופות הקשות של ראשית שנות החמישים כאשר ישובים באזורים בהם הייתה פעילות רבה במיוחד של מסתננים אלימים ותחושת היעדר הביטחון ננטשו. גם הקשיים הכלכליים היוו גורם לירידת יהודים ממדינת ישראל. ביחס לגודל האוכלוסייה בשנים 1956-1950, שיעור ההרוגים הישראליים בלחימה השוטפת היה בערך פי 2.5 משיעור ההרוגים הישראליים ביחס לגודל האוכלוסייה הישראלית בלחימה השוטפת בשנים 2006-2000. כלומר, שיעור האוכלוסייה היהודית שנחשף במישרין להתקפות הללו בשנות החמישים היה גדול יותר באופן משמעותי מאשר בראשית שנות האלפיים.

7 יודגש שהחלוקה המבחינה באופן מוחלט בין לחימה סדורה לבין לחימה בלתי-סדורה אינה נכונה - אלה שתי קצוות של קשת אפשרויות פעולה. בכל מלחמה הלחימה בפועל מתנהלת בין שני הקצוות הללו. כלומר, המונח החדש "לוחמת כלאיים" (*Hybrid Warfare*) שהמציא קצין הנחתים האמריקני הופמן כדי לתאר את תופעת הביניים החדשה כביכול, חדש רק בשם - רבות מהמלחמות בתולדות האנושות כללו שילוב כזה במידות שונות, כולל כאלה הנחשבות כדוגמות מובהקות של לחימה סדורה בעצימות גבוהה בלבד כמו הלחימה בחזית הצרפתית במלחמת העולם הראשונה או מלחמת יום הכיפורים (ראו, למשל, הפשיטות הקטנות שערך צה"ל תוך כדי אותה מלחמה-כגון מבצע דיזקדק ומבצע כותונת).

Frank G Hoffman, *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies (Arlington, Virginia: 2007).

8 בחצי השנה הראשונה של מלחמת הקוממיות (דצמבר 1947 - אמצע מאי 1948) התנהלו בעת ובעונה אחת לחימה סדורה ולחימה בלתי-סדורה: ניסיונות לכבוש ישובים יהודיים, קרבות הגנה נגד מבצעי כיבוש של הכוחות היהודיים, קרבות לשליטה על הדרכים הראשיות ותקיפות הדדיות שהיום היינו מכנים "פיגועים". ניסיון לבנות שוב יכולת כזו, שהחל בשלהי שנות השבעים, נקטע באבו כשהכוח הלוחם של אש"ף רוסק במבצע שלום הגליל.

Frank G. Hoffman, *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, 9 Potomac Institute for Policy Studies, (Arlington, Virginia: 2007); Frank G. Hoffman, "Hybrid Threats': Neither Omnipotent nor Unbeatable", *Orbis*, Vol. 54, Issue 3 (Summer, 2010), pp. 441-455; David E Johnson, *Hard Fighting: Israel in Lebanon and Gaza*, RAND Arroyo Center (Santa Monica, CA: 2011), pp. xxi, xxii.

10 לשכת הרמטכ"ל, *אסטרטגיית צה"ל*, אוגוסט 2015, http://www.idf.il/SIP_STORAGE/FILES/9/16919.pdf.

11 ראו:

Michael Herzog, "The IDF Strategy Goes Public", *PolicyWatch* No. 2479, The Washington Institute, 28 August 2015, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/new-idf-strategy-goes-public>.

12 *אסטרטגיית צה"ל*, ע' 1.

13 *אסטרטגיית צה"ל*, ע' 28.

14 *אסטרטגיית צה"ל*, ע' 29.

15 *אסטרטגיית צה"ל*, ע' 28. מהותית, עדיין מדובר בפשיטה, אמנם בהיקף נרחב, מכיוון שהכוונה המדינית היא להחזיר את השטח לאויב בין אם בנסיגה תוך כדי המלחמה, לאחר הכרזה על השלמת פעולת הטיהור (כמו בקיץ 2014 בעזה), או לאחר הפסקת אש (כמו בקיץ 2006 בלבנון).

16 *אסטרטגיית צה"ל*, ע' 29.

17 *אסטרטגיית צה"ל*, ע' 27.

18 מערכת אתר צה"ל, "כל מה שרציתם לדעת על תר"ש גדעון", 26 ביולי 2015, <http://www.idf.il/1133-22449-he/Dover.aspx>. מתאמץ להתאים את עצמו למלחמות ההווה והעתיד: לשם כך צמצם מאז 1985 את מספר הטנקים בשבעים וחמישה אחוזים, את מספר כלי הטיס בחמישים אחוזים, ואילו מספר המזל"טים הוגדל בארבע מאות אחוזים. כוחות המילואים קוצצו במאות אלפים". ראו:

Amir Rapaport, "The New Multi-Year Plan of the IDF and the Agreement with Iran", *Israel Defense*, 9 September 2015, <http://www.israeldefense.co.il/en/content/new-multi-year-plan-idf-and-agreement-iran>.

לפי דוחות Military Balance של IISS מ-1989 עד 2015, מספר החטיבות המשוריינות הסדירות צומצם משש לארבע, ומספר החטיבות המשוריינות במילואים משמונה עשרה לעשר. הצי הנותר של טנקים מסוג מגח ושוט הוצאו מהשירות, כלומר, צמצום של כאלף וחמש מאות טנקים, שהותר כאלף וחמש מאות טנקי מערכה מרכבה (סימן 1 עד 4) בסד"כ הצה"לי. ב-2014 דווח על הוצאתם

משרות גם של כמה מאות הטנקים מסוג מרכבה סימן 1 - ראו:

<http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/Israel106082368.pdf>;

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4512425,00.html>.

על סגירת חטיבת שריון 500 דוח בשנת 2003, <http://www.himush.co.il/?item=2061§ion=687>; ועל סגירת חטיבות שריון 130, 600, ו-11 דוח בשנת 2014, http://www.yadlshiryon.com/vf/ib_items/7121/130.pdf; http://www.yadlshiryon.com/show_item.asp?levelId=63829&itemId=6328&itemType=0.

19 משיחות פרטיות עם קצינים בכירים. אמירות דומות נאמרו בפומבי על-ידי תא"ל (במילואים) גל הירש, תא"ל (בדימוס) אביגדור קליין, ואל"מ (בדימוס) שמואל גורדון בכנס של מרכז בס"א ב-30 בדצמבר 2013, בנושא תכנית בניין הכוח של צה"ל, ועל-ידי תא"ל (במילואים) מוני חורב בכנס של מרכז בס"א בנושא היוזמה של מפקדים בצה"ל, 16 ביוני 2015. סוגייה זו עולה גם מתמילי דיוני הממשלה עם צמרת צה"ל במבצע צוק איתן שפורסמו לאחרונה.

20 ראיון עם האלוף (במילואים) גרשון הכהן; עמיר רפפורט, "הצבא סובל מעודף מקצועיות", *Israel Defense*, ביולי 2015;

<http://www.israeldefense.co.il/he/content/%D7%94%D7%A6%D7%91%D7%90-%D7%A1%D7%95%D7%91%D7%9C-%D7%9E%D7%A2%D7%95%D7%93%D7%A3-%D7%9E%D7%A7%D7%A6%D7%95%D7%A2%D7%99%D7%95%D7%AA>

21 *אסטרטגיית צה"ל*, ע' 29, פסקה 20.

22 כאשר הצד המובס בים תלוי לקיומו לחלוטין ביבוא ובייצוא של סחורות בדרך הים, או כשפער העוצמה בין היריבים כל-כך גדול שברור שמרגע שהיריב החזק "כבש" את הים אין ליריב החלש כל סיכוי להתמודד נגדו ביבשה, או כאשר מטרת העימות אינה חשובה דיה למובס בכדי לספוג את המחיר האסטרטגי של תבוסתו בים (הפגיעה במסחר שלו וחשיפת הנמלים והמתקנים הכלכליים שלו המצויים לאורך החוף לתקיפה מהים) ולהמשיך להילחם. דוגמאות: כניעת יפן באמצע המאה התשע עשרה לתכתיבי ארצות הברית לחתום חוזה מסחר עמה עוד לפני שנורה אפילו פגז אחד, מאחר שהיה ברור להנהגה היפנית שאין להם מענה לעוצמת ספינות התותחים האמריקניות; כניעת מצרים ב-1841 לתכתיב המעצמות האירופיות לוותר על השטח שכבשה מהאימפריה העות'מנית ב-1831 (ארץ-ישראל, לבנון וסוריה) לאחר מספר הפגזות הדגמה מצד ספינות אירופיות על נמלים שבשליטה מצרית.

23 אירועים כמו מבצע עמוד ענן הם דוגמה לנסיבות חריגות - מלכתחילה חיפש חמאס דרך לעצור את ההסלמה עם מוצא מדיני של כבוד, ומשזו ניתנה לו (הגדלת שטחי הדיג ואישור להשתמש בשטחים חקלאיים צמודים לגדר הגבול) הסכים להפסקת אש.

24 לדעות השונות בדיון זה ראו:

Thomas Rid, "Cyber War Will Not Take Place", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 35, No. 1 (February 2012), pp. 5-32; John Stone, "Cyber War Will Take Place", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 36, No. 1 (February, 2013), pp. 101-108.

25 ראו:

Edward N. Luttwak, E.N., "Toward Post-Heroic Warfare", *Foreign Affairs*, Vol. 74, No. 3 (May/June, 1995), pp. 109-122.

26 יצחק בן ישראל, *תפיסת הביטחון של ישראל* (תל אביב: מודן ומשרד הביטחון, 2013), עמודים 59-67.

27 דוד בן גוריון, *ייחוד וייעוד* (תל אביב: מערכות, 1971), ע' 219.

28 ניסוח אחד לדוגמה של תפיסה זו ראו בדברי ראש המטה-הכללי משה דיין: "הכרעות לא-הסתכסכות עם ישראל תבואנה רק אם יהיה לערבים יסוד להניח, שאחרת ייתקלו בתגובות חריפות ויגררו אותנו לסכסוך אשר בו תהיה ידם על התחתונה..." , בהרצאה: "פעולות התגמול כאמצעי להבטחת השלום", יולי, 1955.

29 במהלך השנים פורסמו כמה גרסאות להתבטאויות של רבין בסוגיה זו - ההבדלים היו בניסוח, המסר בכל הגרסאות היה זהה. הגרסה המוצגת כאן לקוחה מ - אבי שליים, *מן הארכיונים ומסמכים נוספים*: ראיון עם יצחק רבין, תל-אביב, 22 באוגוסט 1982, עמוד 676, <http://in.bgu.ac.il/bgi/iyunim/8/34.pdf>.

30 בהיבט זה, מבצע קדש היה חריג חלקית - ישראל לא יצאה למלחמה על-מנת להגדיל את שטחה, אבל משהוחלט לצאת למלחמה מסיבות אחרות קיווה בן-גוריון שאפשר יהיה לנצל את תוצאות המלחמה גם כדי להוסיף שטח לישראל. בפועל, נאלצה ישראל לוותר על כל השטח שכבשה במבצע. לעומת זאת, ב-19 ביוני 1967, כשבוע לאחר הפסקת האש שסיימה את מלחמת ששת הימים, הציעה ממשלת ישראל להחזיר את השטחים שכבשה במלחמה (מלבד העיר העתיקה בירושלים) בתמורה להסכם שלום כולל.

31 ראו:

Efraim Inbar and Eitan Shamir, "Mowing the Grass": Israel's Strategy for Protracted Intractable Conflict", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 37, No. 1 (2014), pp. 65-90.

32 יצחק רבין, *פנקס שירות* (תל אביב: מעריב, 1979), ע' 505.

33 זאב שיף ואהוד יערי, *מלחמת שולל*, (הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב: 1984); תא"ל (במילואים) אריה מזרחי (קצין תותחנים ראשי במבצע שלום-הגליל), *הפעלת התותחנים במבצע 'שלום הגליל'*, הרצאה במפגש של העמותה הישראלית להיסטוריה צבאית, נובמבר 2012; Richard A. Gabriel, *Operation Peace for Galilee* (New York: Hill and Wang, 1984), passim.

34 משביתת הנשק של 1949 ועד אוקטובר 1956, נהרגו בפשיטות ערביות לתוך ישראל כמאתיים שישים וחמישה אזרחים ישראלים וכמעט מאתיים חיילים ישראלים. כמעט שבעים חיילים ישראלים נוספים נהרגו בפעולות תגמול שיזמה ישראל. יהודה ואלך (עורך ראשי), *אטלס כרטא לתולדות ישראל: שנים ראשונות תש"ח-תש"ך* (ירושלים: כרטא, 1978), ע' 113.

35 ראה: יצחק רבין, *פנקס שירות*, כרך ראשון, (ספירת מעריב, תל-אביב, 1979) ע' 122.

36 הירי הראשון של רקטות לתוך ישראל על-ידי הפלסטינים התרחש ב-1968 מצפון ירדן לעבר בית-שאן; ב-1969 נורתה בפעם הראשונה רקטה מלבנון לעבר קריית-שמונה; ב-1970 נורו רקטות שהוברחו מירדן לשומרון לתוך ירושלים וב-1971 נורו רקטות שהוברחו מירדן לשומרון לתוך פתח-תקווה.

37 אמירה ברורה ביותר בנושא הושמעה על-ידי ראש המטה-הכללי רפאל איתן. זאב שיף ואהוד יערי, *מלחמת שולל* (תל אביב: שוקן, 1984), ע' 30.

38 רוב הישראלים זוכרים את תקיפת שגריר ישראל בלונדון ב-3 ביוני 1982 כגורם להחלטת ממשלת ישראל ליזום את מבצע שלום הגליל, אולם ישראל הגיבה לתקיפה זו של השגריר בהפצצת מטרת של אש"ף בלבנון. הממשלה החליטה לצאת למבצע שלום הגליל רק לאחר יומיים של חילופי הפגזות והפצצות במהלכן ירו הפלסטינים מאות רקטות ופגזים לצפון ישראל, ישראלי אחד נהרג ואחד עשר נוספים נפצעו. יצוין, שהיה זה המקרה השלישי של ירי כמות גדולה של רקטות לגליל בתוך כמה חודשים ושבשני המקרים הקודמים צה"ל נערך לפלוש לתוך לבנון, אבל ממשלת ישראל החליטה להסתפק בירי תגובתי ובהצהרות מאיימות.

39 חזבאללה הוקם אמנם באמצע שנות השמונים, אבל עד 1991 חלקו בכלל ההתקפות על צה"ל בלבנון ועל ישראל היה מזערי.

40 איתי ברון, "לאן נעלם התמרון?" *מערכות* 420-421 (ספטמבר 2008), עמודים 4-14; ויקטור, "כך השתעבד צה"ל לאש זנח את התמרון", *מערכות* 415 (נובמבר 2007), עמודים 9-9; רון טירה, "האם צה"ל יותר על התמרון?" *מערכות* 453 (פברואר 2014), עמודים 14-17.

41 יעיל - קרי, מידת ההשקעה בפעולה צבאית מסוימת מול מידת הנזק שנגרם לאויב. מועיל - קרי, ההשפעה של הפעולה והנזק שגרמה על התוצאות האסטרטגיות והמדיניות של המבצע הצבאי.

42 *אסטרטגיית צה"ל*, ע' 3, ע' 32 פסקה 35.

43 ראו, עמיר רפפורט, "חורים באסטרטגיה", *Israel Defense*, 20 באוגוסט 2015, <http://www.israeldefense.co.il/he/content/%D7%97%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%9D-%D7%91%D7%90%D7%A1%D7%98%D7%A8%D7%98%D7%92%D7%99%D7%94#com.ment-1593>. למעשה, צמצום כוחות היבשה החל בהדרגה עוד קודם, בשלהי שנות השמונים, עקב צמצום תקציב כדי להתגבר על המשבר הכלכלי שפרץ באמצע שנות השמונים.

44 מספר קצינים וקצינים לשעבר נתנו ביטוי מוקצן אף יותר לאמירה זו במסגרות פרטיות ופומביות. דוגמאות להתבטאויות פומביות: שר הביטחון משה יעלון בראיון לעיתונות, גילי כהן, "יעלון על הקיצוץ צבא: תכנית מהפכנית, תוך כמה שנים נראה צבא אחר", *הארץ*, 11 ביולי 2013, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2069385>; תת-אלוף (בדימוס) אביגדור קליין, בכנס מרכז בס"א, 30 דצמבר 2013; אלוף משנה (בדימוס) שמואל גורדון, בכנס מרכז בס"א, 30 דצמבר 2013; חיים אסא והאלוף (בדימוס) יערי, *ללחום אחרת: תפיסת הלחימה החדשה* (תל אביב: ספרי חמד - ידיעות אחרונות, 2014).

45 הקמתם בשלבים של יחידות הרגלים שקובצו לאחרונה תחת חטיבת כפיר והקמת גדודי רגלים "קלים" המתמחים במשימות בטחון-שוטף כגון קרקל, נצח יהודה, אריות הירדן, ברדלס ועוד.

46 לדוגמה, תת אלוף (במילואים) גל הירש, בכנס מרכז בס"א, 30 דצמבר 2013.

47 מסיום מלחמת איראן-עיראק בקיץ 1988 ועד הסתבכות עיראק במלחמה נגד ארצות הברית עקב כיבושה את כווית ב-1990, עסק משטרו של צדאם חוסיין בבניית יכולת צבאית שתאפשר לו ליזום מלחמה נגד ישראל - החל במאמץ מיוחד לפתח יכולת גרעינית שתנטרל את היכולת הגרעינית שהאמינו שיש בידי ישראל וכלה בבנייה הדרגתית של נגישות צבאית לגבול ישראל דרך ירדן.

48 ראו, לדוגמה: רון בן ישי, "מונע הידברות. כך מכרסם מורסי בהסכם השלום", *ynet News*, 22 באוגוסט 2012, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4271733,00.html>; Liad Porat, "The Muslim Brotherhood in Egypt and Its True Intentions Towards Israel", *BESA Center Perspective Papers* No. 192, December 2012, <http://besacenter.org/perspectives-papers/the-muslim-brotherhood-in-egypt-and-its-true-intentions-towards-israel/>; Liad Porat, *The Muslim Brotherhood and Egypt-Israel Peace*, *The Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Mideast Security and Policy Studies* No. 102, August 2013.

49 ראו, לדוגמה, התייחסות לניסיונות להתנקש בחייו של נשיא מצרים סיס: <http://www.middleeasteye.net/news/26-egyptian-officers-jailed-plotting-coup-against-sisi-997863448>; <http://www.alaraby.co.uk/english/news/2015/12/22/army-officers-sentenced-to-death-for-plotting-sisis-assassination>; <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4881720,00.html>.

50 בסקר שנערך לאחרונה במצרים נתבקשו המשיבים לדרג מדינות לפי מידת הידידות או העוינות בינן לבין מצרים. ישראל דורגה כאויבת העליונה של מצרים (שמונים ושמונה נקודות מתוך מאה) בהפרש עצום מהאויבת מספר שתיים, ארצות הברית (שלושים ושבע נקודות מתוך מאה). מצרים ממשיכה להיות יצרנית מובילה של ספרות וסרטי תעמולה אנטישמיים - החל בהדפסות חוזרות ונשנות של תרגום לערבית של הפרוטוקולים של זקני ציון והמשך בספרות וסרטי טלוויזיה עלילתיים שמבוססים על אותם פרוטוקולים מזויפים. שר התרבות המצרי הנוכחי העניק פרס לסופר מצרי שכתב ספר שעלילתו מסתמכת על הפרוטוקולים. ראו: Editorial, "Egypt and Israel", *Jerusalem Post*, 25 October, 2016, <http://www.jpost.com/Opinion/Egypt-and-Israel-470853>.

51 ראו למשל: יפתח ש' שפיר וקשיש פרפיאני, "מצרים מתחמשת", *עדכן אסטרטגי* - כרך 19, גיליון 3, אוקטובר 2016, <http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/Adkan19-3HEB.05ShapirParpiani.pdf>.

52 החל מאביב 1969 ירי של אלפי פגזי-תותחים כמעט יום-יום לעבר כוחות צה"ל הערוכים בסמוך לתעלת סואץ ומעת לעת הסלמה לכדי ירי רבבות פגזים ביום אחד, עשרות פשיטות של כוחות מצריים בשנה אחת וירי צלפים כמעט יום-יומי.

53 כך עולה מעיון בפקודות המגננה של צה"ל שהיו בתוקף ערב מלחמת יום הכיפורים ובדיונים שהתקיימו במטה הכללי באפריל ומאי 1973 במסגרת כוננות כחול לבן. ראו למשל את הפקודות והדיונים שעסקו באיום המצרי: מטכ"ל/אג"ם/מבצעים, תכנית אב סלע לפיקוד דרום, מרץ 1971; באוגוסט 1972 הוצא עדכון לתכנית זו, אבל עדכון זה לא שינה את העיקרים, אלא רק פרטים טכניים שונים; פד"ם/אג"ם, פקודת מבצע שובר יונים, 17 דצמבר 1972; מפקדת אוגדה 252/אג"מ, פקודת שובר יונים מורחב, (ללא תאריך); הפרוטוקול של הצגת תכניות פיקוד דרום לראש המטה הכללי ב-24 באפריל 1973, קד"ם ראש אג"ם ב-1 במאי, קד"ם רמטכ"ל לתכנונים אופרטיביים ב-2 במאי. אותן הבנות היוו בסיס גם לתוכניות בחזית הסורית.

54 התיאור מפיו של משתתף בכנס.

55 תמצית של תורות מאו וגיאפ אפשר לקרוא אצל: יהודה ואלך, *תורות צבאיות - התפתחות במאות ה-19 וה-20*, (הוצאת מערכות, משרד הביטחון - ירושלים: 1977), עמודים 274-290.

- 56 יש סימונים מעידים לכך שחזבאללה עובר תהליך כזה בסוריה, ראה דיון בהמשך המסמך.
- 57 להשוואה בין ההפעלה הטקטית של חזבאללה ב-2006 לתורה הטקטית של צבא סוריה טרם פרוץ מלחמת האזרחים, ראו, אמיר אשל, "בדרך לקיפאון בתמרון", *מערכות* 434 (דצמבר 2010), עמודים 17-19.
- 58 על היכולת והתורה הצבאית של המדינה האסלאמית ראו: עדו הכט, "המדינה האסלאמית - ניתוח צבאי", *מערכות*, גיליון 465-466, יוני 2016, עמודים 29-20.
- 59 Hugh Naylor, "In Syria's Aleppo, Shiite militias point to Iran's unparalleled influence", *The Washington Post*, 20 November, 2016, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/in-syrias-aleppo-shiite-militias-point-to-irans-unparalleled-influence/2016/11/20/2f1a47c2-92cd-11e6-bc00-1a9756d4111b_story.html?utm_term=.b71ef3a27441; Cody Roche, "Assad Regime Militias and Shi'ite Jihadis in the Syrian Civil War", *Bellingcat*, 30 November 2016, <https://www.bellingcat.com/news/mena/2016/11/30/assad-regime-militias-and-shiite-jihadis-in-the-syrian-civil-war/>.
- 60 ראו: עמוס הראל, "צה"ל משנה גישה: חיזבאללה אינו ארגון גרילה, אלא צבא", *הארץ*, 4 במרץ 2016, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2872158>; עמוס הראל וגילי כהן, "חיזבאללה - לא ארגון, צבא בגודל בינוני" *הארץ*, 10 ביולי 2016, <http://www.haaretz.co.il/st/c/prod/global/lebanon2/2/>;
- Palestinian Authority and Fatah: Adnan Abu Omer, "Security Services Drain Palestine's Budget", *Al-Monitor*, 10 May 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/05/palestine-gaza-security-services-annual-budget-finance-aman.html#>; Hamas: Muhammad Omer, "Hamas Growing in Military Stature, Say Analysts", *Middle East Eye*, 17 July 2014, <http://www.middleeasteye.net/news/hamas-gains-credibility-fighting-force-analysts-say-371780262>; Islamic State: Jim Sciutto, Jamie Crawford and Chelsea J. Carter, "Isis Can 'Muster' Between 20,000 and 31,500 Fighters, CIA Says", CNN, 12 September 2014, <http://edition.cnn.com/2014/09/11/world/meast/isis-syria-iraq>; Samia Nakhoul, "Saddam's Former Army is Secret of Baghdad's Success", Reuters, 16 June 2015, <http://www.reuters.com/article/2015/06/16/us-mideast-crisis-baghdadi-insight-idUSKBN0OW1VN20150616>; David Gartenstein-Ross, "How Many Fighters Does the Islamic State Really Have?" *War on the Rocks*, 9 February 2015; <http://warontherocks.com/2015/02/how-many-fighters-does-the-islamic-state-really-have>; Aram Nerguizian, "Assessing the Consequences of Hezbollah's Necessary War of Choice in Syria", CSIS, 17 June 2013, <http://csis.org/publication/assessing-consequences-hezbollahs-necessary-war-choice-syria>; Dominic Evans, "Analysis: Hezbollah Takes Syrian Centre-Stage, Yet Remains in Shadows", Reuters, 18 June 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/06/18/us-syria-crisis-hezbollah-analysis-idUSBRE95H10Y20130618>.
- 61 בכל קיץ מפעיל חמאס מחנות אימון צבאיים עבור אלפי ילדים ובני נוער עזתיים: שמעון כהן, "שוב ברצועה: מחנות קיץ צבאיים בהדרכת מחבלים", *ערוץ 7*, 24 ביוני 2013, <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/258077>; "כבכל שנה, מחנות קיץ לילדים ולנוער, שהתקיימו

ברצועת עזה, נוצלו להטמעת האידיאולוגיה של חמאס ולאמונים סמי-צבאיים, מרכז המידע למודיעין ולטרור ע"ש אלוף מאיר עמית, 7 ביולי 2014, <http://www.terrorism-info.org.il/he/article/20664>; "מחנה הקיץ של חמאס בעזה: 25 אלף פלסטינים יעברו 'טירונות'", *חדשות וואלה*, 25 יולי 2015, <http://news.walla.co.il/item/2875812>.

62 בסיוע איראן וחזבאללה מנסה המשטר הסורי להמשיך לקיים את שרידי הצבא הסדיר מלפני מלחמת האזרחים ובנוסף מקים מגוון כוחות צבאיים האמורים לשאוב השראה מחזבאללה מבחינת צורות הארגון, ההכשרה ושיטות הלחימה.

"Iran: Senior IRGC commander: 130,000 trained Basij forces waiting to enter Syria", <http://ncr-iran.org/en/ncr-statements/terrorism-fundamentalism/16496-iran-senior-irgc-commander-130-000-trained-basij-forces-waiting-to-enter-syria>; "Iranian Media Reports Deleted Following Publication (1): Senior IRGC Official Speaking On Iran's Military Involvement In Syria Says Iran Has Established 'Second Hezbollah' There", MEMRI Special Dispatch No. 5848, 25 September, 2014, http://www.memri.org/report/en/print8162.htm#_edn1; "The Syrian Army in the Civil War", <http://www.globalsecurity.org/military/world/syria/army-war.htm>.

63 המספר המדויק של הלוחמים השיעים בסוריה לא ברור כי מקורות שונים מציגים מספרים שונים, אבל בכל מקרה מדובר בכמה רבבות ואולי אף יותר ממאה אלף. (יכול להיות שהפער במספרים נובע מספירה הכוללת לוחמים ואנשי מנהלה לעומת ספירת לוחמים בלבד) ראו למשל: <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-iraq-idUSBRE93900B20130410>, <http://www.globalsecurity.org/military/world/syria/ndf.htm>, <http://www.understandingwar.org/report/iranian-strategy-syria>, <https://www.theguardian.com/world/2013/feb/12/iran-hezbollah-milita-networks-syria>, <http://www.theaustralian.com.au/news/latest-news/iran-helps-syria-build-paramilitary-force/story-fn3dxix6-1226558685867>, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-afghan-shiite-fighters-in-syria>, <http://www.aljazeera.com/news/2016/01/iran-foreign-legion-leans-afghan-shia-syria-war-160122130355206.html>, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/08/shiite-militias-iraq-syria-is.html>, Hugh Naylor, "In Syria's Aleppo, Shiite militias point to Iran's unparalleled influence", *The Washington Post*, 20 November, 2016, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/in-syrias-aleppo-shiite-militias-point-to-irans-unparalleled-influence/2016/11/20/2f1a47c2-92cd-11e6-bc00-1a9756d4111b_story.html?utm_term=.b71ef3a27441; Cody Roche, "Assad Regime Militias and Shi'ite Jihadis in the Syrian Civil War", *Bellingcat*, 30 November 2016, <https://www.bellingcat.com/news/mena/2016/11/30/assad-regime-militias-and-shiite-jihadis-in-the-syrian-civil-war/>.

בעיראק, הכוח הצבאי השיעי העוצמתי ביותר, אל-חשד אל-שעבי, מונה כמאה אלף לוחמים (ראו: <http://mebriefing.com/?p=2632>). כרגע רובם ככולם עסוקים בלחימה נגד המדינה האסלאמית, אבל כאשר תסתיים לחימה זו יוכלו לסייע לבני דתם בסוריה ובלבנון במקרה של פרוץ מלחמה נגד ישראל.

64 ככלל אצבע - אוגדת רגלים 'קלה' מונה כמעט חמשת אלפים לוחמים רגליים ועוד כאלף לוחמים במסגרת כוחות הסיוע הקרבי (תותחנים, הנדסה וסויר). מספר אנשי המנהלה והתחזוקה שונה בצבאות שונים בהתאם למספר שיקולים (בעיקר כמות כלי הרק"ם והציוד הנוסף ושיטת התחזוקה והאחזקה המקובלת באותו צבא). בחלק מהצבאות מספר אנשי המנהלה והתחזוקה באוגדת רגלים מונים בערך אותו מספר אנשים כמו מספר הלוחמים ובאחרים יש יותר - עד פי שניים ממספר הלוחמים. הארגונים השונים מדגישים פחות את סוגיות המנהלה וגם נזקקים לפחות עקב מיעוט האמצעים הכבדים שהם מפעילים. לפיכך, שיטת השקלול שנקטנו בה היא להתחשב בכל רבבה של "פעילים צבאיים" כשווה ערך לאוגדה.

65 אסטרטגיית צה"ל, ע' 27.

66 כאמור, בפרסומים שונים מוערך כי יש לחזבאללה ממאה אלף ועד מאה וחמישים אלף רקטות וטילים. המלאי הצבאי בעזה התרוקן משמעותית במהלך קיץ 2014, אך חמאס עמלים על חידושו והגדלתו.

67 יואב זיתון, "קומנדו חמאס מתעצם; היעד: אשקלון ואשדוד", *חדשות Ynet*, 20 באוגוסט 2015; <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4692519,00.html>

68 גילי כהן, שירלי סיידלר, יניב קובוביץ, ורויטל חובל, "עצור מכוח המנהרות של חמאס: עברנו אימוני צניחה במלדיה", *הארץ*, 31 ביולי 2014, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2392945>.

69 זיתון, "קומנדו חמאס מתעצם; היעד: אשקלון ואשדוד", *חדשות Ynet*, 20 באוגוסט 2015; <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4692519,00.html>. במבצע צוק איתן נמצאו אופנועים באחת המנהרות ההתקפיות, ולכן אפשר לשער שכבר אז שקלו מבצעים עמוקים יותר אבל לא הצליחו להוציאם אל הפועל.

70 שמעון שפירא, "תכנית מבצעית של חזבאללה למלחמה עם ישראל: ירי טילים על תל אביב וכיבוש הגליל", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 3 בנובמבר 2011; <http://jcpa.org.il/2011/11/%D7%AA%D7%95%D7%9B%D7%A0%D7%99%D7%AA-%D7%9E%D7%91%D7%A6%D7%A2%D7%99%D7%AA-%D7%A9%D7%9C-%D7%97%D7%96%D7%91%D7%90%D7%9C%D7%9C%D7%94-%D7%9C%D7%9E%D7%9C%D7%97%D7%9E%D7%94-%D7%A2%D7%9D-%D7%99%D7%A9%D7%A8>

המאמר מתבסס על נאומים פומביים וראיונות עם מקורות מחזבאללה שפורסמו בעיתונים לבנוניים, ועל אף שסביר שהם הוגזמו לצרכי תעמולה, נראה כי צה"ל התייחס ברצינות להנחת היסוד שלהם להתקפות יבשתיות לתוך ישראל ולא רק חדירות קטנות-היקף; Ron Ben Yishai, "What the Third Lebanon War will Look Like", *Israel News*, 13 September 2015, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4700232,00.html>

71 אור הלר, "לחזבאללה יכולות התקפיות בשטחנו", *Israel Defense*, 13 בספטמבר 2015, <http://www.israeldefense.co.il/he/content/%D7%9C%D7%97%D7%99%D7%96%D7%91%D7%90%D7%9C%D7%9C%D7%94-%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%9C%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%AA%D7%A7%D7%A4%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%A9%D7%98%D7%97%D7%A0%D7%95>

72 כך, למשל, דווח בקיץ 2012 שחזבאללה ערך תרגיל עם משקיפים מאירן בהשתתפות עשרת אלפים לוחמים שהתנסו בלחימה הגנתית והתקפית לכיבוש אזורים בצפון ישראל. ניר היב, "חזבאללה ערך תרגיל בהשתתפות 10,000 פעילים", *חדשות וואלה*, 23 באוגוסט 2012, <http://news.walla.co.il/item/2560837>.

Jeffrey White, "The Qusayr Rules: The Syrian Regime's Changing Way of War", PolicyWatch 2082, 31 May 2013, *The Washington Institute*, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-qusayr-rules-the-syrian-regimes-changing-way-of-war>; CTID, G2 TRADOC, "The Battle for al Qusayr, Syria", US Army, June 2013, <https://info.publicintelligence.net/USArmy-TRISA-alQusayrBattle.pdf>; Nicholas Blanford, "The Battle for Qusayr: How the Syrian Regime and Hizb Allah Tipped the Balance", CTC at Westpoint, August 2013, <https://www.ctc.usma.edu/posts/the-battle-for-qusayr-how-the-syrian-regime-and-hizb-allah-tipped-the-balance>; Jeffrey White, "Hizb Allah at War in Syria: Forces, Operations, Effects and Implications", CTC at Westpoint, January 2014, <https://www.ctc.usma.edu/posts/hizb-allah-at-war-in-syria-forces-operations-effects-and-implications>.

74 ראו: "משמעויות מפגן הכוח הצבאי, שקיים חזבאללה בעיר הסורית אלקציר", מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם אלוף מאיר עמית, 6 בדצמבר 2016, http://www.terrorism-info.org.il/Data/articles/Art_21104/H_212_16_1630975906.pdf, Don Rassler, *Remotely Piloted Innovation: Terrorism, Drones and Supportive Technology*, Combating Terrorism Center at West Point, United States Military Academy, October 2016, <https://www.ctc.usma.edu/v2/wp-content/uploads/2016/10/Drones-Report.pdf>, pp 25- 28.

75 ראו: Karam Shoumali and Anne Barnard, "Slaughter is Feared as ISIS Nears Turkish Border", *The New York Times*, 6 October 2014, http://www.nytimes.com/2014/10/07/world/middleeast/isis-moves-into-syrian-kurdish-enclave-on-turkish-border.html?_r=1; Hannah Lucinda Smith, "Fears of Massacre as ISIS Tanks Lead Assault on Kurdish Bastion", *The Times*, 4 October 2014, <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/middleeast/article4226717.ece?shareToken=f90094518fab34e4ca7f4a59e7a3990#tab=5>; Gilad Shiloach, "This is ISIS's Favorite Drone", *The Week*, 30 January 2015, <http://theweek.com/articles/536593/isis-favorite-drone>.

76 השימוש ברכבי תופת הנושאים חמישה עד עשרה טון חומר נפץ על-ידי ג'בהת פתח אל-שאם והמדינה האסלאמית הוא לרוב ככוח לפריצת מכשולים וביצורים (לעתים רכבי-תופת יתקפו בטור מרווח, כשכל אחד מתפוצץ ופותח חלק מהמכשול ומאפשר לבא אחריו להיכנס לפוצץ את המכשול הבא וכן הלאה) והנחתת מהלומה מהממת על כוח אויב על מנת להכשיר את הקרקע להסתערות הרגלים. יצוין, שאחרי שאויביהם למדו לירות מרחוק על משאיות חשודות המתקרבות לעמדותיהם, החלו אנשי ג'בהת פתח אל-שאם והמדינה האסלאמית להתקין לוחות שריון כדי שהנהג והמנוע ישרדו את הירי ויגיעו לנקודת הפיצוץ המתוכננת. בקרבות הגנתיים רכבי התופת משמשים ככוח התקפת נגד או כמעין "זירת-מטענים" ניידת אל מול הסתערות של האויב.

77 אמיר בוחבוט, "המלחמה הבאה מול חזבאללה כבר תיראה אחרת לגמרי", *חדשות וואלה*, 23 במרץ 2015, <http://news.walla.co.il/item/2839981>; רון בן ישי, "קיר לבן של צה"ל מול חזירות בגבול הצפון", *ynet*, *ידיעות אחרונות*, 11 בספטמבר 2015, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4698927,00.html>;

אור הלר, "לחזבאללה יכולות התקיפות בשטחנו", *Israel Defence*, 13 בספטמבר 2015, <http://www.israeldefense.co.il/he/content/%D7%9C%D7%97%D7%99%D7%96%D7%91%D7%90%D7%9C%D7%9C%D7%94-%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%9C%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%AA%D7%A7%D7%A4%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%A9%D7%98%D7%97%D7%A0%D7%95>.

78 ראו: "ISIL on 24-Hour 'Killing Rampage' in Syria's Kobane", *Al-Jazeera*, 27 June 2015, <http://www.aljazeera.com/news/2015/06/isil-24-hour-killing-rampage-kobane-150626144824173.html>; "79 is Killed in Ein al-Arab 'Kobane', and an Egyptian Captive Reveals the Mission Details", *Syrian Observatory for Human Rights*, 28 June 2015, <http://www.syriahr.com/en/2015/06/79-is-killed-in-ein-al-arabkobane-and-an-egyptian-captive-reveals-the-mission-details/>; Christopher Kozak with Jennifer Cafarella, "ISIS Counterattacks in Northern Syria", *Institute for the Study of War*, 25 June 2015, <http://iswysyria.blogspot.co.il/2015/06/isis-counterattacks-in-northern-syria.html>.

79 לחזבאללה יש יותר מעשר פעמים מספר הרקטות שהיו לחמאס בשנת 2014 (המספרים שפורסמו נעים מכמאה ועד כמאה וחמישים אלף) ויכולת השיגור היומית שלו גדולה משל חמאס. חלק מהרקטות האלה הן נשק מדויק. ראו: ארנת כהן, "אחרי עשור: זה מאגר הנשק של חזבאללה", *mako חדשות*, 15 ביוני 2016, http://www.mako.co.il/news-military/security-q2_2016/Article-6bf7a3377b25551004.htm. על אף שמדובר בחישוב מסובך אשר מטבעו אינו מדויק, בהתחשב בסטטיסטיקה של שני הסבבים האחרונים בעזה (2012, 2014), על מנת להבטיח הגנה כוללת בתרחיש הגרוע ביותר, על צה"ל להצטייד בכמה רבבות מיירטים העולים חמישים עד שמונים וחמש אלף דולרים כל אחד (קיימת אי-בהירות לגבי עלותם של המיירטים). ככל שהאויב יצטייד ביותר טילים מדויקים, כך יידרשו יותר מיירטים, מפני שחלק מהחיסכון במיירטים עד כה נבע מהימנעות מירי לעבר רקטות שחישוב המסלול שלהם הראה שהם ייפלו מחוץ לשטחים הבנויים. ראו: יובל אזולאי, "כיפת ברזל הרבה יותר זולה מהדברים עליהם היא מגנה", *גלובס*, 21 בנובמבר 2012, <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000799542>; *Israel Defence מערכת*, "עלות כל מיירט של 'כיפת ברזל' היא בין 300-350 אלף ש"ח", *nrg*, 9 בדצמבר 2014, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/656/206.html>.

80 כאמור, בשנת 2014, באחת ממנהרות התקיפה בעזה מצא צה"ל אופנועים. ממצא שרמז שהיתה תוכנית להגיע ליעדים הרבה יותר בעומק ישראל מאשר היישובים סמוכי הגבול. <http://news.walla.co.il/item/2772074>.

81 כוח-האדם הצבאי של חזבאללה מוערך כארבעים וחמישה אלף חיילים, כחצי מהם אנשי קבע והיתר מילואים. אפשר לשער שכחצי מסך זה הם לוחמים רגליים (כולל מפעילי נשק בינוני) או במערך האש. ראו: עמוס הראל, "צה"ל משנה גישה: חיזבאללה אינו ארגון גרילה, אלא צבא", *הארץ*, 4 במרץ 2016, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2872158>; עמוס הראל וגילי כהן, "חיזבאללה - לא ארגון, צבא בגודל בינוני" *הארץ*, 10 ביולי 2016, <http://www.haaretz.co.il/st/c/prod/global/lebanon2/2/>;

82 המקרים יוצאי הדופן היו כולם בשטח פתוח, שטוח וחשוף כנגד כוחות ממוכנים גדולים ומרוכזים, כמו במדבר הסעודי ליד כוית ב-1991. גם אז, למרות התנאים המיטביים להפעלת כוחות אוויריים נגדם, נחלו כוחות עיראקים תוקפים כמה הצלחות עד שנבלמו ונהדפו על-ידי כוח משולב של חיל אוויר ויבשה.

83 הניסיון מקרבות במלחמות ישראל, מלחימת האמריקנים בווייטנאם, סומליה ועיראק ומהלחימה של כוחות נאט"ו באפגניסטן, מלמד כי בכל מנעד עוצמות הלחימה כוחות רגליים לרוב סופגים נפגעים רבים יותר מכוחות טנקים ורגלים משוריינים. לאחר שבין המלחמות טענו שוב ושוב שהפעלת כוחות שריון אינה יעילה כנגד לוחמי גרילה או בשטח בנוי, בפועל, כאשר השתתפו במלחמות כאלה, רוב הצבאות מצאו את עצמם נאלצים לשלוח טנקים ונגמ"שים לסייע בכוחות הרגלים כדי צמצם את אבדותיהם.

Clinton J. Ancker, "Whither Armor?" *The Journal of Military Operations*, Vol.1, Issue 2 (Fall 2012), pp. 4-8.

84 ראה את מחקרו של הקצין האמריקני מייקל קים על חיוניות הטנק בשדה הקרב של ימינו בהתבסס על לקחים מפעולות צה"ל בשנים האחרונות:

Michael B. Kim, *The Uncertain Role of the Tank in Modern War: Lessons from the Israeli Experience in Hybrid Warfare*, Institute of Land Warfare, The Land Warfare Papers, No. 109, Arlington Virginia, June 2016.

85 גרשון הכהן, "אסטרטגיית צה"ל", *בין הקטבים - סוגיות עכשוויות באמנות המערכה*, בהוצאת מרכז דדו לחשיבה צבאית בין-תחומית, אגף המבצעים, חטיבת התורה וההדרכה, צה"ל, גיליון 7, אפריל 2016, ע' 124.

86 לשם המחשה: בשש השנים של מלחמת העולם השנייה הוטלו על גרמניה כ-1.6 מיליון טונות של פצצות (רובן בשנתיים האחרונות של המלחמה), כ-20% מהשטח הבנוי בגרמניה הוחרב, לפחות שבע מאות וחמישים אלף אזרחים גרמנים נהרגו ולפחות מספר כזה נפצעו (סך הנפגעים האזרחיים בהפצצות הללו היוו בערך 2% מכלל האוכלוסייה - הרבה יותר אזרחים נוספים נהרגו בקרבות הקרקעיים) ו-7.5 מיליון גרמנים (כ-9% מהאוכלוסייה) נותרו ללא קורת גג. אין נתונים אמיינים לגבי אבדות הצבא הגרמני בלחימה מול המפציצים. הנתונים ביפן ובצפון וייטנאם היו דומים באופן יחסי לגודל האוכלוסיות שלהם.

87 ראו לדוגמה את תוכן הדיונים ערב מבצע צוק איתן ובשבועיים הראשונים שלו כפי שפורסמו לאחרונה בעיתונות.

88 פנינה שוקר, *תפיסת החברה כרגישה לאבדות והשפעתה על ניהול מלחמה: ישראל במלחמת לבנון השנייה*, עבודת גמר לתואר שני (מ"א), אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן, 2013.

89 ראו: שמעון גולן, "ההחלטה על מהלך קרקעי נרחב - עמדות ושיקולים בצה"ל ובדרג המדיני", *מערכות* 468-469, נובמבר 2016, עמודים 48-55. כמו-כן, תמלילי הדיונים ערב מבצע צוק איתן ובשבועיים הראשונים שלו כפי שפורסמו לאחרונה בעיתונות. אגב, בשני המקרים היו אלה קצינים בכירים וקצינים בכירים לשעבר שהתנגדו ראשונים להפעלת כוחות יבשתיים.

90 במקרה אחד בסוריה, הפעיל חזבאללה זירת מטענים נגד-אדם באורך של כארבע מאות מטרים וזו קטלה בבת-אחת יותר ממאה לוחמים רגליים של ג'בהת אל-נוצרה שצעדו דרך הזירה (מספר ההרוגים מוצג אחרת במקורות שונים). ראו סרטון המציג את האירוע: <https://www.youtube.com/watch?v=BVDPX4m4jts>

91 ארבע אוגדות נוספות הופעלו כנגד כוחות סוריים במרכז לבנון ובמזרחה.

92 משיחות פרטיות עם המחברים.

93 עמיר רפפורט, "הצבא סובל מעודף מקצועיות", 31 *Israel Defense*, ביולי 2015, <http://www.israeldefense.co.il/he/content/%D7%94%D7%A6%D7%91%D7%90-%D7%A1%D7%95%D7%91%D7%9C-%D7%9E%D7%A2%D7%95%D7%93%D7%A3-%D7%9E%D7%A7%D7%A6%D7%95%D7%A2%D7%99%D7%95%D7%AA>.

הכהן הרחיב על נושא זה עוד יותר במאמר שכתב: גרשון הכהן, "אסטרטגיית צה"ל", *בין הקטבים - סוגיות עכשוויות באמנות המערכה*, בהוצאת מרכז דדו לחשיבה צבאית בין-תחומית, אגף המבצעים, חטיבת התורה וההדרכה, צה"ל, גיליון 7, אפריל 2016, עמודים 119-129.

94 אסטרטגיית צה"ל, ע' 27.

95 ממדי המרחב ומספר החמושים העונים היו הרבה יותר גדולים מאלה שאתו יצטרך להתמודד צה"ל, ואולם גם הכוחות הלוחמים של האמריקנים ובעלי-בריתם היו גדולים בהרבה מאלה שיעמדו לרשות צה"ל.

96 Dima Adamsky, *The Culture of Military Innovation: The Impact of Cultural Factors on the Revolution in Military Affairs in Russia, the US, and Israel* (Stanford: Stanford University Press, 2010), pp 93 – 99.

97 ראו: ישראל טל, *בטחון לאומי - מעטים מול רבים*, דביר הוצאה לאור בע"מ, 1996.

98 אסטרטגיית צה"ל, ע' 27.

Recent BESA Center Publications

Mideast Security and Policy Studies

- No. 110 The Ties between Israel and Azerbaijan, *Alexander Murinson*, October 2014
- No. 111 Israel's Air and Missile Defense During the 2014 Gaza War, *Uzi Rubin*, January 2015 (Hebrew), February 2015 (English)
- No. 112 Changing Japanese Defense Policies, *Eyal Ben-Ari*, February 2015
- No. 113 Obama, The Reluctant Realist, *Steven R. David*, June 2015
- No. 114 Israel's Role in the Struggle over the Iranian Nuclear Project, *Yossi Kuperwasser*, June 2015
- No. 115 Deterrence Campaigns: Lessons from IDF Operations in Gaza, *Moni Chorev*, October, 2015 (Hebrew), March 2016 (English)
- No. 116 Hamas: A Social Welfare Government or War Machine?, *Hillel Frisch*, November 2015
- No. 117 The Mediterranean as a Strategic Environment: Learning a New Geopolitical Language, *Eran Lerman*, February 2016
- No. 118 The ISIS Challenge in Syria: Implications for Israeli Security, *Hillel Frisch*, May 2016
- No. 119 Indian Responses to Israel's Gaza Operations, *S. Samuel C. Rajiv*, May 2016
- No. 120 The Return of the Russian Bear to the Middle East, *Shay Har-Zvi*, May 2016 (Hebrew)
- No. 121 Trends in US Congressional Support for Israel, *Amnon Cavari with Elan Nyer*, June 2016
- No. 122 Implications of US Disengagement from the Middle East, *Efraim Inbar*, June 2016
- No. 123 The Oslo Disaster, *Efraim Karsh*, September 2016
- No. 124 The Game of Camps: Ideological Fault Lines in the Wreckage of the Arab State System, *Eran Lerman*, September 2016
- No. 125 Medium-Intensity Threats: The Case for Beefed-Up IDF Ground Forces, *Eado Hecht and Eitan Shamir*, October 2016 (on line only), March 2017 (Hebrew)
- No. 126 The Libyan Tragedy and Its Meaning: The Wages of Indecision, *Eran Lerman*, December 2016
- No. 127 North Korea and the Middle East, *Alon Levkowitz*, January 2017
- No. 128 The IDF's Small Wars, *Efraim Inbar ed.*, February 2017 (Hebrew)
- No. 129 Withdrawal or Annexation? Israel's Inelegat Options in Judea and Samaria, *Yaakov Amidror*, February 2017 (Hebrew)
- No. 130 The Kurds in a Volatile Middle East, *Ofra Bengio*, February 2017

Policy Memorandum

- No. 6 The National Security Council: Reflections upon the June 2012 Israel Ombudsman's Report (Hebrew), *Yehezkel Dror*, November 2012
- No. 7 The Gaza War, 2014 – Initial Assessment, *Efraim Inbar and Amir Rapaport*, December 2014 (Hebrew)
- No. 8 Perfect Storm in the Middle East, *Yaakov Amidror*, June 2015 (Hebrew), July 2015 (English)
- No. 9 Israel-Greece Relations, *Arye Mekel*, September 2015 (Hebrew)
- No. 10 Space Wars, *Aby Har-Even*, May 2016 (Hebrew)

Colloquia on Strategy and Diplomacy

- No. 28 The IDF Force Structure (Hebrew) May 2014
- No. 29 Israeli-Palestinian Negotiations: Whereto? (Hebrew) August 2014
- No. 30 IDF Challenges (Hebrew) August 2016